

Unîversîteya Artûklûyî ya Mêrdînî
Enstîtûyê Ziwananê Ganîyan yê Tirkîya
Şaxê Mayzanistê Ziwan û Kulturê Kurdan

Tezê Masterî

Veracêkerdena Gramerê Zazakî û Kurmancî:
Dîyalekt, Alfabe û Fonetîk, Morfolojî

Sait VEROJ

No: 11711018

Şêwirmend:

Prof. Kadri YILDIRIM

Mêrdîn 2014

T.C.

Mardin Artuklu Üniversitesi

Türkiye’de Yaşayan Diller Enstitüsü

Kürt Dili ve Kültürü Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**Karşılaştırmalı Zazaca ve Kurmançca Grameri:
Dialekt, Alfabe ve Fonetik, Morfoloji**

Sait VEROJ

No: 11711018

Tez Danışmanı

Prof. Kadri YILDIRIM

Mardin, 2014

TAAHHÜTNAME

TÜRKİYE'DE YAŞAYAN DİLLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Mardin Artuklu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “*Veracêkerdena Gramerê Zazakî û Kurmancî: Dîyalekt, Alfabe û Fonetik, Morfolojî*” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin/projemin kağıt ve elektronik kopyalarının Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- Tezim tamamı her yerden erişime açılabilir.

27/10/2016

Sait VEROJ

Mudirîya Enstîtuyê Ziwananê Ganîyanê Tirkîya ya Unîversîteya Artuklîyî ya Mêrdînî rê.

Na xebate hetê jurîyê ma ra Şaxê Mayzanistê Ziwan û Kulturê Kurdan de sey TEZÊ MASTERÎ qebul bîya.

(îmza)

Serek :

(Unvan, Name-Peyname)

(îmza)

Endam :

(Unvan, Name-Peyname)

(îmza)

Endam :

(Unvan, Name-Peyname)

(îmza)

Endam :

(Unvan, Name-Peyname)

(îmza)

Endam :

(Unvan, Name-Peyname)

(îmza)

Tesdîq

Ez tesdîq kena ke nê îmzeyî yê nê mamosteyan ê ke nameyê xo cor ra vîyareno.

îmza

KILMVATE

Na xebata ke bi nameyê *Veracêkerdena Gramerê Zazakî û Kurmancî: Dîyalekt, Alfabe, Fonetik û Morfolojî* ya ameya kerdiş, armanca aye, hetê tayn xûsusiyetanê bingeyînan ra veracêkerdena her di dîyalektan a. Na xebate, bi umûmî ya bedêliyayîşê ziwani û dîyalektê cîyayan, xusûsiyeten jî goreyê binya fenomenê ziwani veracêkerdena dîalekta zazakî/dimilî û kurmancî ser o ameya amadekerdiş. Etîya de bi giraniye nê her di dîyalektî hetê veng, vate, viraştiş, bedêliyayîş û rêzbiyayîşê vateyan, xusûsiyetê bingeyî yê gramerê ênan ameyê veracêkerdene.

Wexto ke mesela ziwani û dîyalektê ziwani kurdî bê, gerek kes bala xo bido aloziya termînolojîya der heqê na mesela zî. A yewine; seba ke termînolojî de yewbiyayene çini ya, zaf cayan de hawayê cîya yê vate û mefhuman parantezî miyan de ameyo nustiş. A didine zî; yew heta mefhumê sey kurd, kurmanc, kird, zaza, dimil, kirmanc; heta bîna zî termê sey kurdî, kurmancî, kirdkî, zazakî, dimilî û kurmanckî zaf rayan bi zanayîye yan zî nezaniya xelet yenê xebitnayîş. Na xebate de “kurd”, seba heme kom û komikê ke sey parçeyêk qewmê kurdan yenê qebulkerdiş ameyo vatiş; “kurdî” zî, mana heme dîyalektanê ke têkilîya ênan bi kurdî ra esta, ameya vatiş. Vateyê zazakî, dimilî, kirdkî û kirmanckî zî eynî mana de ameyê vatiş.

Na xebate de, seba daşinasnayîş û îzehatê tayê xusûsiyetanê bingeyînan yê dîyalektê zazakî û kurmancî, tayê cayan de şopa raya (rêbaza) dîakronîk yanî merheleyê averşiyayîşê tarîxî de halê ziwani; tayê cayan de zî raya senkronîk yanî halo mewcût de veracêkerdena waqiyandê ziwani ameyê taqîbkerdiş. Na çarçewa de, prensîpê esasî yê dîsîplîna lînguîstîk û objektîfîya zanyariye bîya rehberê na xebate û hetê teknîkê xebate ra zî seba ke bi hawayêko sîstematîk pêmendîşîye û cîyayîya ênan bêro dîyarkerdene, yew bi yew fenomenê ziwani, ameyê muqayesekerdene.

Peyniya na xebate de, kes şeno vajo ke hem hetê xezîneya vateyan ra û hem zî hetê prensîbandê gramerî ra nêzdîyîya nê her di dîalektan ferqê ênan ra zaf vêşêr a. Eynî wext qisekerdê nê her di dîyalektan, wayîrê yew kultur û tarîxêkê ravîyartî û tesawirêkê hempar î.

KURTEBÊJ

Ev xebata ku bi navê *Hevberkirina Gramera Zazakî û Kurmancî: Dîyalekt, Alfabe, Fonetîk û Morfolojî* hatiye kirin, armanca wê, ji aliyê hinek xûsîyetên bingehîn ve hevberkirina her du dîyalektan e. Ev xebat, bi awayekî giştî li ser guherîna ziman û dîyalektên cûda, bi taybetî jî li ser bingeha hevberkirina fenomenên ziman, dîyalektên zazakî û kurmancî hatine rûberîhevkirin. Di vê çarçoveyê de bi giranî ev herdu dîyalekt ji aliyê deng, peyv, çêkirin û guherîn û rêzkirina peyv, esasên rêzimanî û hwd. ve hatine rûberîhevkirin.

Dema ku mijar ziman û dîyalektên zimanê kurdî be, gerek em bala xwe bidin alozîya termînolojîya derbarê vê mijarê jî. A yekemîn; ji ber ku di termînolojîyê de yekgirtinek nîn e, di gelek ciyan de awayê ciyawaz ê mefhuman di nav kevanekê de hatiye nivîsandin. A duyemîn; ji aliyekî ve mefhumên wekî kurd, kurmanc, kird, zaza, dimil, kirmanc; ji aliyê din ve jî mefhumên wekî kurdî, kurmancî, kirdkî, zazakî, dimilî, kirmanckî gelek caran bi zanîn yan jî bi nezanî xelet têne bi kar anîn. Di vê xebatê de “kurd”, ji bo hemû kom û komikên ku wek parçeyek ji qewmê kurd têne qebûl kirin hatiye bikaranîn; “kurdî” jî, di mana hemû dîyalektên ku têkilîya wan bi kurdî re hene, hatiye bikaranîn. Peyvên wek zazakî, dimilî, kirdkî û kirmanckî jî di eynî manayê de hatine bikaranîn.

Di vê xebatê de, ji bo danasîn û îzehata hinek xûsîyetên bingehîn ên dîyalekta zazakî û kurmancî, di hinek ciyan de rêbaza dîakronîk yanî di merheleyên pêşketina dîrokî de rewşa ziman; di hinek ciyan de jî rêbaza senkronîk, yanî di rewşa heyî de hevberkirina waqiyên ziman hatiye şopandin. Di vê çarçoveyê de, prensîbên esasî yên dîsîplîna lînguîstîk û objektîvîya zanistî bûye rehberê vê xebatê û ji aliyê teknîkî ve jî, ji bo ku bi awayekî sistematîk wekhevî û cûdahîya wan bête dîyarkirin, yek bi yek fenomenên ziman hatine hevberkirin.

Di dawîya vê xebatê de, em dikarin bêjin ku hem ji aliyê xezîneya peyv ve û hem ji aliyê prensîbên gramerî ve nêzikayîya navbera van herdu dîyalektan, ji ferqa di navbera wan de zaf zêdetir e. Heman demî axaftvanên ev her du dîyalektan bi hev ra xwedîyê rabirdûyek kulturî, tarîxî û tesawîrek hevpar in.

ÖZET

Karşılaştırmalı Zazaca ve Kurmançça Grameri: Dialekt, Alfabe ve Fonetik, Morfoloji adıyla yapılan bu tez çalışması, Kürtçenin bu iki lehçesini temel yönleriyle karşılaştırmayı amaçlamaktadır. Bu çalışma, genel olarak dil değişimi ve farklı dialektlerin ilişkilerini, özel olarak da Zazaca ve Kurmanca lehçelerinin dil olgularına dayalı karşılaştırması üzerine yapılmıştır. Bu çerçevede ağırlıklı olarak “kadim Kürtçe”nin bu iki diyalekti; ses, sözcük, sözcüklerin yapısı, değişimi, dizilişi vb. temel dilbilgisi kuralları açısından karşılaştırılmıştır.

Mesele dil ve diyalektleri ya da “kadim Kürtçe” ve diyalektleri olunca, öncelikli olarak bu konudaki terminoloji karışıklığına dikkat çekmek gerekir. Birincisi; bu konuda terminolojik bir bütünlük olmadığı için, birçok yerde sözcük ve terimlerin farklı kullanım biçimleri parantez içinde belirtilmiştir. İkincisi; Kürt/Kürtçe, Kurmanc/Kurmancca, Kırđ/Kırđçe, Zaza/Zazaca, Dımıl/Dımıllice, Kırmanc/Kırmancca mefhumları çoğu zaman bilerek ya da bilmeyerek yanlış kullanılmaktadır. Bu çalışmada “Kürt” mefhumu, tarihsel olarak Kürt kavminin bir parçası olarak değerlendirilen bütün kürdi dil grup ve toplulukları için kullanılmıştır; “Kürtçe” mefhumu da, Kürtçeyle ilişkili olan bütün kurdi diyalektleri anlatmak için kullanılmıştır. Ayrıca Zazaca, Dimilice, Kırđçe ve Kırmançca da aynı anlamlarda kullanılmıştır.

Bu çalışmada, Zazaca ve Kurmançcanın karşılaştırılan bazı temel özelliklerinin izahatı ve tanımlanması için kimi yerlerde diakronik yöntem, yani tarihsel gelişim içerisinde dilin durumu; kimi yerlerde de senkronik yöntem izlenerek mevcut durumdaki dil olgularına dayalı karşılaştırma yapılmıştır. Bu çalışma yapılırken dilbilimin temel prensipleri ve bilimsel objektiflik rehber edinilmiş, bu çerçevede teknik olarak da benzerlik ve farklılıkların sistemli bir şekilde gösterilmesi için de dil olguları bire bir karşılaştırılmıştır.

Sonuç olarak; diyebiliriz ki hem sözcük hazinesi ve yapısı, hem de büyük oranda dilbilgisel kurallar yönüyle Kürtçenin bu iki diyalekti arasındaki yakınlık, farklılıklarından çok daha fazladır. Aynı zamanda Zazaca ve Kurmançca konuşan bu dil toplulukları ortak bir kültürel geçmiş, tarih ve tasavvuru da paylaşmaktadırlar.

ABSTRACT

This dissertation named *A Comparative Grammar of Zazaki and Kurmanci: Dialect, Alphabet, Phonetic and Morphology* (Veracêkerdena Gramerê Zazakî û Kurmancî: Dîyalekt, Alfabe, Fonetîka û Morfolojî) does not aim to teach language though it could be helpful in teaching. This study is generally related to changes in the language and appearance of new dialects; it is specifically related to comparison of Zazaki and Kurmanci dialects of Kurdish language on the basis of language facts. In this context, a comparison has been made between the two dialects of the "ancient Kurdish", Zazaki and Kurmanci, in terms of basic grammatical rules such as phonetics, morphology, word structure, changes in the words, syntax etc.

As far as language and its dialects, in other words "ancient Kurdish" and its dialects are concerned, one should draw attention to the terminological disunity. Firstly, different ways of using words and terms have been showed in parenthesis, as there is no terminological unity. Secondly, either intentionally or unintentionally, there has been misuse of terms, such as Kurd/Kurdish, Kurmanc/Kurmanci, Kird/Kirdkî, Zaza/Zazaki, Dimil/Dimilî, Kirmanc/Kirmancki. In this study, "Kurd", as a term, has been used for all Kurdish language groups and communities considered historically as parts of Kurdish people; and "Kurdish", as all dialects related Kurdish.

Sometimes synchronic, sometimes diachronic and descriptive methods have been applied in this dissertation for explaining and describing some basic characteristics of Zazaki and Kurmanci dialects in comparing them. Fundamental principles of linguistics and scientific objectivity have been guided; in this framework, language facts have been compared in detail in order to show systematically, also technical similarities and differences of the two dialects. Consequently, in accordance with the results reached in this study which is based on the comparison of language facts, we could state that similarities between these dialects of the Kurdish, both in terms of vocabulary, syntax and substantially grammatical rules, surpasses overwhelmingly their differences. Zazaki and Kurmanci-speaking language communities share a common history and cultural background and have a common conception.

TEDEYÎ

KILMVATE	III
KURTEBÊJ	IV
ÖZET	V
ABSTRACT	VI
VATEYO VERÊN	XIII
KILMNÛSTEYÎ (KURTEBIRR)	XV

BEŞÊ YEWIN

A) DÎYALEKT

1. Ziwan û dîyalektî	16
2. Ziwanê kurdî bi dîyalektanê xo ra, koma ziwanandê hînd-awrupa mîyan de şaxêk ziwanê aryanî (îranî) yo	19
2.1. Şaxê hînd-awrupayî	19
2.2. Şaxê asyayî	19
3. Derheqê ziwan û dîyalektanê kurdî de, kê vato çî?	23
4. Vateyê zaza û zazakî, dimil û dimilî, kird û kirdkî, kirmanc û kirmancî kamik mana de ameyê gurênayîş	27
5. Nûsteyê dîyalekta zazakî	30
6. Cayê ke qîsekerdoxê zazakî (dimilî) tede vila bîyê	31

BEŞÊ DIDIN

B) ALFABE Û FONETÎK

1. Alfabe yê ke ziwanê kurdî û dîyalektê ey pê ameyê nûstîş	33
2. Fonetîka dîyalekta zazakî û kurmancî ser o kilmvateyêk	36
2.1. Pêbedêliyayîşê tayê vengandê dîyalekta zazakî û kurmancî	38
2.2. Pêbedêliyayîşê tayê vengandê şeweyandê zazakî	44
2.3. Herfê alfabe ya zazakî û kurmancî	47
2.3.1. Herfê vengî	47
2.3.2. Herfê bêvengî	51

BEŞÊ HÎRIN

C) MORFOLOJÎ

1. Çekuye	56
1.1. Çekuyê ke bi cidarana yenê viraştene.....	56
1.1.1. Çekuyê ke bi cidaranê vernî (prefiks) virazîyenê	56
1.1.2. Çekuyê ke bi cidaranê peyênî virazîyenê	58
1.2. Çekuyê ke kokdê “kerdene/kirin”, “dayene/dayin”, “bîyayene/bûyin/bûn, ... ra virazyenê	59
1.3. Çekuyê pêrabesteyî	60
1.3.1. Çekuyê pêrabeste yê ke didi yan zî hîrê nameyan ra peyda benê	60
1.3.2. Çekuyê pêrabeste yê ke bi name û sîfetî ra peyda benê	61
1.3.3. Çekuyê pêrabeste yê ke di sîfetan ra peyda benê	61
1.4. Çekuyê pêrabeste yê hemmana yê ke pêdima vajîyenê	61
1.4.1. Çekuyê ke bi pêdima vatişê di namana peyda benê	61
1.4.2. Pêdima vatişê di sîfetan	61
1.4.3. Pêdima vatişê di fîlan	62
1.4.4. Pêdima ameyişê hûmaran	62
1.5. Manaya çekuyan	62
1.5.1. Çekuyê ke manaya xo ya raştikên de yenê vatiş	63
1.5.2. Çekuyê ke manaya xo ya diyine de yenê vatiş	63
1.5.3. Çekuyê ke manaya mecazî de yenê vatiş	63
1.6. Têkilîya manaya çekuyan	64
1.6.1. Çekuyê hemmanayî(hemwateyî)	64
1.6.2. Çekuyê hemvengî	64
1.6.3. Çekuyê ku manaya ênan ravera yewbinan ê	64
1.6.4. Çekuyê ke manaya ênan şênber a	65
1.6.5. Çekuyê ke manaya ênan razber a	65
1.6.6. Çekuyê ke vengandê tebiêtî ra peyda benê	65
1.6.7. Çekuyê ke bi dibarekerdişê di çekuyan peyda benê	66
2. Name	68
2.1. Nameyê xasî (taybetî)	68
2.2. Nameyê cinsî	68
2.2.1. Nameyê cayan	68

2.2.2. Nameyê heywanan	68
2.2.3. Nameyê daran	71
2.2.4. Nameyê vaş û nebatan	71
2.2.5. Nameyê hacet û aletan	72
2.2.6. Nameyê çekûyandê mêrdimayî	72
2.2.7. Nameyê çiyê (tebayê) werden û şimitene	73
2.2.8. Nameyê tarr û pincarî	73
2.2.9. Nameyê cilûbelgî	73
2.2.10. Nameyê çiyê ramitişî	74
2.2.11. Nameyê organanê bedenê ma	74
2.3. Nameyê muşexesî	74
2.4. Nameyê muceredî	75
2.5. Nameyê koman	75
2.6. Nameyê pêrabesteyê	76
2.7. Nameyê yewhûmarî	76
2.8. Pirhûmarîya (zafhûmarîya) nameyan	77
2.8.1. Nameyê ke bi herfa bêvenge qedyenê	77
2.8.2. Nameyê ke bi herfa /-î/ qedyenê	78
2.8.3. Nameyê ke bi herfa /-e/ qedyenê	79
2.8.4. Nameyê nêrî yê ke bi herfa /-e/ qedyenê	79
2.8.5. Nameyê makî yê ke bi herfa /-a/ qedyenê	80
2.8.6. Pirhûmarîya nameyê ke bi herfandê /-û/, /-u/ û /-o/ qedyenê	80
2.9. Nêrî bîyene û makî bîyena nameyan	80
2.9.1. Nameyê nêrî	81
2.9.2. Nameyê makî	85
2.10. Îzafeya nameyan	88
2.11. Halê nameyan	91
2.12. Halê vengdayena nameyan	95
3. Sifet	98
3.1. Sifetê wesfî (senînîye)	99
3.2. Sifetê dîyarkerdene	100
3.3. Sifetê hûmaran	102
3.4. Cinsiyeta sifetê ke fîlan ra viraziyenê û zey sifetî yenê xebitnayene	106
3.5. Sifetan de pêveronayîş	106

3.6. Sifetê ke bi peycidara “-ên”a virazyenê	107
3.7. Sifetan ra name viraştiş	108
3.8. Eke sifet cayê naman bigîro	108
3.9. Sifetê aîdîyetî	109
4. Zemîr	129
4.1. Zemîrê kesî	111
4.2. Zemîrê nîşankerdene (îşaretkerdene)	113
4.2.1. Grûba yewin	113
4.2.2. Grûba diyin	115
4.3. Zemîrê persî	115
4.4. Zemîrê dîyarnêbîyaye	117
4.5. Zemîrê agêrayoxî	119
4.6. Zemîrê wayîrîye	120
4.7. “Zemîrê <ê>	121
4.8. Zemîrê hemmana	122
5. Kar	124
5.1. Tesnîfkerdena goreyê viraştene	127
5.1.1. Karê sadeyî	127
5.1.2. Karê pêrabesteyî	127
5.1.3. Karê pêrabeste yê ke bi veredatî ya virazîyenê	128
5.1.4. Karê hetkarî	129
5.1.5. Karo nêmcet	133
5.2. Tesnîfkerdena karan goreyê wezîfe dayene yan zî objeyê ênan	135
5.2.1. Karê transîtîfî	135
5.2.2. Karê întansîtîfî	136
5.3. Tesnîfkerdena karan goreyê kerdoxî	138
5.3.1. Karê aktîfî	138
5.3.2. Karê pasîfî	138
5.3.3. Karê agêrayena xo ser	139
5.3.4. Karê bê kerdoxî	139
5.4. Tesnîfkerdena goreyê şiklî	140
5.4.1. Karê bi qayde	141
5.4.2. Karê bê qaydeyî	141
5.5. Rawe	142

5.5.1. Raweya waştîşîye.....	143
5.5.2. Raweya fermanî	143
5.5.3. Raweya gerekîye (ganîyîye)	144
5.5.4. Raweya werrekî (xwezîka)	145
5.5.5. Raweya şertî	145
5.5.6. Raweya şênayene	146
5.6. Karan de dem(zeman)	147
5.6.1. Demo vîyarte	147
5.6.2. Demo nikayin	148
5.6.3. Demo hîra	149
5.6.4. Demo vîyarteyo nedîyar	150
5.6.5. Demo vîyarteyo dewamî	149
5.6.6. Demo vîyarteyo nedîyaro verên	151
5.6.7. Demo vîyarte yo nîyetkerde	151
5.6.8. Demo ameyox	152
5.6.9. Demo ameyox o nîyetkerde	152
6. Zerf (Hoker)	154
6.1. Zerfê cayî-hetî	154
6.2. Zerfê zeman nîşandayîşî	156
6.3. Zerfê vêşane û kêmaneye	158
6.4. Zerfê texmîn û perskerdişî	159
6.5. Zerfê halan (rewşe)	160
6.6. Zerfê waştîşî û tesdîqkerdişî	161
6.7. Zerfê neyîye	162
6.8. Zerfê diletî	163
6.9. Zerfê pêrêzbîyayîşî	163
6.10. Zerfê mesderan	164
7. Edat	165
7.1. Veredatî	166
7.2. Peyedatî	169
7.3. Koma/desteyê edatan	173
8. Bestoxî	178
8.1. Bestoxê sade yan zî yew heceyî	178
8.2. Bestoxê diletî	179

8.3. Tayê bestoxê bînî yê ke bi di-hîrê çekuyan virazyenê	182
PEYNÎYE	185
ÇIMEYÎ	187

VATEYO VERÊN

Ziwanê kurdî û dîyalektê ey, koma ziwananê hînd-awrupa mîyan de yew şaxê ziwane arî yî. Armanca ena xebate, sey endamêk koma ziwananê hînd-awrupa û arî, cigêrayîşê tayê xûsîyetê xas ê ziwane kurdî û dîyalektandê ey; bîlhesa zî goreyê weqiyê ziwani, hetê dîyalekte, fonetîk, alfabe û morfolojî ra veracêkerdena zazakî û kurmancî ya.

Ewro qismêko muhîm ê çapemenî û derdorê akademî ya Tirkiya de, vateyê “kurd” û “kurdî” tena mana “kurmancî” de yenê vatiş û nûstiş, bi zanayî ya wazenê vateyê “zaza” û “zazakî”, kurd û kurdî ra bîaqitnê, zazayan sey yew komeyo etnikî yo ciya dîyar bikê. Na xebate de zazakî û kurmancî sey di dîyalektê kurdî ameyê qebûlkeriş û vateyê “zazakî”, “kurmancî”, “kirdkî” û “dimilî” eynî mana de ameyê vatiş.

Xebatêka winasarêne, di hetana muhîm a: yewine; heta ewro veracêkerdişê gramerê zazakî û kurmancî ser o bêxêrca çend meqaleyan, xebatêka ser û vera nêameye kerdiş. A didine zî; ayê ke vanê “zazakî û kurmancî di ziwane cîya yî” û “zazakî kurdî nîya, yew lehça farisî ya”. Ên do bivînê ke zazakî û kurmancî çiqas nîzdîyê yewbin î û çiqas yewbin ra dûrî yî. Ayê ke winî vanê zî, zafê ênan yan ziwane kurdî û dîyalektanê eye baş nêzanê yan zî goreyê tayê sebandê îdeolojîk û sîyasî hereket kenê.

Ena xebate de: yew heta bi kilmî ya têkilî û tayê xûsîyetê tarîxî yê koma ziwane hînd-awrupa û şaxê ênan ê arî ameyê muqayesekerdiş; heta bîna zî dîyalektê zazakî û kurmancî bi vate û rêzbiyayîşê vateyan, fonetîk û morfolojî ya ameyê muqayesekerdiş. Tenganeye û zahmetîya enê bêj xebatan, kemîbîyen û velabîyayena materyalandê veracêkerdena dîyalektandê kurd û çinîbîyayîşê yew merkezê xebata ziwanzanîya kurdî ya.

Mi gelek materyalê na xebate rewna pêser kerdbî, labelê bi hawayêko sîstematîk destpêkerdena nûstene, serra 2010 de, wextê dersdayena “Qursê Perwerdekerdena Berendamê Wanebêjanê Kurdî” ya Unîversîteya Artuklî ya Mardînî de dest bide kerd û nîzdî hîrê seran de tamam bîye. Qismê zazakîya na xebate de, bi giraniye ser şeweyê mintîqa başûrê cografya qiseykerdoxanê zazakî/dimilî ameyo girwenayîş.

Kilma dere, milletê ke hetê nûstiş û edebiyatî ra ziwane ênan sey ziwane tewr dewlemendî qebûl benê, hema zî dîyalektê ciya yê ziwandê ênan estî û zaf cayan de zî ke bi nê dîyalektanê ciyayan qisey bikê yewbine tam fam nêkenê. Peynîya na xebate de

dîyar bî ke, ferqê mabênê zazakî û kurmancî, yê gelek dîyalektandê ziwananê bînan ra kemî yo û vêşî nîyo. Hetê tarîxî û komelnasî ra zî, kok û rûçikê etnîkî yê qisekerdoxanê nê ziwana û dîyalektan şîno pêserê û yew o.

Temambîyena na xebate de, seba ked û alîkerdena şewîrmendê nê Tezî Prof. Dr. Kadrî Yildirimî rê, seba serraştkerdişî û balkêşîya der heqê beşê zazakî (dimilî) de mamoste Malmisanij, Yard. Doç. Nurettîn Beltekîn û Îbrahîm Bîngolî rê, seba beşê kurmancî rê zî Prof. Dr. Ahmet Tarî û mamoste Xelîl Birînî rê zaf spas kena.

KILMNÛSTEYÎ (KURTEBIRR)

b./b.	bewnî/binêr
çev.	çeviren
ç.v.(j.b.)	çimeyo verên/jêdera berê
h.	hûmar/hejmar
k.	kurmancî
m.	mak
n.	nêr/nerî
neq.	neqilkerdox
ph.	Pirhejmar/ pirhumar
rd.	rengdêr
sf.	sifet
wer.	werger
yh.	Yekhejmar/yewhûmar
z.	zazakî
zm.	zemîr
V. Z.	verê zayîşî
B. Z.	berîya zayinê

A) DÎYALEKT

1. Ziwan û dîyalektî

Wexto ke mewzû ziwan bo, kilmevate bo zî gerek vernî de ziwanî ser o îzehatêk bêro kerdiş. Ziwan, tenîya xezîneyêk vateyan û sîstemê rêzbiyayîşê ênan û hacetêk têkilîya navbeyna mêrdiman nîyo, eynî wext vîrê ma yê tarîxî yo. Heme çîyo ke aîdê mêrdimî yo û bi mêrdimî ya têkildar o, bi ziwanî reyde îfade beno. Bi wasîteyê ziwanî ma şênê xebat û keda mêrdimandê verê xo bimusê, bişinasnê û dewrê neslandê neweyan bikê. Ewro zî her milletêk bi ziwanê xo şînyasena. Ziwan, hişê millet o, ay milletê ke ziwanê xo vinî bikê, ray û şopa ênan werte ra wedaryena, yê bi xo zî vinî benê.

Xebata der heqê ziwanî de, nîzdî 400 seran V. Z. ra bi xebatandê ziwanzan Panînî yê Hindî dest pê kerda. Labelê xebatê lînguîstîkî ancax peynîya seserra 19. de dekewtî çarçeweyêka ziwanzanîstîye û xebatê dîyalektolojî zî hîna vêşî bîyê. Peydabîyayena ziwan û dîyalektan ser o, bêj bi bêj teorî ameyê pêşkêşkerdene. No nûste de yew bi yew dîyarkerdena nê bêj teorîyan mimkun nêbo zî, dîyarkerdena çarçewa û tayê xusûsiyetanê esasî yê bedêlîyayîşê ziwanî û peydabîyena dîyalektan, armanca nê beşê xebata ma ya. No beşê xebate xo de, ma do bi giranîye ser behsê bedêlîyayena ziwanî û dîyalektan bikê.

Bêguman mesela ziwan û dîyalektan, yew meseleya zaf mûhîm û kehan a xebata zanîstîya lîngustîk a. Gama ke behsê ziwanî bibo, hawayê cîyayê ziwanan ê ke sey dîyalekt yan lehçe yenê namekerdiş zî vejîyenê vera ma. Heta ewro na mesela ser o munaqeseyî bîyê, no derheq de tarîfê cîya-cîyayî bîyê, labelê yew tarîf û îzehato maqul o ke her kes ser o hemfikir bo nêbîyo.

Peydabîyena cîyayî û bedêlîyayîşê ziwanî, xusûsiyetêk tarîxî û esasî yê ziwanî yo. Çimkî ziwan zî sey çîdê ganî yo, zemanî mîyan de bedêlîyeno. Rojgaro ke ziwanî peyda bîyê û heta ewro, her bêj têkilîyê komanê mêrdiman bîyê sebebê bedêlîyayîşê ziwanan, peydabîyayîşê dîyalektan, kom û komikanê kulturî yê cîya-cîyayan. Eynî wext de têkilîyê komanê merdiman; têkilîya ênan a pêwa ciwîyayîşî, dînî, tarîxî, sîyasî, îqtisadî, kulturî, qewimîyayîşê hedîseyandê xozayî û komelî zî bîyê sebebê dayîş û girewtîşî û bedêlîyayena ziwan û kulturandê cîyayan. Peynîya nê têkilîyan de, hem ziwanê

welatandê cîya-cîyayan û hem zî goreyê ca û herêman, zıwan xo mîyan de bedêliyeno. Seke zıwanzano namdar F. De Saussure zî vano: “Zemanî mîyan de bedêliyayîşê zıwanî, bîyo sebebê peydabîyayena dîyalektandê cîyayan.”¹ Peynîya têkilîya zıwanan de, verê heme çî vate û tayê şeweyê vatişê ênan bedêliyenê. Ray ray no bedêliyayîş hende gird beno ke qisekerdê eynî zıwanî zî zor yewbine fehm kenê yan zî nişênê yewbine fehm bikê. Goreyê ca û warandê cîyayan, bi no hawa bedêliyayîşê yew zıwanî ra vajîyeno *dîyalekte (lehçe)*. Labelê tarîfêko standard ê dîyalekte çinî yo.

Zıwanzano almanij Ludwig Paul vano “bêntarê ‘zıwan’ û ‘dîyalekte’ de hîç sînorêko qethî û ‘xozayî’ çinî yo. Kes şeno di şeweyanê cîyayan yê yew zıwanî hetê kulturî ra sey dîyalekte, sewbî hetana zî sey di zıwanê cîyayan tarîf biko. Mesela “zıwan û dîyalekte”, goreyê tarîfkerdiş û xusûsiyetê ênan, mimkun o ke hetana yew dereca keyfî bo zî.”² John Loyns zî vano: “Bêntarê dîyalektandê zıwanêk de yan zî bêntarê dîyalektandê zıwananê hemberyanê yewbine de dîyarkerdişê sînorêkê mutleqî mimkun nîyo”³ Tayê zıwanzanî zî dîyalekte, sey “şeweyêk qisekerdiş”ê zıwanî tarîf kenê. Bi kilmîye ma şênê vajê ke tarîfê “dîyalekte” ser o, yew çarçeweya dîyarkerde û sînorêko mutleq çinî yo. Gelek zıwanzanî nê tarîf û sînorî, goreyê fikir û ewniyayîşê xo, tarîfêk kenê. Mîsal; “Zıwanê erebî yo ke ewro Sûriye ra bigîre heta Mîsir û ewca ra heta rojavayê vakurê Behra Sipî, mîyanê Afrîqa û Nêmgirawa Erebi de yeno qisekerdiş, dîyalektê erebî yê cîya-cîya yê.”⁴ Zaf cayan de qisekerdê erebî ke bi dîyalekta xo ya qisey bikerê, yewbine fehm nêkenê. Ma şênê nê bêj mîsalan, qandê sewbî zıwan û milletan rê zî bidê.

Bîlhesa hetê sîyasî ra merkezîbîyayîşê dewletan yan zî peydabîyayîşê dewleta modern, mesela standardbîyayîşê zıwanî vet meydan û ey zî bi xo wa problemê dîyalektandê cîyayî ardî meydan. Çimkî wexto ke ma bala xo bidê xebatandê dîyalektolojî, dîyar beno ke nê tewir xebatî, peynîya seserra 19. de hîna vêşî bîyê.

No qisim de, ma do bi kilmî hetê tayê xusûsiyetandê zıwanî ra behsê têkilîya dîyalektandê kurdî; zazakî, kurmançî û tayê zıwanandê grûba Hind-Arî bikê. Gerek ma vernî de dîyar bikê ke na xebate de veteyê *zazakî, dimilî, kirdî û kirmanckî* eynî mana de

¹ Prof. Dr. Doğan Aksan, *Her Yöniyle Dil*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 5. Baskı, Ankara, 1995, r. 145

² Ludwig Paul, *I. Uluslararası Zaza Dili Sempozyumu*, Bingöl Üniversitesi Yayınları, 2011, r. 20

³ F. De. Saussure, Neqilkerdê: Prof. Dr. Doğan Aksan, *Her Yöniyle Dil*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1995, r. 146

⁴ Doğan Aksan, *Her Yöniyle Dil*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 5. baskı, Ankara-1995, r. 142

ameyê vatiş. Kelîma kurd/kurdî zî, hem zaza/zazakî û hem zî kurmanc/kurmanckî gêna xo mîyan. Sey ziwandê bînan, ziwandê kurdî de zî tayê şêwe û dîyalektê cîya-cîyayî estî. Bêguman sebebê tarîxî, sosyal, ekonomîk û sîyasî yê peydabîyayîşê nê dîyalektan estî. Tiya de ma do yew bi yew nê sebebên ser o nêvinderê, labelê sey ke cor ra zî ame dîyarkerdiş, ke rayna ma tarîfê dîyalekte bîyarê xo vîrî: ware û mintiqandê cîyayan ê yew koma qiseykerdoxandê ziwani mîyan de, bi şêwe û hawayê cîya-cîyayan qiseykerdişê yew ziwani, bi vateya dîyalekte (lehçe) yeno namekerdene.

Wexto ke ma nê tarîfî xo çiman vera bigîrê, rojgaro verên ra hetana ewro kurdî zî xo mîyan de gelek bedêlîyaya, tira dîyalektî û şêweyê cîya-cîyayî peyda bîyê. Labelê sey ke Kurdîyê Bîtlîsî zî vano: “nê lehçeyê cîyayî, xezîneyêka fewqalede ya çekûyandê ziwani yî”.⁵

Gerek ma naye bizanê ke peydabîyayîş û bîyayena dîyalektanê cîyayan, rastîyêka tarîxî ya heme ziwanan a. Kurdî zî nê ziwanan ra yew a, ziwani û abirîyayîşê dîyalektanê kurdî ser o zî fikrê cîya-cîyayî estî. Ferqê cîyabîyayena nê fikran çiyoyê? Ma do dewamê nê birrî de, fikrê cîya yê ke der heqê na babete de ameyê vatiş dîyar bikê û ciwabê persê cîyayey û nîzdîyeya dîyalektandê kurdî bigeyrê.

Ayê ke wazenê ziwandê “kurdî” tena sey kurmancî, sorani û yan zî yewna dîyalete nîşan bidê, armanca ênan çî bena wa bibo, mîyanê çemberêk teng û tund ê lînguîstîk ra nêvejyenê teber. Çimkî peydabîyayîşê dîyalektan û şêweyanê cîya yê yew ziwani, tena bi qaydeyandê lînguîstîkî ya îzah nêbenê. Bi xûsusîyetê lînguîstîkî wa, tarîx, kultur, folklor, adet û toreyê yew komelgayî zî dîyarkerdişê ziwani û lehçeyê ênan de unsûrê esasî yî.

Ziwandê ke dinya de peyda bîyê; wazenê wa merde yan zî ganî bibê, goreyê xusûsîyetê ênan ê xomîyan û pêroyî, kome bi kome cêra aqîtnayene yan zî tesnîfkerdena ênan, mewzûyê lînguîstîkî yo. Tesnîfkerdena ziwanan, yan goreyê xusûsîyetê gramere ênan yan zî goreyê mêrdimayîya ênan a tarîxî yena dîyarkerdiş. Ziwandê kurdî zî bi dîyalektanê xo ya, berhemê têkilîya tarîxî ya kome û komikandê komelgaya kurdî yo. Wexto ke ma biwazê ziwandê dinya mîyan de cayê ziwani û dîyalektandê kurdî dîyar bikê, gerek ma verê heme çî têkilî û mêrdimayîya kurdî û ziwandê bînan dîyar bikê.

⁵ Kurdîyê Bîtlîsî, *Jîn*, h.: 14 (1919), wergera M. Emîn Bozarşan, Weşanxaneyê Deng, Sweden, 1985

2. Ziwanê kurdî bi dîyalektanê xo ya, koma ziwanandê hînd-awrupa mîyan de şaxêk ziwanê arî (aryanî) yo

Ziwanandê dinya mîyan de koma ziwanandê hînd-awrupa, komeka hera û dewlemend a û wayîrê çimeyandê tewr kehênan a. Ziwanê kurdî zî bi dîyalektandê xo ra, koma ziwanandê hind-awrupayî mîyan de ca gêno. Ziwanê hind-awrupayî xo mîyan de benê di şaxî:

2.1. Şaxê Hînd-Awrupayî.

2.2. Şaxê Asyayî.

2.1. Şaxê Hînd-Awrupayî: “Ziwanê hînd-awrupa, malbatêka tewr dewlemend a ziwanandê dinya ya, û çimeyê ayê nûşte yê 4000 serrî estî.”⁶ Ziwanê ke na grube mîyan de ca gêne, seke cêr de ameyê dîyarkerdiş, kome bi kome cêra abirîyenê;

2.1.1. *Ziwanê germenî:* Almankî, îngilizkî, flamanî, norveçî, swêdî, îzlandayî, hollandî û danî.

2.1.2. *Ziwanê romenî:* Fransizî, îspanyolî, îtalyanî, portekîzî, katalanî, romenî, ladîno û provenalî.

2.1.3. *Ziwanê silavî:* Rusî, sirpî, xerwatî, boşnakî, lehî, bulgarî, makedonî û slovenî.

2.1.4. *Ziwanê keltî:* Bretonî, galî, îrlandayî û îskoçî.

2.1.5. *Ziwanê baltikî:* Lîtvani û letonî.

2.2. Şaxê Asyayî: Ziwanê asyayî zî xo mîyan de benê di şaxî; ziwanê hindî û ziwanê îranî. “Eserê tewr kehêne na grûbe *Veda* yî û bi ziwanê sanskrîtî ameyê nûstiş.”⁷ “Ziwanê hindî û ziwanê îranî, 2000 serre verê V. Z. cêra abirîyayê.”⁸

⁶ Steven Roger Fischer, *Dilin Tarihi*, çev.: Muhtesim Güvenç, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, Haziran 2013, r. 75

⁷ Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 5. baskı, Ankara, 1995, r. 125

⁸ C. V. Ceram, *Tanrıların Vatanı Anadolu*, çev.: Esat Mermi Erendor, Remzi Kitapevi Yayınları. 2. baskı, Ankara, 1984, r. 184

2.2.1. *Ziwanê hindî*: Na grube mîyan de ziwanê sey sanskrîtî, hindî, pencabî, bengalî, urduyî, seylanî, keşmîrî, sindî û sewbî ziwanî grûba hindî estî. Nê ziwanan mîyan de sanskrîtî, sey ziwanêko tewr verên yê grûba hindî yeno qebûlkerdiş.

2.2.2. *Ziwanê arî(aryanî-îranî)*⁹: Ziwanê tewr verên ê na grûbe, ziwanê Avesta yo. “Ziwanê Avesta û sanskrîtîya *Veda* gelek pê manenê”¹⁰. Ziwanê grûba arî, goreyê sazbiyayîşê gramerê xo, xo mîyan de benê çehar şaxî: 1-Grûba bakûr, 2- Grûba başûr, 3- Grûba rojhelat û 4- Grûba rojawayî.

Goreyê na tesnîfkerdene, kurdî de kewena mîyandê grûba rojawanê vakurê Îranî û farisî zî de kewene mîyandê grûba rojawanê başûrê Îranî. Na grube mîyan de zî kurdî û dîyalektê xo, pehlewî û farisîya verên û farisîya newa, peştûnî, belûcî, osetî... ca gênê.¹¹ Grûba ziwandê rojawanê vakurê Îranî mîyan de kurdî¹²; ziwanêk xoser o, xusûsiyetê eyê xas û tarîxêk ayê qedîm esto. Binya û eslê xo de heme xusûsiyetanê ziwanê arî xo mîyan de paweno. Ne şiklêkê herimîyaye yê ziwanê farisî û ne zî yew dîyalekta farisî ya. “Çimkî senî ke her ziwanê germanî, almanî nîyo, her ziwanê îranî jî farisî nîyo.”¹³

Seke cor de zî ameyo vatiş, grûba ziwanê hindî-arî mîyan de sanskrîtî, avestayî, pehlewî û farisîya newa, kurdîya qedîm û dîyalektê xo, peştûnî, belûcî û dêrî ca gênê. Sanskrîtî û avestayî, na grube mîyan de ziwanê tewr qedîmî yê. Ziwanzan û cêgêrayoxî, ziwanê avestayî û pehlewî, sey di çimeyê kevnare yê farisî û kurdî qebûl kenê. Labelê çimeyê kevnare yê nê her di ziwanan yew bo zî, gerek ma naye zî bizanê ke farisî û kurdî di ziwanê xoser ê cîya yî. Seke Mc. Carus û Minorskî zî vanê, “Kurdî eslê xo de bi tamamî farisî ra cîya ya”¹⁴ Bêguman cigêrayoxê ke winî vanê gelekî yê, tenê Mînorskî nîyo. Wexto ke ma ewro roj zî şopa nê her di ziwandê qedîman (sanskrîtî û avestayî),

⁹ Kelîma “îranî”, “aryanî”ya sanskrîtî ra peyda biya. Na xebate de wexto ke ma vanê îranî, qestê ma tena ziwanê farisî (persî) nîyo.

¹⁰ Korhan Kaya, *Hindistan’da Diller*, İmge Yayınları, Ankara, 2005, r. 23, 24

¹¹ “Belgeyê tewr kehên ê grûba hind-îranî, belgeyandê Mîtanîyan mîyan ra vejîyayê. Mîtanîyan, vakurê Mezopotamya de, nîzdî 1500 serrî verê bîyayîşê Îsayî dewletêk viraşt bî.”(Korhan Kaya, *Hindistan’da Diller*, weş. İmge, 2005, r. 70)

¹² No nûste de kelîma “kurdî”, cayê “kurdîya qedîme” û dîyalektanê kurdî de ameya nûstiş. Etiya de wexto ke ma vanê “kurdî”, qestê ma, hem kurdîya qedîm a û heme zar û lehçeyê ke kurdîya tewr verên ra peyda biyê; sey kurmancî, kirmanckî (kirdkî/ zazakî/ dimilî), soranî, hewramî, goranî, lurî, kelhurî û ayê binî yê.

¹³ Zuhdi El Dahoodî, *Kürtler: Tarih Kültür ve Yaşam Mücadelesi*, Deng Yayınları, r. 162

¹⁴ Mc. Carus & Minorsky, *Kürtlerin Menşei ve Kürt dili incelemeleri*, çeviren: Doğan Kılıç Şihhesenanlı, Sönmez Neşriyat ve Matbaacılık, İstanbul, 1963, r. 46

hetê kelîman ra, hem bi dîyalekta zazakî û kurmancî ya û hem zî bi farisîya ewroyêna pê muqayese bikê, no xusûsîyet aşkera aseno.

Avestayî	Farisî	Zazakî(dimilî)	Kurmancî
“angušta	engošte	engište	pêçî, tilî
asman	asman	asmên	asîman
asta	estxuan	este, aste	hestî
âtar	ateş	adir	agir
awra	ebr	awr, hawr	ewr
azem	men	ez	ez
bara	bar	bar	bar
bereza	bolend	berz	bilind
cakuša	çakoş	çakûş	çakûş
çi, çina	çe	çi, çina	çi
daēwa	dîv	dêv/dêw	dêv
drajah	derazî	dergê	dirêjî
dujd	dozd	dizd, dijd	diz
duma	dim	dime	duv
gāo	gāv	ga	ga
garema	germ	garm, germ	germ
goşah	gûş	gweş, goş	guh
hapta	heft	hewt, hot	heft
hizū	zebân	zûn, zon	ezman
hunara	honer	huner	huner
huşka	hoşk	hûşk, wûşk	hişk
mazga	meğz	mezg	mejî
mizda	mojde	mijdanî, mizgîn	mizgîn” ¹⁵
“pancan	ponc	panc	pênc
raeša	rîş	rêş/rîş	rîş
raoxšna	rûşn	roşn	ronahî
sāra	ser	sare	ser
sarata	sard	sard	sar
ters	ters	ters	tirs
tešte	teşt	teşt	teşt
ūrî	se	hîrî	sê

¹⁵ M. Siraç Bilgin, *Zarahuştra Gathalar*, Doz Yayınları, r. 170, 184

wafra	berf	vewre	befr
wahrka	gorg	verg	gur
wohuna	xun	gunî	xun
xara	xer	her	ker
yewan	cewân	cewan, ciwan	ciwan
zairita	zerd	zerd	zer
žnã	danisten” ¹⁶	zan	zanîn

Prof. Dr. Abidin İtil bale kaşkeno “pêmendîşeya mabêna ziwane sanskrîti û ziwane hemberyane ênan¹⁷ û seba dîyarkerdişê tesîr pêkerdena her di ziwanan zî mîsalanê balkêşan dano.”¹⁸

Sanskritî	Avestayî	Zazakî(dimilî)	Kurmançî
“aşva	aspa	astor	hesp
bhrâtar	bratar	bra	bra
cana	zana	za	za
duhitar	dugther	keyna	dot
go	gao	ga	ga
haridaya	zardaya	zare	dil
hima	zima	zimistan	zivistan
mâtar	mâtar	ma, maye	dê
pitar	pitar	pî	bav
şvasura	khusura	visture	xezur
vacra	vazra	virso	birûsk
varâha	varaza	xoz	baraz
vâta	bâda	va	ba
vayu*	vaya	va	ba” ¹⁹

¹⁶ Armîn Kesrevî, *Xud Amûzî Xetî Avestayî*, rûp: 4, 5, 7, 8, 9, 10, 14, 15, 17, 18, 19, 22, 23, 29, 31, 33, 34 <http://www.zoroaster7.persianblog.com>, <http://www.avesta.org/yasna/hasna.htm>, 10/04/2013

¹⁷ Korhan Kaya, *Hindistan’da Diller*, İmge Yayınları, Ankara, 2005, r. 79

¹⁸ Ke hemberyane ênan Mîtanî û Kassîdî yê. Mîtanî, V. Z. serrê 1500-1300 de, vakurê Mezopotamya de Sûrya ewroyên ra bigîre heta Filistin vela bibî. Kassîdî zî, V. Z. serrê 1750-1170 de, Babil de hukûm kerdo (Korhan Kaya, *Hindistan’da Diller*, İmge Yayınları, Ankara, 2005, r. 79)

* No vate, ziwane sanskrîti de yeno mana “Homayê Vayî”. bn. Korhan Kaya, *Hindistan’da Diller*. İmge Yayınları, 2005, r. 27

¹⁹ Korhan Kaya, *Hindistan’da Diller*, r. 24-25, İmge Yayınları, Ankara, 2005. Wexto ke ma bala xo bidê bedêliyayîşê vengandê mabêna ziwane sanskrîti-avestayî, ma veynenê ke vengê /s/ yê /h/ reyde, /h/ yê /z/ reyde, /c/ yê /z/ reyde, /şva/ yê /spa/ û /spa/ zî yê /xu/ reyde bedêliyenê. b., ç.v., İmge Yayınları, Ankara, 2005, r. 24-25

Seba ke ferqê mabêna koma ziwandê hînd-arî û şaxê ênan bi zelalîya bêro dîyarkerdene, lazim o ca bi ca hawayê bedêliyayîşeya veng, vate û rêzbîyena vateyan bêro bidegêrayîş.

Wexto ke ma bala xo bidê vateyandê corênan, dîyar beno ke hetê xezîna vateyan ra koma ziwandê hind-arî çiqas nîzdîyê yewbin ê. Na nîzdîyêye terefê gelek cêgêrayoxan ra zî ameya vînayîş û dîyarkerdiş.

3. Der heqê ziwana û dîyalektanê kurdî de, kê vato çî?

Bêguman sey heme ziwanan der heqê ziwana û dîyalektanê kurdî de zî fikrê çîyay estî. Ez wazena etîya de biney behsê tesnîfkerdişê dîyalektanê kurdî bika û no derheq de çî ameyo vatiş, bîyara şima vîrî. Qandê naye rê zî, ma do behsê fikirdê tayê nûstox û kurdologê ke ziwana û dîyalektanê kurdî ser o xebitîyayê bikê. Heta ewro heme dîyalekt û şeweyandê kurdî ser o xebatêka bi serûbere û besbîyaya bi ma dest nêkewta yan zî xebatê winayênî zaf kemî bîyê. Belkî xebatê akademîk ê ke ewro ra pey bêrê kerdiş, bibê sebebê nawitiş û akerdişê yew rêçida newa. Labelê gerek ma na zî bizanê ke xebata ma ya ewroyêne zî çinîbiyaye ra dest pê nêkerda. Heta ewro der heqê ziwana û dîyalektandê kurdî de gelek çî ameyê vatiş û nûstiş. Ez wazena ke bi kilmîye ênan ra behsê tayê vatiş, çime û xebatan bika.

Eke ma hawayêko kronolojîk behsê enî eseran û vatişan bikê, vernîya hemine de *Şerefname* yeno. *Şerefnameya Şerefxan Begî* de çehar dîyalektê ziwana kurdî ameyê hûmartiş: 1- kurmanç, 2- lor, 3- kelhur, 4- goran.²⁰

Şerefname ra pey *Seyahetnameyê Ewliya Çelebî* yeno. Wexta ke ma *Seyhatnameyê Ewliya Çelebî* ra bewnî, kê şênê vajê ke der heqê kurdolojîyê de agadarîyê zaf mûhîmî tede estî, labelê etîya de ma wazenê giraneye ser hetê ziwana ra bide bewnî. “Serra 1655 de seyah Ewliya Çelebî û Melek Ehmed Paşa, bi munasebeta seferêke ver bi Wanî ra kewenê ray û gelek cayanê welatê kurdan gêrenê. Çelebî der heqê na sefer û gêrayîşê xo de yew eser nûseno û nameyê eserê xo zî *Seyhatname* nano pa. *Seyhatname* de, behsê şiyês dîyalektanê ziwana kurdî keno û nameyê ênan zî wina rêz keno: Mehmûdî, avnikî, zazayî, loloyî, cîloyî (hekkarî), şîrvanî, cîzrewî, pisanî, sincarî, harîrî, erdelanî, soranî,

²⁰ Şeref Xan, *Şerefname*, Hasat, 4. Baskı, İstanbul, 1990, r. 20, Sewbî zî bewnî: Mc. Carus-Minorsky, *Kürtlerin Menşei ve Kürt Dili İncelemeleri*, Sönmez Neşriyat ve Matbaacılık, İstanbul, 1963, r. 48

xalitî, çekvanî, îmadî, rojkî.”²¹ Wina aseno ke Çelebî nameyê eşîran, mintîqa, şêwe û dîyalektan tîmîyan kerdo. Gama ke ma ênan sey dîyalektan tesnîf bikê; tena lurrî, soranî, erdelanî û zazakî manenê. Ê çekûyê bînî zî, kes şêno vêşaneyê ênan sey nameyê eşîran yan zî şêweyê kurmancî û soranî qebûl bikê.

Xebata pedagogê armenî Haçatur Abovyanî(1809-1848) zî tesîrêko giran îranologandê Rûsya sero kerdo. No semed ra Abovyan sey pîyê kurdolojîya Rusya yeno qebûlkerdiş. Abovyan zî dîyalektanê ziwanê kurdî bi namebê kurmancî û zazakî di şaxî keno.

Abovyanî ra pey, xebata Peter J. A. Lerchî (1828-2884) yena, ke sey hîmdar û viraşttoxê kurdolojîya Sovyetî yena qebûlkerdiş. Goreyê belgeyandê ewro, “metnê verênî yê zazakî (dimilî) zî ey bi xo, goreyê fek û vatişdê kurdê ke lejdê Rusya-Osmanîyan de esîr kewtibî, pêser kerdî. Serra 1857-58 de, nê nûste û metnî St. Petersburg de yenê çapkerdiş û vilakerdiş. Ferhengê vernî yê zazakî-rusî zî, serra 1858 de yeno nûstiş. Eynî wext de Albert von Le Cod zî, tayê metnê folklora kurdî bi dîyalekta kurmancî û zazakî ya pêser kerdî û serra 1903ê Berlîn de dayê çapkerdiş û vila kerdî.”²²

Bêguman mesela materyalê dîyalekta zazakî û nûstişê aye, zaf mûhîm a. Ewro roj ma deste de eserê ke şiklê verên ê zazakî û tekamûlê ayê tarîxî binawnê çinî. Eke dokomentê arêkerde yê Peter J. A. Lerchî (1858) nêbê, agadarîya ewroyî gore, nûste û kitaba verêne ya zazakî *Mewlûdê* (1899) Mela Ehmedê Xasî yo. Naye ra pey zî, *Mewlûdê* miftîyê Sewêreke Mela Usman Efendiyê Babijî yo, ke serra 1903ê de nûsîyawo û 1933 de zî Şam de ameyo çapkerdene.

Major E. B. Soane zî der heqê ziwanê kurdî û ferqê mabêna dîyalektandê ênan de vano:

“Lehçeya mukrî û gilandê aye ra teber Kurdistan de sewbîna lehçe û şêweyî zî estî û pêro zî xo sey kurdandê xasan qebûl kenê. Nê lehçan ra yewêda tewr mûhîm zî lehçeya zazakî ya. Zazayî, kurdan miyan de grûbêda gird a û derûdorê Diyarbekir, Ezirngan û tayê cayandê Anatolya de ciwîyenê. Vêşaneyê ênan mintîqa koyan de ciwîyenê, zaf tund û cesûr î. Bi yew lehçeya saf a arî qalî kenê. Lehçeya ênan hem lehçeya mukrî ra û hem zî lehçeyandê bînan ê kurdî ra cîya ya. Winî fehm beno ke na lehça ênan, yew lehçeda xoser a û zaf rewna farisîya kehan ra abiryaya. Sey ziwanandê arî, gerek na lehça ser o zî xebate bêro kerdîş. Lehçeya zazakî; farisî ra vêşêr nîzdîyê ziwandê kurdî ya”²³

²¹ Martîn Bruinessen, *Studia Kurdîca, Onyedinci Yüzyılda Kürtler ve Dilleri: Kürt Lehçeleri Üzerine Evliya Çelebi'nin Notları*, hej: 1-3, weş. Enstituya Kurdî ya Parîsî, Nîsana 1985, r. 18

²² Joye Blau, *Kürtçe Dilbilim ve Sözlük Çalışmaları, Studia Kurdîca*, No:1-3, Paris, Nisana 1985, r. 65

²³ M. Emin Zekî Beg, *Kürtler ve Kurdistan Tarihi*, 4. Baskı , çev.: Vahdettin İnce, Mehmet Dağ, Reşat Adak, Şükrü Aslan, Nûbihar Yayınları, İstanbul, 2012, r. 297

Sir H. C. Rawilson, benda “Kurdistan” a *Ansiklopediya Britannica* de der heqê zîwanê kurdî de winî vano: “Ewro zîwanê esasî yê kurdan kurmancî ya, zazakî û goranî zî dîyalektê cîya yî.”²⁴

M. Emîn Zekî Beg, Madson Grantî ra neqil keno û vano: “Esrê III. ê V. Z. ra na heta zîwanê kurdî de hîrê dîyalektî peyda bîyê: Dîyalekta kurmancî, babanî û zazakî (dinbilî).”²⁵ Û eynî wext de Zîya Gokalp ke bi xo çêrmûgij o, dîyalektanê zîwanê kurdî no hawa tesnîf keno: 1- kurmancî, 2- zazakî, 3- soranî, 4- gûranî û 5- lûrî.²⁶

Sernûşttoxê kovara *Kurdistan* Mehmed Mîhrî zî vano, “Esasen zîwanê kurdî di qismî yo: Kurdî û goranî. Goranî zî xo mîyan de bena di şaxî: hewramanî û zazakî.”²⁷

Roger Lescot û Celadet Alî Bedirxanî ke “*Gramera Kurdmancî*” hadirnaya, der heqê dîyalekt û şeweyanê zîwanê kurdî de vanê: “1- kurmancî, 2- soranî, 3- dumilî (zazakî), 4- goranî (û gelek şeweyê herêmî yê ênan)”²⁸ estî.

Kemal Badilli zî, vano çehar birrê zîwanê kurdî estî: “1- kurmancî (kurdmanc/kurmac/kirmanc/kirmaç), 2- lûrî (lûr, lor, ler), 3- goranî (hewramî, ewremanî, zaza/dimilî), 4-kelhûrî yan zî soranî).”²⁹

Prof. Marûf Xeznedar zî, tesnîfkerdişê mamoste Tewfîq Wehbî esas qebûl keno û dîyalektanê zîwanê kurdî winî tesnîf keno: “1- kurmancî (a-kurmancîya serû, b-kurmancîya xwarû-soranî), 2-goranî (hewremanî)/zazayî, 3- lûrî (bextiyarî, feylî, kelhûrî, lekî zî sey fekê na dîyalekte qebûl keno).”³⁰

Sey zîwanêko kehan ê arî(îranî), têkilîya pehlewî û zîwanê kurdî û dîyalektandê ey ser o zî fikrê cîyayî estî. Wexto ke ma rind bala xo bidê vateyandê ênan, bi hawayêko zelal aseno ke zazakî çiqas nîzdî pehlewî û farîsî ya, kurmancî zî ehende nîzdî ênan a. Mîsal;

Kirdkî (Zazakî)	Pehlevkî	Kurmancî
“acêr	azêr	jêr

²⁴ Neqilkerdox: Bilal N. Şimşir, *Kürtçülük(1787-1923)*, Bilgi Yayınları. 3. Baskı, İstanbul/ 2009, r. 519

²⁵ M. Emin Zekî Beg, *Kürtler ve Kurdistan Tarihi*, 4. Baskı, çev.: Vahdettin İnce, Mehmet Dağ, Reşat Adak, Şükrü Aslan, Nûbihar Yayınları, İstanbul, 2012, r. 290

²⁶ Ziya Gokalp, *Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler*, Sosyal Yayınları, Nisan 1992, r. 27

²⁷ Mehmed Mîhrî(M.M), *Mukaddimet-ül İrfan*, Necmî İstikbal Metbası, İstanbul, 1918, b.. <http://www.kovarabir.com/mehmet-mihrim-m-mukaddimet-ul-irfan/>, 15/06/2013

²⁸ Emîr Celadet Bedirxan, & Roger Lescot, *Kürtçe Dilbilgisi*, Doz Yayınları, İstanbul, 1997, r. 9

²⁹ Kemal Badilli, *Türkçe İzahlı Kürtçe Gerameri(Kurmançça Lehçesi)*, Med Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1992, r. 22, 23

³⁰ Prof. Maruf Xeznedar, *Zimanê Kurdî*, <http://www.kovarabir.com/dr-maruf-xeznedar-zimane-kurdi/>, 17/06/2013

adir	ater, atur, ateş	agir
ameyene	ameten	hatin
ard	ard	ard, arvan
asin	asên	hesin, asin
asmên, asmîn	asman, esman	asîman, asman
bes	ves	bes
ciwîyayîş	cîvîşnîh, zîsten, cenîh	jiyîn, jîyan, jîn
çere	çerek	çêre
çime	çeşmek	çavî, çavkanî
darû	darû, darûk	darû, derman
derg	derg, diraz, degr	dirêj
dest	dest	dest
mezg	mezg	mêjî
resayîş	resîten	gihîştin, gîhan
sêne	sênek	sîng
sole	şorek	xwê
şamî	şam	şîv
şane	şanek	şeh
şew	şep	şev
va	vay, vat	ba
varan	varan	baran
vazdayîş	vazîşin	bazdan
velg	velg, verg	belg
veng	vang	deng
verg	gurg	gur
vewre	vefr	befr
virso, bilîsk	virozak	birûsk ³¹

Nê agadarîyana pey ma şênê vajê ke helbet bi hawayêko mutleq dîyarkerdena tarîxê cirabîyayîşê yew zıwan û dîyalektandê eye asan nîyo, labelê ma şênê vajê ke nê zıwanî pêro têmîyan de sey parçeyêk azbeta zıwanandê arî (îranî) yenê qabûlkerdiş.

Zıwanzan Qanatê Kurdo zî kitaba xo ya *Gramera Zıwanê Kurdî (Kurmancî û Soranî)* de, zıwanê kurdî sey çehar dîyalektan cêra abirrneno: 1- kurmancî, 2- zaza, 3- lûrî, 4- goranî.³²

³¹ Malmîsanij, *Ferhengekê Kirdkî(Zazakî)-Pehlevkî-Kurmanckî*, çap: Apec, Sweden, 1997

Cîgerxwîn zî zaf nûste û şîrandê xo de zazakî sey yew dîylekta kurdî qebûl keno û kitaba xo ya *Awa û Destûra Zimanî Kurdî* (1961) de zî eynî fikrî tekrar keno. A. Balî zî dîyalektanê ziwanê kurdî sey hîrê şaxî dîyar keno: “1- kurmancî, 2- soranî, 3- zazakî.”³³

Agadarî û bawerîya nê kordolog û zanyaran ra zî dîyar beno ke ma kurdîya kevnare, sey yew azbat qebûl bikê kurmancî, soranî, hewramî û zazakî zî dekiwenê mîyandê aye azbate. Kes şêno vajê ke nê dîyalektan mîyan de zî bîlhesa hewramî, goranî û zazakî hîna nîzdî yewbine asenê.

Nê agadarîyê corênan ra dîyar beno ke ziwanê kurdî zî xo mîyan de gelek dîyalektan ser o par beno. Ke ma baş bala xo bide, beşê “morfolojî” ya na xebate de zî dîyar beno ke nizdîyeya mabênê dîyalektandê kurdî, ferqê ênan ra zaf vêşî ya. Hetê tarîxî û komelnasî ra zî, kok û rûçikê etnîkî yê qisekerdoxanê nê ziwan û lehçeyan şino pêser û yew o. Ayê ke çend dîyalektanê ziwanê kurdî û tayê xusûsîyetanê eyê esasî bizanê, ên (în) do bivînê ke ferqê dîyalektanê kurdî, ferqê dîyalektanê ziwanandê bînan ra vêşêr nîyo.

4. Vateyê zaza û zazakî, dimil û dimilî, kird û kirdkî, kirmanc û kirmanckî kamcin mana de ameyê gurênayîş?

Wexto ke ma bala xo bidê belge û nûsteyandê tarîxî, seba zazakî/dimilî/kirdkî/kirmanckî û qiseykerdoxandê zazakî rê, hem xo mîyan de û hem zî terefdê şarê xerîbî ra vate û kelîmeyê cîya cîyayî ameyê nûstîş û telafûzkerdiş. Ewro roj qisekerdoxê zazakî, ca bi ca xo bi nameyê “zaza”, “dimilî”, “kird” û “kirmanc” tarîf kenê, ziwan û dîyalekta xo zî bi namedê “zazakî”, “kirdkî”, “dimilî” yan zî “kirmanckî” danê şînasnayîş. Kelîmeya “kird”, mintîqa Gêl û Pîranî de mana dîyarkerdişê yew ferqê tebeqa sosyolojîk zî yena vatiş. No derheq de Zîya Gokalp zî vano: “Qewmanê kurdan nameyê cîya-cîyayî nayê xo ra û yewbîna. Mîsal; êyê ke kurmancî qisey kenê xo ra nêvanê “kurd”, vanê ma “kurmanc” î û zazayana zî vanê “dûnbûlî”. Ay ke zî zazakî qisey kenê xo ra vanê “kird” û kurmancan ra zî vanê “kirdasî”. Tirkî zî, “kurmanc”an ra vanê “kurd” û “dunbulî”yan ra zî vanê “zaza”. Bîzatîhî ne qisekerdoxê zazakî û ne zî ê kurmancî bi xo kelîma “zaza” nêxebitnenê.³⁴

³² Qanatê Kurdo, *Gramera Zimanê Kurdî (Kurmancî-Soranî)*, Koral Yayınları, İstanbul, 1990, r. 7

³³ A. Bali, *Kürtçe Dilbilgisi (Türkçe İzahli)*, Alan Yayınları, Mart 1992, r. 35

³⁴ Ziya Gokalp, *Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler*, Sosyal Yayınları, Nisan 1992, İstanbul, r. 27

Wexto ke ma bala xo bidê nûsteyandê verênan yê “zazakî”, na tespîta Zîya Gokalp û sewbî kesê ke winî vanê raşt vejîyena. Hem P. Lerch de û hem zî *Mewlûdê Mela Ehmedê Xasî* de zî seba xo sinasnayîş dayene kelîma “kirdî” ameya xebitnayîş. Xoceyê Xasî peynîya *Mewlûdê* xo de winî vano: “Temam bi viraştîşê *Mewlûdê kirdî*, bi yardimê Xaliqî û bereketê pêxemberê ma”.³⁵

Yew qismê dêrsimijê ke bi dîyalekta dimilî qisey kenê xo ra vanê “kirmanc”, bi umûmî kurmancan ra zî vanê “kirdas” û dîyalekta ênan ra zî vanê “kirdasî” yan zî “kirdaskî”.³⁶

Nûrî Dêrsimî zî zazakîya Dêrsimî sey ziwanê xas ê kurdan qebûl keno û vano: “Ziwanê zazakî yê ke Dêrsimijî qisey kenê, bêguman ziwanê bawkalandê înan ê Med û Arîyan o.”³⁷

Kemal Badilli zî vano: “Zazayê Turkiya, xo kurdê esil qebûl kenê û xo ra vanê kird û kurdandê bînan ra, yanî kurmancan ra zî -bi mana hûrdî vînayîşî de- vanê kirdasî.³⁸ Prof. Mehrdad R. Izady zî der heqê na mesela de vatişê Bazil Nikitinî neqil keno û vano: “semedo ke qiseykerdoxê dimilî zaf vêşî herfa /z/ xebitnenê, kurmancan ênan ra vato “zaza”.³⁹

V. Minorskî zî vateyê “dimilî” û “deylemî” pêwa girêdano û vano vatedê Andreasî gore, mabêndê “zazayan û deylemîyanê verênan de mêrdimayî esta.”⁴⁰ Gerek ma xo vîrê nêkê ke nûste û kitabandê cîyayan de, gelek formê cîya cîya yê nûstişê kelîma “dimilî” estî: “dimlî”, “dumbilî”, “dinbilî” û “dimilî”. Zaf cayan de zî formê kelîma “dimilî”, sey nameyê yew eşîre vêreno. Mîsal *Şerefname* de “dinbilî”, sey nameyê eşîrêka êzidî ya derûdorê Musil û Şamî vêrena.⁴¹ Ewro zî tayê mintiqan de bi nameyê “dumbilî”, “dimbilî” û “dumilî” eşîrî estî.

Robert Olson zî vateyê “zaza”, “deylem” û “goranî” sey vateyê pêwa têkildar qebûl keno û vano: “Zazayê ziwandê xo ra vanê dimilî, ke no zî, îhtimalê têkilîya ênan û

³⁵ Mela Ehmedê Xasî, *Mewlûdê Nebî*, Fîrat Yayınları, İstanbul, 1994, r. 42

³⁶ Malmisanij, *Kird, Kirmanc, Dimilî veya Zaza Kürtleri*, Deng Yayınları, İstanbul, 1996, r. 11

³⁷ Dr. Nûrî Dêrsimî, *Kurdistan Tarihinde Dersim*, Doz yayınları, İstanbul, r. 65

³⁸ Kemal Badilli, *Türkçe İzahli Kürtçe Gerameri(Kurmançça Lehçesi)*, Dipnot: 2, Med Yayınları, r. 22

³⁹ Izady, Mehrdad R, *Bir el Kitabı Kürtler*, Doz Yayınları. r. 299

⁴⁰ *İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 6, r. 1112

⁴¹ Şeref Xan, *Şerefname*, Hasat yayınları, 4. Bask, 1990, r. 21

deylemîyanê vakurê Îranî ano kesî vîrî. Lehça kurdî ya zazakî, kurmancî ra -ke vêşaneya eşîretandê Kurdistana Bakurî pê qîsey kenê- vêşêr nîzdîyê lehça goranî ya.”⁴²

Vateyê “zaza” û “dimilî”, tayê çimeyan de zî manaya nameyê eşîran û cayan de ameyo nûstîş. Tayê nûstox û çimeyê bînî zî vateyê “zaza” bi vatedê “zevezan(zozan)”, “zevezanîye”, “zavzan”, “zewezan”, “zewzan”, “zozanîye” û “zûzan” ra girêdanê.⁴³

Wexto ke mesela “zaza” yan zî “zazakî”, “kurd” yan zî “kurmancî” bibo û kes behsê tayê nûstoxandê îdeolojîya fermî ya tirkan nêkê, belkî manîpûlasyonê ewroyênî zî raşt fehm nêbenê. Der heqê na mesela de Nazmî Sevgen vano: “zazakî ziwanêko tîmîyanek o û eslê xo de zî tirkî ra peyda bîyo.” Peydabîyayîşê kelîma “Zaza” zî tirkandê Oxuzan ra girêdano û vano: “Za” nameyê yew lajê Oxuzxanî bî. Qewmanê îptîdaî seba ke vatişê nameyê yewheceyî şîdênaye telafûz kerdênê, nameyê “Za”yê lajê Oxuzxanî zî bi hawayê “za-za/zaza” ameyo vatiş.⁴⁴ Hayrî Başbuğ zî, na mesela ser o vateyê nîzdî vatişê Sevgenî tekrar keno û vano: “Tayê mêrdimî qestî ra, bi nîyeto xirab û pêşînhikum “zaza”yan mefhûma “kurd”an mîyan de mutala kenê. Labelê no hikum, vera realîta tarîxî tam tezatêk teşkîl keno... Kurmancî zî û zazakî zî di lehçeyê cîya yê tirkî yê. Goreyê fikirdê ma; nameyê “zaza (za-za)”, bi bedêlyayîşê nameyê “su/aw”(su-su) ra peyda bîyo.”⁴⁵

Kê şênê mîsalanê winasarênan hîna derg û vêşî bikê, feqet ez vana qey seba zelal kerdiş û aşkere kerdişê nê beşê xebata ma, agadarîyê corênî, têkilîya tarîxî û manaya xebitnayena nê vateyan bi zelalîye dîyar kenê.

5. Nûştayê dîyalekta zazakî

Wexto ke mesela dîyalektê ziwanê kurdî û bîlhesa zî zazakî bo, gerek kes biney behsê dokument û nûsteyandê zazakî (dimilî) zî biko. Çimkî yew nîşanê dewlemendîya ziwanan zî, nûste û hecmê nûstîşê ziwanî yo. Ewro roj nûste û dokumentê zazakî yê ke

⁴² Robert Olson, *Kürt Milliyetçiliğinin Kaynakları ve Şeyh Said Ayaklanması*, Özge yayınları. Ankara, 1992, r. 145-46

⁴³ Malmisanij, *Kird, Kirmanc, Dimilî veya Zaza Kürtleri*, Kasım 1996, Deng Yayınları, b. notê binên ê 153, r. 11

⁴⁴ Nazmî Sevgen, *Zazalar ve Kızılbaşlar: Coğrafya-Tarih-Hukuk-Folklor-Teogoni*, Kalan Yayınları, Ankara, r. 34

⁴⁵ Hayri Başbuğ, *İki Türk Boyu: Zazalar ve Kurmanclar*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara-1984), r. 17-33

ma deste de estî zaf kemî yê. Hetê nûstişî ra dîyalekta zazakî lawaz a, henda kurmancî aver nêşîya. Eke ma nûsteyê hewramî û goranî xanedê zazakî ser o nêhesibnê û ewro ra pey sewbî dokumentê newe yê zazakî cayandê tarî ra nêvejî roşnayê, nûste û dokumentê ke mabênê serrandê 1856-58 de terafê Peter Lerchî ra bi namedê “*Forschungen über die Kurden und die Iranischen Nord-Chalder*” ameyê pêserkerdiş, sey dûkomentê verênî yê zazakî qebûl benê. Nê materyalandê folklorîkanê zazakî de, hem kelîma “**kird**” û hem zî “zaza” ameyê nûstiş. Vateya “kird”, pênasîya ênan bi xo ya. P. Lerc mesela “*Qauxê Nêrib û Héynî*” de, vateyê Xelef Axay no hawa neqil keno: “*Xelef Axayî va ki eskerî xoe ra: Baunî (bawnî) axaler, ma şuenî kauxe, metirsî, eskerî Deqma Begî zavû, hema piyeru Tirk î, nişênî ma de kauxe bikî, ma piyerû canmirdî kirdan î, miyerdeî aşîran î, metersî, ma ha şuenî, heta ki sereî mi niwenu, şîma çewîrî çî çînu...*”⁴⁶ Wexto ke ma bala xo bidê nê metnan, eke tayê kemaneya alfabeza nûstişê metnan nêbo, sey ziwanê eyro yê mintîqa Nêrib o, qet nêbedêliyayo.⁴⁷

Nînan ra teber, ma şênê vajê ke nûste û nûstişê zazakî (dimilî, kirdkî, kirmancî), no demeyo nîzdî de yanî serrandê 1975î ra na heta roj bi roj vêşî bîyê. Nê serran de kovara *Tîrêj* û rojnameyê *Roja Welat* de tayê helbest û nûsteyê folklorîk ê zazakî ameyê çapkerdiş. Ewro zî tayê kovaran û malperan de nûsteyê zazakî yenê çapkerdiş û velakerdiş. Wexto ke behsê xebat û nûstişê zazakî bibo, hewceyo ma verê hemine xebata kovar û Grûba *Vateyî* bîyarê xo vîrî. Bêguman dîyalekta zazakî tena kovara *Vate*

⁴⁶ Peter J. A Lerch, *Forschungen über die kurden und die iranischen Nordchaldar*. Band I, St. Petersburg 1857, r. 78

pyéru amé pyesér, Xaléf aḡá vā ke eskéri ḡóera: baúni, aḡalér, mā šuen’i kauḡé, métersi, eskéri Dáqma bégî závu, hém’a pyéru Tírki, néšén’i máde kauḡé bîkî, mā pyéru ḡān mîrdî kírdani, myérdei aşîrani, métersi, mā ha šuen’i, létake sérei me néwén’u, šîma ḡeíwiri tí tínu. Eskéri Xaléf aḡaí vā ke: mā ha šuen’i,

⁴⁷ b., qismêk çîroka ke ay metnan mîyan de ameya velakerdiş: “*Zemanê veriyê yew(yau) mêrde û cênîyay (cênîai) xoe bî, yew (yau) keîna û yew lac tera bî. Cenîya eyî merde, peynîde mêrde şî yewna cênî arde. Di serrî vînerî, yew keyna aya cênî ra bî. Na cênî bîye dişmenê lacek û keyneka veryêne.*

Keîneke şuena golikan de; keîneke rocêkî yereyî golikana yena, ek birayê xoe çînu, persêna cênîyay bawukî xoe, vana ki: Birayê mi ça yo? Cenêke keynek ra vana ki: Birayê tue şîyu key xalanê xoe.

Keînek aya şu ra kuwena, hau(hawn) veyênena, ek birayê xoe kiştu, eîştu zîndan. Sibah wardena, baukê xoe ra vana: Bawo mi emşewe yew hewn dî, eki cenîyay tue(to) birayîê mi kiştu, eîştu zîndan. Baukê keyneke xoe ra va ki: Xêr bo, senî birayê tue(to) kişêno?

Keînek va ki: bau(bawo), mi haunê(hawunê) xoe de dî, birayê mi kiştu, eîştu zîndan, ez ha warzenua, şuena golikan de, yerey yena keîye, eke birayê mi amewo (amewo), ez zama weşu, xeyir ke biraê mi nêameû ez hênî tuerî golikande nêşuêna, ez etîya nêvindena.

Baukê keyneke xoe ra va ki: Ewru ti şue golikande, ez gêrena, eke mi biraî tue dî, bizani ki: Ek cenîa mi şîma de saxa na, xêr ki mi biraî tûe nêdî, ne ez vindena ne ti viunde.” Lerch, Peter J. A.: *Forschungen über die kurden und die iranischen Nordchaldar*. r.: 80-81. Band I St. Petersburg 1857

de nênsîyena, kovarê sey *Armanc, Hêvî, War, Bîr, Tija Sodiri* û ê bînan de zî nûsteyê bi dîyalekta zazakî ameyê çapkerdiş û velakerdiş.

6. Cayê ke qiseykerdoxê zazakî(dimilî) tede vila bîyê

Ewro der heqê hûmara nifûsê qisekerdoxandê zazakî de fikrê cîya-cîyayî estî. Goreyê tayê vatişan, bi texmînî nîzdî 2,5-3 mîlyonî qiseykerdoxê zazakî estî û tayêna zî reqamêka hîna girde vanê. Cêgêrayox û nûstox Osman Aydın zî vano “goreyê hûmartişê nifûsê serra 2000î (14.388.784), %6.54ê nifûsê Kurdistan Bakurî, bi lehça dimilî (zazakî) qisey kenê.”⁴⁸ Dîyar o ke der heqê na mesela de fikrê cîyay estî. Bêguman heta ke xusûsî dew û şeharandê kurdan de û umumî zî tayê şehar û metropolandê Turkiya de, bi hawayêko raşt û aşkera nifûsê qiseykerdoxê ziwan û dîyalektandê kurdî nêbêrê tesbîtkerdiş, xerîteya dîyalektanê kurdî nêvirazîyo, dîyarkerdişê nîsbetê qiseykerdoxandê zazakî zaf zehmet o. Çimkî zaf cayê ke bi nifusê xo pêro zaza yenê qebûlkerdene, ke ma rind bala xo bidê dîyar beno ke ewcayan pêro zaza nîyê, nifûsêkê mûhîm ê kurmancan zî ewca de esto.

Wexto ke ma bala xo bidê cografaya velabiyayîşê eşîretan û ziwanê ênan, no hal hîna zelal dîyar beno. “Kurdistan de zaf eşîretî estî ke yew mintiqa de dimilî (zazakî), yew mintiqa de kurmancî, yewna mintiqa de zî soranî û hewramanî qisey kenê. Mesela: Eşîra Heyderan, Dêrsim de zazakî, Wan de kurmancî û başûrê Kurdistanî de zî soranî qisey kenê; eşîra Lolan, Dêrsim de zazakî, mintiqa Wan û Hekarî de zî kurmancî qisey kenê; eşîra Demenan, Dêrsim de zazakî, mintiqa Sêwaz, Wan û Hekarî de zî kurmancî qisey kenê; eşîra Şadiyan Dêrsim, Çewlîk, Muş û Qereqoçana Xarpête de kurmancî û qeza Madenî de zî zazakî qisey kenê; eşîra Îzolî Çewlîk, Dêrsim, Elazîz, Melêtiya û Sorek de kurmancî û qeza Pûtûrge ya Melêtiya de zî zazakî qisey kenê; Xormekê Çewlîke tayê dewê ênan zazakî û tayêna zî kurmancî qisey kenê... ”⁴⁹ Yanî cayê qisekerdoxanê dimilî(zazakî) yewpare nîyo.

⁴⁸ Osman Aydın, *Li Kurdistanê Bakûr Struktura Demografîk*, www.lemonde-kurdi.com, h.:19

⁴⁹ Seyîdxan Kurij, *Zazalar ve Zazaca Yazınının Tarihçesi*, <http://www.kovarabir.com/seyidhan-kurij-zazaca-yazininin-traihcesi-II>, 18/06/2013

Mehmed Mîhrî seha ewroyên a vilabîyayîşê zazayan sero winî vano: “Zazayî; binkîyê qismêk wîlayetandê sey Erzerom, Xarpêt, Dîyarbekir, Bedlîs û Azerbaycanî yê.”⁵⁰ Ay wîlayet û qezayê ke bi tamamî yan zî qismî zazakî qisey kenê: zafiya nifûsê sûka Çewlîke; zafiya nifûsê Dêrsimî bi zazakî qisey kenê; qismêke muhîm ê mîyanê sûka Dîyarbekir û zafiya qezayanê sey Pîran, Hêne, Gêl, Çêrmûk, Çingûş û qismêk Lice û Qulp; qismêke mîyanê sûka Xarpête û qezayê ayê sey Palî, Maden, Xuleman û 15-20 dewê mintiqa Qerebegan; nîsbetêke kemî mîyandê sûka Ezirganî de û mintiqa Qerdere ya mabêna qeza Tekman û Pilûmurîye de nîzdî 30 dewî zazakî qisey kenê; wîlayetê Semsûrî de tena qeza Aldûşî, Riha de qismêkê qezaya Sêwrege, Bedlîs de 15ê dewê Modkan, Mûş de zî qismêke kemî yê qeza Vartoye, qorî qezayandê Sêwaz, Erzirom, Sêrt û cayanê bînan de zî kolonîyê dîyalekta qiseykerdoxanê zazakî estî. Ma şênê vajê nê cayê ke cor ra ameyê hûmaritiş, ênan ra teber, dîyaspora de û metropolandê Tirkîya de zaf vêşî nêbo zî tay nifûsêk qisekerdoxandê zazakî esto.

Peynîya nê beşî de, sey ke cor de gelek cigêrayoxan zî dîyar kerdo, ma şênê vajê ke kurdî zî sey heme ziwanêndê dinya, xo mîyan de dîyalekt bi dîyalekt cêra abirryena. Zazakî zî enê dîyalektan ra yew a. Gerek kê bîyayena dîyalektanê cîyayan sey çîdêk negatîf nê, sey xezîneyêk dewlemend a ziwanî bivînê. Bîyayena dîyalektanê cîyayan, “tenîya xûsusîyetêk ziwanê kurdan nîyo; dinya de neteweyê ke ziwanê ênan tewr sererast û dewlemend o, dewre bi dewre edebîyatêk ênan ê se seran esto, hema zî lehçeyê ênan estî, ganî yê û sey wexto verên qalî benê.”⁵¹ Dewamê na xebate de zî dîyar beno ke ferq û nîzdîyeya ziwan û dîyalektandê bînan û bîlhesa zî yê koma arî çî hend o seke, yê zazakî û kurmançî zî kemî-vêşî ehend o. Nîzdîyeya mabêndê dîyalektandê kurdî, ferqê ênan ra zaf vêşî ya. Hetê tarîxî û kulturî ra zî, kok û rîçikê etnîkî yê qiseykerdoxandê nê ziwan û dîyalektandê eye şîno pêser û yew o.

B) ALFABE Û FONETÎK

1. Alfabe yê ke ziwanê kurdî û dîyalektê ey pê ameyê nûstiş

⁵⁰ Mehmed Mîhrî (M. M.), *Mukaddimet-ûl İrfan*, Necmî İstikbal Metbası, İstanbul, 1918, b. <http://www.kovarabir.com/> mehmet-mihrim-m-mukaddimet-ul-irfan/, 15/06/2013

⁵¹ Kurdîyê Bitlîsî, *Jîn*, hej: 14(1919), wer.: M. Emîn Bozarşan, Weşanxaneyê Deng, Sweden, 1985

“Mefhuma ‘alfabe’, bi pêgirewtena di herfê vernî yê Yunanî; alfa û beta ameya viraştene.”⁵² Peydabîyayîşê alfabeyan, sey yew sîrrê tewr gird ê tarîxê însanetîye, hema tam zelal nêbîyo û no derheq de teorî û fikrê cîya cîyayî estî. Wexto ke bahsê peydabîyayîşê alfabe û nûsteyo alfabetîk beno, lazimo ke peydabîyayîşê nûsteyî û alfabe têmîyan nêbo, çinku verê alfabe zî nûste bînê û no nûste bi resm û sembolana ameynê dîyarkerdiş. Wazenê wa bi sembolan yan zî bi nûstena alfabetîk bo, eger ziwan nêameynê nûstiş, nêresaynê rojo ewroyên û ancax ziwan bi raya nûstene bîyo mende (mayînde). “Rojgaro ke nûste peyda bîyo, her ziwanî goreyê fonolojîya xo nûsteyêk peyda kerdo yan zî nûsteyê ke estî bide ardî.”⁵³ Nûste û materyalê nûsyayeyî, çimeyê tewr muhîm ê tarîxdê ziwanî yê. “Senî ke ziwanî, însan resnayo halê bîyayenêk tarîxî, çîyo ke ziwanî keno mayîndeyêk dewamî û bîyayenêko tarîxî zî, nûste yo. No sebeb ra tarîxê ziwanî û tarîxê nûstişî, têmîyan de wo.”⁵⁴

Ewro alfabeya ke sey “alfabeya tewr verên û tekamul bîyaye yena zanayîş, alfabeya ziwanê sanskrîtî ya û verê 4000 serran başûrê Asya de ameya vînayîş. Goreyê na alfabe, vengê zimanê sanskrîtî bi 50 sembolana ameyê nawitene.”⁵⁵ Naye ra pey, vernî de “alfabeya Fenîkî û gelek alfabeyê bînî yê ke virazyayê îlhamê xo na alfabe ra girewto.”⁵⁶

Wexto ke bahsê yew ziwanê alfabetîk û nûstişê ey bibo, verê heme çî alfabe û şiklê ke seba nûstişê ziwanî yenê xebitnayîş, kewenê kê vîrî. Ma nêzanê ke tewr vernî de kurdan kancîn alfabe xebitnaya, labelê rojgaro ke nûstişê mêxî dest bide kerdo û heta ewro seba nûstişê ziwanê kurdî û dîyalektanê ey, gelek alfabeyî ameyê xebitnayîş.

Goreyê vaten û agadarîya cigêrayoxan, kurdan verê qebulkerdena Îslamîyete alfabeyê nûsteyê mîxan, alfabeya Aramî, alfabeya Avesta, alfabeya Pehlewî û alfabeya Bînûşad û Masî Sûratî xebitnayê. Alfabeya Avesta, seke namedê aye ra zî dîyar beno, pê kitaba pîroz a Avesta ameya nûstiş û “na alfabe terafê gelek qewmandê îranîyan ra ameya xebitnayîş û 45 herfê aye estî.”⁵⁷ Goreyê neqilkerdena M. Emîn Zekî Begî, kitaba

⁵² Steven Roger Fischer, *Dilin Tarihi*, ç.: Muhtesim Güvenç, Türkiye İş Bankası yay., İstanbul, 2013, r. 93

⁵³ j. b., r. 104

⁵⁴ Prof. Dr. Günay Karaağaç, *Dil, Tarih ve İnsan*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2005, r. 18

⁵⁵ Paul Von Ward, *Tanrılar, Genler Ve Bilinç*, Kozmik Yayınları, 2006, İstanbul, r. 267

⁵⁶ j. b., r. 267

⁵⁷ Kadri Yıldırım, *Kürt Tarihi*, say: 5, *Kürtlerin İslam Öncesi Alfabe Serüveni*, r. 28

Cografîyet Meltabrun de winî vajyeno: “Ziwanê Zend û Pehlewî, ziwanê tewr kehan ê gruba arî yê.”⁵⁸

“Goreyê nûstena alîmo Keldanî Îbnê Wahşîyye, alfabeyanê tewr kehênan ra yew zî alfabeya Bînûşad û Masî Sûratî ya. “Na Alfabe 37 sembolan ra peyda bîya, vera 30 sembolandê aye de teqabûlê ênan ê erebî ameyê nûstene û 7ê bînî zî sembolê ênan ê erebî nêameyê dîyarkerdene, bi ihtimalêko gird teqabûlê ênan ê erebî çinî yê.”⁵⁹ Bi na alfabe 30 kitabî ameyê nûstîş û wexto ke nûstox bi xo Şam de bîyo, nê kitabî ra di teneyî kitabxanedê ey de bîyê û bi xo nê her di kitabî kurdî ra açarnayê ziwandê erebî ser. Dina kitabê ke Ebu Henîfe ed-Dînewerî bi lehçeya goranî ya nûstî, sey çimeyê tewr kehan ê nûstena na alfabe qebul benê.”⁶⁰ *Kitaba Cilwe û Mishefa Reş* a kurdandê Êzîdîyan zî bi yew alfabeya sîrrî ameyê nûstene. “Kurdistan de velabîyayena Îslamîyete ra pey, heta destbidekerdena seserra vîstine (20.) nûstîşê kurdî, binya û bingeyê alfabeya erebî ser o bîyo. Ey ra pey zî, seba nûstîş û viraştene alfabeya kurdî xebityayî ke alfabeyanê miletandê bînan tetbîqê kurdî bikê.”⁶¹

Ey ra teber seyah, kurdnas û mîsyonerê xerîbê ke Kurdistan ra gêrayî, tekstê edebî yê ke pêser kerdî, çîyê ke kurdan û ziwanê kurdî sero nûstî, bi alfabeya ay wextên a kurdî yan zî bi alfabeya ziwandê xo nûstî. Ma şênê vajê ke nêmeyê seserra newêsine(19.) û sereyê seserra vîstine (20.) ra na heta zî tayê tekstê ziwanê kurdî û dîyalektanê ey bi alfabeya Arebî, Latînî, Krîlî, Armenkî û Îbranî ameyê nûstîş.

No sebab ra serencama alfabeya ziwanê kurdî û dîyalektandê eye, dergûdila ya. Labelê etîya de ma do dergûdila behsê tarîxê alfabeya kurdî nêkerê, tena bi kilma der behsê alfabeyê ke pê tekstê kurdî û dîyalektê ey ameyê nûstîş bikê.

Ewro roj cografyaya tarîxî ya ke kurdî ser o ciwîyenê, bîya parçe û her yew parçe dekewto mîyanê sînorê sîyasî yê dewletandê cîyayan. Na parçebîyene, heme hawa ra tesîr bi cîvata (komeleya) kurdan kerdo; hetê ziwan û alfabeya zî ên yewbina cira kerdî. No sebab ra parçebîyena komeleya kurdan, bîyo sebab ke ziwanê kurdî zî bi heme lehçeyandê xo ya bi alfabeyandê cîyayan bêro nûstene.

⁵⁸ M. Emin Zekî Beg, *Kürtler ve Kurdistan Tarihi*, 4. Baskı, ç.: Vahdettin İnce, Mehmet Dağ, Reşat Adak, Şükrü Aslan, weşanên Nûbihar, İstanbul, 2012, r. 284

⁵⁹ Kadri Yıldırım, *Kürt Tarihi*, say: 5, *Kürtlerin İslam Öncesi Alfabe Serüveni*, r. 27

⁶⁰ Wisif Zozanî, *www.gazetekurd.com*, Nameyê nê her di kitabî ke ameyê açarnayîş: *1-Eflahu'l-Kermî we'n Naxil, 2-Îlelu'l-Miyah we Keyyfiyyetu İstixraciha we İstinbatiha mine'l-Erdi'l-Mechuleti'l-Asl*. Ebu Hanîfe ed-Dînewerî: *1-Kitabu'n-Nebat, 2-Kitabu'n-Nahl ve'l-Asel*, 10/06/2013

⁶¹ Prof. Maruf. Xeznedar, *Zimanê Kurdî*, kovara BÎR, h: 3, 2005, r. 76

Eke ma destnûsteyê kehan ê dîyalekta hewramanî û dukomentê ke hetê mîsyoner, seyah û nûstoxandê xerîban (ejnebîyan) ra ameyê pêserkerdiş û nûstiş, xo çîman vera nêgirê, heta ewro zazakî bi Alfabeya Erebî û Latînî ameya nûstiş. Labelê gerek ma xo vîrê nêkê dukomentê ke serra 1856 de terafê Peter Lerch ya ameyê pêserkerdene, bi Alfabeya Lînguîstîk a Lepsiusî nûsyayî. Goreyê na alfabe “kurmancî de 37 vengê cîyay estî: ênan ra 9 teneyî vengin û 28 zî bêveng î. Dîyalekta zazakî de zî 39 vengî estî: ênan ra 9 teneyî vengin û 30 zî bêveng î.”⁶² Fahrî Pamukçu zî vano “ziwandê zazakî di hîris û yew (31) herfî estî: heştê nînan herfê venginî, ê bînî zî herfê bêvenginî yê.”⁶³ Munzur Çem zî xebata xo ya *Gramerê Zazakî* de, alfabe Celadet Bedirxanî bingeh qebul keno.

Nê se serrandê peyênan de zazakî bi Alfabeya Erebî û Latînî ameya nûstiş. Alfabeya Erebî, vêşî der seba nûsten û açarnayena metnandê dînî (mewlûd) û nûstena tayê şîran ameya xebitnayîş. Metnandê dînî ra teber, ayê ke bi alfabeya latînî nûsenê, vêşaneyê ênan alfabeya latînî ya ekola *Haware* esas (bingeh) qebul kenê. Eger ma çîroka ke Mîr Celadetî serra 1933 de bi şeweyê zazakîya Palo û Sêwreke daya açarnayîş nêhesibnê, kê şênê vajê ke na alfabe serrandê 1975î ra na heta ameya xebitnayîş. Kovar û rojnameyê sey *Roja Welat* û *Tîrêj* de nûsteyê zazakî yê bi Alfabe Latînî ameyê velakerdene. Ewro roj alfabeya latînî ya ke pê zazakî nûsyena, hîris û yew herfê aye estî.

Gerek ma naye bizanê ke hûmara herfandê venginê kurdî ser o cîyayîye çînî bo zî, hûmara herfandê bêvengan ser o fikrê cîyayî estî. Alfabeya Erebî ya ke ewro roj pê kurmancî nûsyena, binya aye 1909 de terefê Xelîl Xeyalî ra ameya viraştiş. “Alfabeya Xelîl Xeyalî, alfabeya yewin a kurdî ya, ke bi herfandê erebî ya ameya hadirnayîş û 34 herfê aye estî.”⁶⁴ Sernûserê rojnameya *Kurdistan* Mihemed Mîhrî Hîlav (Hêlav) zî vano; “Herfê alfabeya kurdî 32 yî, labelê nê herfî qîm nêkenê, lazimo tayê îşaretî zî bi înana bêrê nûstiş.”⁶⁵ “Ziwanzan Qanatê Kurdo, hûmara herfandê bêvengan 28, Celadet Bedirxan 23, Tewfîq Wehbî seba lehça soranî 31 û Evdirehman Hacî Me’ruf 29 qebul kenê.”⁶⁶ “Alfabeya Krîlî ya ke seba kurmancî ameyê viraştiş, tede vengin û bêvengin

⁶² Peter J. A. Lerch, *Savaş Esiri Kürtler Hakkında Hazırlanan Rapor (20 Haziran-2 Temmuz 1856/ Roslow)*, Almanî ra açarnayox: Seyîdxan KURIJ, <http://www.kovarabir.com/seyidxan-kurij-zazaca-yazininin-traihcesi-ii/>

⁶³ Fahrî Pamukçu, *Gramerê Zazakî*, Vejiyayîşê Tiji, 2001, İstanbul, r. 43

⁶⁴ Qedrî Mamoste, *Elfabeya Xelîl Xeyalî*, kovara *Bîr*, h.: 3, Dîyarbakir, 2005, r. 94

⁶⁵ Mihemed Mîhrî Hîlav, *Mukaddimet-ül İrfan*, <http://www.kovarabir.com/mehmet-mihrim-m-mukaddimet-ul-irfan/>

⁶⁶ Sadiq Behaeddînê Amêdî, *Rêzimana Kurdî: Hevberkirina Kurmancî-Soranî*, Dîwan Yayınları, 2012, İstanbul, r. 55

pêsero 40 herfî ameyê dîyarkerdiş.”⁶⁷ Kemal Badilli zî vano; “Kurmancî de 38 vengî estî.”⁶⁸ Ewro, Alfabeya Erebi ya ke pê lehçeya soranî nûsyena 37 herfî tede estî; ênan ra 29 herfî bêveng û 8 herfî zî vengin î.

Ewro alfabeya latînî, heme cayê dinya de bîya yew sîstemêko muhîm ê nûstişî. Pêroyê na xebate de, şiklo peyin ê alfabeya latînî ya ke kovara *Haware* de tetbîq bîya, sey binyad amyeya qebulkerdene. Goreyê binya na çarçewa, gramer û rastnûstişê zazakî de zî, gruba *Vate* sey binyayêka umumî ameya qebulkerdiş.

2. Fonetîka (vengsaziya) dîyalekta zazakî û kurmancî ser o kilmevateyêk

Wexto ke behsê fonetîk yan zî fonolojîya ziwani bibo, lazimo vernî de îzehatê ênan bêro kerdiş, wezîfe û çarçeweya cigêrayîşê aye dîyar bibo. Bêguman fonolojî û fonetîka ser o fikir û îzehatê cîyayî estî û nê termî zî gelek ameyê munaqêşkerdene. Fonetîk, zanyariya cigêrayîşîya bedêliyayîşê veng (foneman) a. Fonolojî, zanyariya cigêrayîşêya veng (fonem) tewr hûrdî yê ziwani ya. Seha cigêrayîşê fonolojî veng (fonem) o. “Wezîfeyê fonolojî zî no yo: Cêbigêro ke bedêliyayîşê kamcin xusûsiyetandê vengî benê sebebê cîyawazeya mana; xusûsiyetê ke benê sebebê cîyawazîye, mabênê xo de senî hereket kenê û seba viraştene vate û cumleyan (hevokan) goreyê kamcin qeydeyan yewbîyayena ênan mimkun bena.”⁶⁹ No çarçewe de wexto ke behsê xebata gramerê ziwani bibo, fonolojî û fonetîk sey parçeyêk esasî yê xebata ziwani vejîyenê vera ma.

Ziwanzano namdar ê esrê 20. Fe. De Saussure, ziwani sey sîstemêk qebul keno. Wexta ke ziwani sey sîstemêk qebul bo, no sîstem de unsûrê cîya cîyayî estî û wezîfeyê ênan her yewî zî cîya yo. Unsûro tewr hûrdîyê ziwani veng o û ziwani miyan de wezîfeyê her yew vengî zî cîya yo. Heme ziwani miyan de zaf vengê cîya-cîyayî estî, feqet nê vengî pêro nîne xebitnayîş. “Mêrdim eşkeno nêzdî 200 veng (fonem) telafuz biko û ênan hiss biko; labelê qiseykerdoxê komeyê ziwani, seba hezaran vateyan tenya 40 veng (fonem) esasî xebitnenê”⁷⁰

⁶⁷ A. Bali, *Kürtçe Dilbilgisi (Rêzimana Kurdî)*, Alan Yayınları, İstanbul, 1992, r. 45

⁶⁸ Kemal Badilli, *Türkçe İzahlı Kürtçe Gramer*, Med Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1992, r. 25

⁶⁹ Mehmet Rifat, *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları*, Kuram Yayınları, 2000, İstanbul, r. 44

⁷⁰ Zeynel Kiran, *Dilbilim Akımları*, Onur Yayınları, 1996, r. 27

Vengê ke behs beno yew bi yew yan zî yew ra vêşêr bêrê pê hete, tira *vatey* peyda benê. Her yew veng manayanê cîyayî dano ziwani û cîyayeya vateyan zî dîyar keno. Vateyê ke ma fek ra vejênî, cîyayîya vengê ênan ê vernî û peynîye sey cê nîyê; ke tena vengê peyên ê vateyan bibedêlîyî rewarew manaya ênan nêbedêlîyena, ke vengê verên ê vateyan bibedêlîyî manaya ênan zî bi tamamî bedêlîyena. Mîsal; ke ma veteyê /roj/ û /roz/, /ruz/... bîyarê xo çiman ver, bedêlîyayîşê vengê /j/ û /z/ yan zî /o/ û /u/ mana de ferqêk muhîm dîyar nêkeno, labelê ke ma vateyanê /pîr/, /bîr/, /vîr/, /tîr/, /nîr/, /jîr/ û /şîr/ yan zî /dar/, /bar/, /jar/, /war/, /mar/ û /har/ sey sembolê vengandê cîyayan nê bieşnawê, ma nişênê ferqê manaya ênan yewbine ra bîaqitnê.

Yew vate tena zî, xo ser yew mana dîyar nêkeno. Seba ke mana peyda bibo, gerek yew ra vêşêr vateyî goreyê qeydeyê ziwani pêwa bêrê rêstene, ke na rêstena vateyan ra vajyeno cumle yan zî hevoke. Cumle û rêstena cumle, binya mesacdê ma virazenê. Awayê rêstena hevoke, ca û giraneya veteyan dîyar keno. Feqet veng û vateyê ke sîstemê ziwani mîyan de ca gênê mutlak nîyê. Rojgaro ke ziwani peyda bîyê û heta ewro, heme ziwani hetê veng û vateyan ra bedêlîyayê û peynîya na bedêlîyayene de formê ênan ê cîyay peyda bîyê. Wexto ke ma bala xo bide dîyalektandê kurdî, gelek çekûyî (vateyî) estî ke manaya ênan seycê ya, feqet formê ênan berdêlîyênê. Mîsal; seba nameyê organê (weslê) hilm (bûy) girewtene, ke bi tirkî vanê “burun”, yewindes (11) formê cîyayî estî: “**Vinî, zincî, pîrrnike, pîrnos, poz, vinike, difn, bêvil, kepoz, lut, birnax**”⁷¹; seba veteya “nezle” des (10) formê cîyayî estî: “**zekem, bapêş, persî, şobe, asirm, zikam, peta, miqaw, nezle, baper**”⁷² û seba vateya kokî zî diwyes (12) formê cîyayî estî: “**kok, reh, bineke, resen, rêl, rîşe, retewe, binetu, rek, binye, reya, rîçik.**”⁷³ “Ray rayan yew çekûye tamamî yan zî qîsmêk aye verapey bena, no hal sebebê gird ê cêrabîyayîşê ziwani kurdî yo: kin/nik, lêr/rêl, befr/berf, pîrasî/parsû.”⁷⁴ Kê şênê nê bêj mîsalan gelek vêşî bikê, labelê bawer kena qandê dîyarkerdişê berdêlîyayena formê vateyan nê mîsalî bes î.

⁷¹ Seîd Verroj -Uçaman Abdurrahman, *Ferheng-Vajname: Kurmancî-Hewramanî-Dimilî-Senendajî*, weşanên *War*, 2002, İstanbul, r. 146

⁷² ç. v. r. 146

⁷³ ç. v. r. 202

⁷⁴ Mihemed Mîhrî Hîlav, *Mukaddimet-ûl Îrfan*, <http://www.kovarabir.com/mehmet-mihrim-m-mukaddimet-ul-irfan/>

Armanca no birrê xebata ma zî, aşkerekenden û dîyarkerdena tayê form û xosereya umûmî (hemeyî) ya mabêna zazakî û kurmancî ya. Labelê tayê cayan de zî ma do behsê têkilîya ziwanandê hînd-awrupayî û şaxê ênan o hînd-aryanî û kurdî zî bikê.

Bêguman fonetîk, yew beşê muhîm ê xebata ziwanzanistî ya. Etîya de ma do bi hawayêko hera û xorîn fonoljîya ziwanê kurdî ser o nêvinderê. Ma wazenê çarçewa na xebate de tenîya tayê qeydeyê fonetîka dîyalekt û şeweyandê kurdî bîyarê şima vîrî. Ma no nûste de, di hetana behsê fonetîka ziwan û dîyalektandê kurdî kenê. Yew heta, cîyabîyayîş û bedêlyayîşê vengê navbeyna dîyalekta kurmancî û zazakî bi tayê mîsalana yeno miqayesekerdiş; û heta bîna zî, cîyabîyayîşê fek û şeweyanê zazakî/dimilî/kirmanckî ser o tayê qeyde û mîsalî ameyê dîyarkerdiş.

2.1. Pêbedêlyayîşê tayê veng û vateyandê dîyalekta zazakî û kurmancî

Sey ke cor de zî ame vatiş, unsurê tewr hûrdî yê ziwani veng (fonem) o, rayrayan tena bi yew vengî ya û rayrayan zî bi pêgirewtena vengandê cîyayan vateyî peyda benê. Goreyê şêwe, dîyalekt û mintiqeyandê cîyayan ê qiseykerdoxandê ziwani, tayê vengî bi vengandê nêzdîyê xo ya bedêlyenê yan zî cê ra kemîyenê, peynî de vatey bi xo zî form bedilnenê, rayrayan hîna sivik û sade benê.

2.1.1. Mabênê gelek vateyandê zazak û kurmancî de vengê /b/, /v/ û /m/ pê bedêlyenê; cadê “v”ya zazakî de, kurmancî de vengê /b/ û ray rayan zî /p/ yeno.

Zazakî	Kurmancî
vewr	berf
velg	belg
vîst	bîst
vîr	bîr
va/yay	ba
varan	baran
vaz	baz
vela	bela
verapey	berûpaş
virso	birûsk
venikyayîş	ponijîn

zimistan	zivistan
zama	zava
xam	xav

2.1.2. Tayê cayan de mîyanê şêweyandê kurmancî de zî vengê /b/ û /v/ pê bedêliyenê.

Zazakî	Kurmancî
cewab	cewav
kebanî	kevanî
xirab	xirav
sibe	sive
hesab	hesav

2.1.3. Vengê /v/ zazakî û kurmancî de zaf yeno xebitnayene lê kurmancîya Verarojî (soranî) de kemî yeno xebitnayene. Kurmancîya verarojî de, cayê herfa /v/ de, /w/ hîna vêşî yeno vatiş. Zazakîya Gêl de zî zaf rayan cadê /v/ de, vengê /w/ yeno vatiş.

Zazakî	Soranî	Kurmancî
aw	aw	av
şew	şew	şev
awan	awan	avan
awî	awî	avî
lew	-	lêv
baw	baw	bav

2.1.4. Navbeyna zazakî, kurmancî û ziwanê *Avesta* de zî vengê /v/ û /m/ ca bedêlînenê.

Zazakî	Avesta	Kurmancî
name	naman	nav
nîm/nême	naêma	nîv
zama	zmtar	zava
gam	gama	gav
hamnan	hamin	havîn
zimistan	zyam	zivistan

2.1.5. Vengê /x/ heme dîyalektanê kurdî de esto û qirike ra vejîyeno. Ziwanê kurdî û dîyalektanê ey de, wexto ke /x/ û /w/ pê dima bêrê, nê her di vengî pêwa sey /xw/ telafuz benê, ke tira vajyeno *dîftong*. Zaf vateyê ke bi dîftongê /xw/ dest bide kenê, zazakî de sivik benê û vengê /x/ yê vernîya /w/yî de keweno.

Kurmancî	Zazakî (Dimilî)
xwar	wer
xwarin	werden
xweş	weş
nexweş	nêweş
xwelî	wele
xwah	waye
xwendin	wendene
xweyî	weyî

2.1.6. Vengê /j/ya kurmancî, bi vengê /z/ û /c/ya zazakî û ziwanê *Avesta* pê bedêlîyenê, ge benê /c/ û ge ge zî benê /z/. Nê vengî, mabênê şêweyandê zazakî bi xo de zî bedêlîyenê.

Kurmancî	Zazakî	Avesta
jêr	cêr	-
jin	cinî/ cenî	canay
jentin	cena! cenayene	cana
bêj	vac	vaçah
roj	roj-roz-ruz	-
jî	zî	zî
mejî	mezg	mazga

2.1.7. Vengê /h/ya kurmancî, ziwanê *Avesta* de bi dîftongê /dh/, /th/ û vengê /x/ rey de bedêlîyenê, zazakî de zî vengê /h/ û /ş/ pê bedêlîyenê.

Kmmancî	Avesta⁷⁵	Zazakî
rohnî	raoxşna	roşna/roşnayî
sihur/sor	suxra	sur

⁷⁵ M. Siraç Bilgin, *Zarahuştra Gathalar*, Doz Yayınları, İstanbul, r. 170-184

reh/rê	raithya	rayir
pahtin	pathana	pewtene
goh/go	gaoşa	goş
mih/mî	maêşa	mêşna
tihnî	tarşna	têşanê

2.1.8. Mîsalandê corênan de zî aşkera aseno ke vengê /h/, vengêdo kehan ê dîyalektandê kurdî yo. Kurmancî û zazakîya ewroyîne de, hem /h/yê sereyê vateyan û hem zî ê mîyanê ênan de kiweno û vetey sivik benê.

Kurmancî	Zazakî
fireh/fire	hambaz/ambaz
şeh/şe	hestor/estor
goh/go	havi/avil
mih/mî	herê/erê
hêş/êş	herey/erey
hêvar/êvar	heynî/eynî
dergahvan/dergavan	hewnîya/ewnîya
mêhman/meyman	mêhvan/mêvan
mirhov/mirov	
rehwan/rewan	
bihên/bîn	

2.1.9. Yewna xusûsiyeto balkêş ê kurmancîya corî, kurmancîya cêrî (sorani) û zazakî esto ke, kê eşkenê vajê xusûsiyetêko kehan ê zîwanê kurdî yo. Vengê /d/ yê peynîya nameyan û halê vîyarte yê karan, dîyalekta zazakî û kurmancîya verarojî (sorani) de xo paweno, feqet kurmancîya corî de kewto û kelîma bîya sivik.

Zazakî	Kurmancîya verarojî	Kurmancîya corî
kerd	kird	kir
kerdene	kirdin	kirin
berdene	birdin	birin
werdene	xwardin	xwarin
sard	sard	sar
pird	pird	pir

2.1.10. Mabênê zazakî û kurmancî de vengê /d/, /v/ û /g/ zî pê bedêlîyenê. Michael L. Chyet zî vano: “Pîta /g/ya kurmancî vera /v/ya zazakî û /w/ya hewramî ya.”⁷⁶

Zazakî	Kurmancî
va/vat	go/got
vatene	gotin
deng	veng
verg	gurg
vil	gul
veleke	gurçik

2.1.11. Bi vatena Michael L. Chyet, “Vengê r û d bîyê l, z û r zî bi veyartena wextî ya benê l. Na pê bedêlîyayena r û d yê ke bîyê l, hem seba kurdî û hem zî seba farisî raşt a.”⁷⁷

Zazakî	Kurmancî	Farisî
zerr	dil	del
çar/çewres	çil/çihel	çehel
zana	zana	dâna
sare/serre	sal	sal
serdar	serdar/salar	salar

2.1.12. Kurmancî de vengê /d/ yê ke demeyo nikayin de seredê tayê karan de yeno nûstîş, bi vengê /t/ ya bedêlîyenê: **derim/terim**, **dixum/texum**, **dikim/tekem**.

2.1.13. Mabênê dîyalekt û şeweyê kurmancî û zazakî de vengê /y/, /w/ û /h/ pê bedêlîyenê. Nê vengî wezîfeyê pêgirewtene zî vînenê.

Zazakî	Kurmancî
giya	giha
siwar	siyar
wûrdek	hûrdek

⁷⁶ Michael L. Chyet, *Rûpelek ji dengsazîya dîrokî ya zimanê kurdî*, kovara *Bîr*, h.: 3, 2005, r.109

⁷⁷ J. b., r.110

hûrdî	hûr
wirdî/her di	herdu
wişk	hişk
wiro	herro

2.1.14. Tayê cayan de zî “vengê /e/ bedêlîyeno beno /y/: esîr/yesîr, exte/yexte/”⁷⁸

2.1.15. Hereketê “kelkewten” û “herikyayene” bi vengandê **l-, r-, s-**, ya taswîr benê.⁷⁹

Zazakî	Kurmancî
laser	lehî
pêl	pêl
lêl	şêlo
liv	liv
ling	ling
rem	rev
herik	herik
ray	rê
rayan	rêwî
rişna	rijand
neseb	neseb
ro	robar
rokerdene	rokerdiş
pilor	pilor

2.1.16. Hem navbeyna zazakî û kurmancî de hem zî navbeyana şêweyandê zazakî de vengê /ş/, /s/ û /j/ pê bedêlîyenê.

Zazakî	Kurmancî
raşt	rast
rişte	riste
rişt	rist

⁷⁸ Mihemed Mîhrî Hîlav, *Mukaddimet-ûl Îrfan*, <http://www.kovarabir.com/mehmet-mihrim-m-mukaddimet-ul-irfan/>

⁷⁹ Walter Porzîng, *Dil Denen Mucize*, cild: 1, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990, r. 21

rişten	ristin
rişna	rijand

2.2. Pêbedêlîyayîşê tayê vengane şeweyandê zazakî

2.2.1. Sey şeweyandê kurmancî, şeweyandê zazakî de zî vengê /b/ û /v/ pê bedêlîyenê.

Mirdasî (Pîran-Gêl)	Dersim	Çewlig (Bîngol)
hesab	hesav	hesav
kitab	kitav	kitav
yewbin	zuvin	yobîn/juvin
xirabe	xirave	xirawe

2.2.2. Mabêna şeweyandê zazakî/dimilî de vengê /z/, /j/, /y/ û /c/ pê bedêlîyenê. Seke Celadet Ali Bedir-Xan zî vano: “Lehçeya dumilî de zî çend birrî estî, nê birran mîyan de zî bi hawayêko aşkera ferqê mabêna veng û qaydeyan estî. Hetê vengana şeweyê Sêwreke de herfa /j/ bi qasê kurmanckî çinî bo zî, tayê çekuyan de no veng yeno dîyayîş. La şeweyandê bînan de sey şeweya Paleyî, vengê /j/ bin ra çinî yo û cayê ey de vengê /z/ yan zî /c/ yeno vatene.”⁸⁰

Mîsal:

zî/ jî
mij / miz
nêzdî / nijdî
mizgîn/ mijdane
roj / roz/ruc
berzîn/ berjîn
zewac/zewaz
yewbin/jewbin/zuvin
yewna/jewna
ziwa/jiwa
jew/yew

2.2.3. Mabêna şeweya Dêrsim û mintiqandê bînan de vengê /k/ û /ç/ pê bedêlîyenê.

⁸⁰ Celadet Alî Bedirxan, *Hawar*, hejmar: 23, çapakerdişê weşanêne Nûdem, Stocholm, 1998

Mîsal:

Pîran-Gêl-Çermûg	Dêrsim
keye	çeye
keyna	çeyna
keber/ber	çeber
kêf	çêf

2.2.4. Vengê /ş/yê cayandê bînan, şêweya Dêrsimî de beno /s/.

Mîsal:

şenik/senik
weş/wes
derguş/dergus
şeş/ses
şima/sima
şew/sew

2.2.5. Mabêna şêweyandê zazakî de vengê /c/ û /g/ zî pê bedilyenê.

Mîsal:

veng/venc
Gan/can
gêno (girewotiş)/cêno
bigîr/bicî
gêrayene/cêrayene

2.2.6. Hem mabêna şêweyandê zazakî û hem zî mabêna zazakî û kurmancî de vengê /a/, /û/, /o/ û /u/yî pê bedilîyenê.

Mîsal:

ban/bon/bûn
manga/monga (moga/munga)
maker/moker/mûnker

giran/giron/girûn
panc/ponc/ponj/pûnc
varan/varon/varûn

2.2.7. Vateyê zazakî zaf rayan bi hawayê xo yo sade nê, bi pabesteyê xo yê *nerîyîye* û *makîyîye* yenê nûstîş û bîlhesa zî vateyê makî winî yenê nûstene. Ke ma raştê no hawa nûstîşê çekûyan ameyê, gerek ma halê sade yê vate û pêrebesteyê aye têmîyan nêkê.

Mîsal:

Zazakî	Kurmancî
dar/dare	dar
dew/dewe	gund
şew/şewe	şev
biz/bize	bizin
her/here (mankere)	ker
par/pare	par

2.2.9. Seke ma cor de zî dîyar kerd, senî ke navbeyna her di dîyalektanê kurdî de vengê /l/ û /r/ bedêliyeno, navbeyana şeweyandê zazakî bi xo de zî vengê /l/ û /r/ bedêliyeno.

Mîsal:

mîrçike/mîlçike
rojine/lojine
zerr/dil/dill
velg/berg
emserr/emsal
belûy/berûy
çiray/çilay
perçîn/pelçîn
qereçî/qeleçî

2.3. Vengê alfabeya zazakî û kurmancî

Heme “Vengê ziwandê hînd-awrupayî, qirike ra vejîyenê.”⁸¹ Sey şaxêk ziwandê hînd-awrupayî, vengê zazakî û kurmancî zî, qirik û heta xorîneya qirik ra vejîyenê. Her vengo ke qirikda ma ra vejîyeno(peyda beno) goreyê virazîyayîşê qirik-xirtike, livyayîşê fek û ziwandê lewan dekiweno teqlê vengêko manîdar. Alfabeyan de nê her yew vengî bi yew sembolî ya yenê nîşandayîş.

Ewro alfabeya latînî ya ke pê zazakî (dimilî, kirdî, kirmancî) û kurmancî nûsyena, 31 herfê aye estî. Celadet Alî Bedir-Xan vano: “Nê vengyan ra teber di herfê xerîbî (bîyanî) estî ke yew qismê kurdan ênan telafûz keno. Labelê nê herfî eslê xo de kurdî nîyê. Enî herfî: **h** (hhê, hhêl), **x/ğ** (ğar, ğele)”.⁸²

Nê hîris û yew herfan (vengyan) ra, heşt (8) herfî vengî û vîst û hîrê (23) yê bînî zî bêvengî in.

2.3.1. Herfê vengî:

Zazakî (dimilî): **a, e, ê, i, î, o, û, û**

Herfê vengî xo mîyan de sey di koman abiryenê:

2.3.1.1. Herfê vengî ê dergî (vengdergî): **a, ê, î, o, û**

A-a: Sey gelek alfabeyanê ziwandê bînan zazakî de zî herfa (tîpa) verên a alfabe ya. Hem zazakî û hem zî kurmancî de na herfe dîz, derg û hera wanîyena. “Sereyê alfabe de cagirewtena /a/ no sebeb ra yo; ke /a/ hem bê kert, teqil, birr û çengê nefesê însanan û hem zî sey gelek birayandê ênan ê heywan bê livnayîşê lewan, ziwandê, çene û dindanan û venganeyê qirike ra vejîyena.”⁸³

Zazakî	Kurmancî
aw	av
awdar	adar
aga	aga
amnan	havîn

⁸¹ Paul Von Ward, *Tanrılar, Genler Ve Bilinç*, Kozmik Yayınları. 2006, İstanbul, r. 249

⁸² Celadet Alî Bedir-Xan, *Elfabêya Kurdî, Bingehên Gramera Kurdmancî*, Doz Yayınları, r. 12

⁸³ Abdurrahman Uçaman, *Ferhenga Etîmolojîya Zimanê Kurdî*, weşanên Bîr, Dîyarbekir, 2008, r. 16

asmên	asman
adir	agir
agoz	agoz
sawa/saba	sawa
arîye	aş

Ê-ê: Na herfe sere û vernîya ziwanî de peyda bena, derg û dûz wanîyena.

Zazakî	Kurmancî
êxle	êxle
êre	êvar
bêwar	bêwar
hêvî	hêvî
êl	êl
êzim	êzing
êxlemûr	êxlemûr
mêrdek	mêrik

Î-î: Na herfe vernîya ziwanî de peyda bena, derg, teng û dûz wanîyena.

Zazakî	Kurmancî
îre	lûrî, lîr, lîl, alerjî
îsot	îsot
îcaze	îcaze
mîr	mîr
sîr	sîr
pîr	pîr
pîyanz	pîvaz
pîne	pîne
nîre	nîr

O-o: Na herfe peynîya qirike ra vejîyena, derg, gilor û hera wanîyena û şêna bêro vernî yan zî peynîya yew herfêda bêvenge.

Zazakî	Kurmancî
---------------	-----------------

ode	ode
ox	ox
oxir	oxir
kom	kom
bostan	bostan
moxile	moxil
mojela	murcele
lorik	lorik
dorûnore	hawîrdor

Û-û: Na herfe peynîya qirike ra vejîyena, gilor, teng û derg wanîyena.

Zazakî	Kurmancî
dûr	dûr
nûr	nûr
mû	mû
hûrdî/hûrdî	hûr
rûwen	rûn
serdûpûk	sarûpûk

2.3.1.2. *Herfê vengin ê kilmî(vengkilmî): e, i, u.*

Nê herfî zazakî û kurmancî de seycê wanîyenê. “Wextê vatişê nê herfan de ziwan werteyê fekî de beno.”⁸⁴

E-e: Na herfe dûz û kilm wanîyena, şêna bêro vernî yan zî peynîya yew herfêda bêvengine.

Zazakî	Kurmancî
eger	eger
ewro	evro
erd	erd

⁸⁴ Sadiq Behaeddînê Amêdî, *Rêzimana Kurdî: Hevberkirina Kurmancî-Soranî*, Dîwan Yayınları, 2012, İstanbul, r. 52

dest	dest
fek	dev
emşew	emşew
ser	ser
ver	ber

I-i: Kurdî de zemîrê persan, cidaranê verenî yê emir û edatan vêşêr vateyê ke bi na herfe dest pê bikê û biqedîyê çinî yê, ayê ke estî zî ziwanandê bînan ra dekewtî kurdî mîyan. Na herfe zî zazakî û kurmancî de seycê wanîyena; wertê fekî de dûz, teng û kilm wanîyena.

Zazakî	Kurmancî
insan	insan
imza	imza
kilm(kirr)	kin
bi	bi
çi	çi
çirê	çima
birik	birek
bize	bizin
bin	bin
birîn	birîn

U-u: Na herfe werteyê fekî de gilor û teng wanîyena. Ayê kelîmeyê ke bi na herfe dest pê bikê zaf kemî yê, yan zî ziwanandê bînan ra veyartî kurdî mîyan. Zazakî de vateyê ke bi herfa /u/ biqedîyê çinî.

Zazakî	Kurmancî
kulav	kulav
kulm	kulm
gul	gul
xulam	xulam
gun	xun

2.3.2. Herfê bêvenginî: b, c, ç, d, f, g, h, j, k, l, m, n, p, q, r, s, ş, t, v, w, x, y, z.

Goreyê vejyayîşê cadê ênan, herfê bêvengîni xo mîyan de çehar bêjî yê:

2.3.2.1. Herfê bêvengî ke bi pêgûnyayîşê lewan yan zî lew û dindana telafûz benê: **b, f, m, p, v, w**.

Zazakî	Kurmancî
b awkal	b avkal
b erz	b ilind
b es	bes
f erd	fer
f es	fes
m ewt	mewt
m ar	mar
m arî	marî
m a*/makî	mak
m erde	mirî
p ank	p ak
p ewtene	p ehtin
p eya	p eya
p el	p el
p êl	p êl
p ûç	p ûç
varike	varûk
veng	vala
virso	birûsk
vitene	wêtin
ware	war
welat	welat
weniştîş	veniştin
wişk	hişk

* Gelek ziwanandê dinya de vengê “ma” û “mama” ya ke mana dayik û werî danê, eslê xo de vengê hereketê lewnayîşî ra peyda bîyê. (Di gelek zimanên dinyayê de dengê “ma” û “mama” ya ku mana dayik û xwarinê didin, di reseniyê de jî dengê hereketa mêjandinê peyda bûne). Bn. Walter Porzîng, *Dil Denen Mucize*, cild: 1, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990, r. 21

wekerdene

vêxistin

2.3.2.2. Herfê bêvengî ke bi pêgûnyayîşê zîwan û dîndana telafûz benê:

d, l, n, s, t, z.

Zazakî

Kurmancî

dar

dar

darû

derman

derg

dirêj

dîzd

dîz

dîk

dîk

desmal

desmal

laser

lehî

liv

liv

lêl

şêlo

lew

lêv

lerzayene

lerizîn

name

nav

newe

nû

nale

nal

nişkava

nişkêve

sard

sar

serkuy

seku

solaw

şorav

say

sêv

silo

silgo

tarî

tarî

tarr

pincar

teng

teng

tîje

tîj

tîr

tîr

til

til

toraq	toraq
za ⁸⁵	za
zanaye	zana
zend	zend
ziwan	ziman
zinar	zinar
zama	zava
zuwa	zuha
zozan	zozan

2.3.2.3. Herfê bêvengî ke bi pêgûnyayîşê ziwan û vernîya asmênê fekdê (xizmakî) ma wa telafûz benê: **c, ç, ş, j, y.**

Zazakî	Kurmancî
ca	cî
cew	ceh
cil	cil
cewrik	cewrik
çere	çêre
çem	çem
çepraşt	çeprast
çim	çav
şamî	şîv
şew	şev
şewşewik	şevşevok
şit	şîr
şîre	şîre
şop	şop
jahr	jahr
jan	jan
jêhatî	jêhatî
yew	yek

⁸⁵ “Dimilî de vengê /z/, gora kurmancî hîna vêşî yo.” bn. Emîr Celadet Bedirxan & Roger Lescot, *Kürtçe Dilbilgisi*, Doz Yayınları, r. 33

yewane	yekane
yarî	yarî
yewndes	yanzdeh
yadîgar	yadîgar

2.3.2.4. Herfê bêvengî ke qirik ra vejîyenê: **h, q, x.**

Zazakî	Kurmancî
gakovî	gakovî
hak	hêk
hamnan	havîn
hewsar	hevsar
hengimên	hingivîn
qelun	qelun
qam	qam
qanik	qanik
qor	qor
qirik	qirik
qelew	qelew
qer	qer
qifle	qifle
xal	xal
xem	xem
xêv	xêv
xîz	xîz
xençer	xençer

2.3.2.5. Herfê bêvengî ke xizmakî ra vejîyenê: **g, k.**

Zazakî	Kurmancî
ga	ga
garan	garan
giran	giran
gawan	gavan
gemar	gemar

germ	germ
gav	gam
gurr	gurr
kewarî	kewar
kehan	kevn
kom	kom
kam	kî/kê
kelaw	kûmik

2.3.2.6. “Sewtê lertzokî”⁸⁶: **r, rr.** /R/, eslê xo de hereket û têvgere dîyar keno û zaf rayan zî vengê /r/ û /l/ pê bedêlîyenê. Nê her di vengên ra yew nerm û yew zî wişk vajîyenê, hem zazakî û hem zî kurmancî de estî. Vengê /r/ wexto ke mîyandê di herfandê venginan yan zî peynîya vate de bimano, qalind wanîyeno.

Zazakî	Kurmancî
bar	bar (nerm)
rem	rev (nerm)
rûwen	rûn (nerm)
roj	roj (nerm)
raşt	rast (nerm)
resne	werîs(nerm)
pirr	pirr (wişk/hişk)
virr	virr/derew (wişk/hişk)
dirrik	dirrî (wişk/hişk)
birrneyîş	birrîn (wişk/hişk)

C) MORFOLOJÎ

1. ÇEKUYE

⁸⁶ Qanatê Kurdo, *Gramera Zimanê Kurdî: Kurmancî-Soranî*, Koral Yayınları, 2. Baskı, 1991, İstanbul, r. 21, Celadet Alî Bedirxan & Roger Lescot, dengdêra /r/ wek dengê navbera diranan dîyar dîkin. Bn. *Kürtçe Gramer(Gramera Kurdî)*, Avesta Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2009, r. 4

Yew veng yan zî sewt o ke mana eya xoser esta, ey ra vajîyeno çekuye (vate, qiseke). Her yew çekuye, qe nêbo yew *hece (kîte)* ra peyda bena. Çekuyê ke yew hece ra ameyê pê, ênan ra vajîyeno *çekuyê sade* yan zî *çekuyê yewhece*.

Zazakî	Kurmancî
ban	ban
ca	cî
gan	can
war	war
bar	bar
dar	dar
bin	bin
ser	ser
roj	roj
ro	ro, çem
kom	kom
vîr	bîr
kaş	kaş

Veng û heceyê newe û cidarî bêre vernî û peynîya çekuyandê sadeyan, tira çekuyê newey peyda benê.

Zazakî û kurmancî de çekuyî bi hîrê hawayana yenê viraştene

1.1. Çekuyê ke bi cidarana yenê viraştene

Nê bêj çekuyî, bi girewtena cidaranê vernî û cidaranê peynî ya yenê viraştene.

1.1.1. Çekuyê ke bi cidaranê vernî ya (prefiks) virazyenê

Tayê cidarê vernî yê zazakî û kurmancî nê yî:

Zazakî	Kurmancî
a-	ve-
bê-	bê-
bin-	bin-
cê-/ci-	jê-

de-	da-
nê-	ne-
ra-	ra-
ro-	rû-/ro-
ser-	ser-
ver-	ber-
we-	ve-
a-birnayîş	ve-qetandin
a-bîyayîş	ve-bûn
a-çarnayîş	ve-gerandin
a-gêrayîş	ve-gerîn
bê-name	bê-nav
bê-sere	bê-serî
bê-wayîr	bê-xwedî
bin-adir	bin-agir
bin-dest	bin-dest
cê-kerdiş	jê-kirin
cê-gêrayîş	jê-gerîn
cê-birnayene	jêbirîn
de-vistiş	da-kirin
de-girewtene	da-girtin
nê-weş	ne-xweş
ne-zan	ne-zan
ra-kewtene	ra-kevtin
ra-vistene	ra-xistin
ro-niştene	rû-niştin
ro-kerdiş	ro-kirin
ser-govendî	ser-govend
ser-pol	ser-mil
ser-mîyan	ser-mîyan
ver-bend	ber-bend
ver-dayene	ber-dan
ver-kewtene	ber-ketin

ver-pal	ber-pal
we-bîyayîş	ve-bûn
we-girewtîş	ve-girtin
we-nîştîş	ve-nîştin
we-kerdene	ve-xistin

1.1.2. Çekuyê ke bi cidaranê peyênî ya virazîyenê

Tayê cidarê peyênî yê zazakî û kurmancî nê yî:

Zazakî	Kurmancî
-ek	-ik
-ek	-ek
-wan	-van
-dar	-dar
-baz	-baz
-bend	-bend
-stan	-stan
-xane	-xane
-ên	-în
-î	-î
-ij(-ic)	-î
-an	-an
-ene	-in
-êr	dar
-kar	-kar
-waz	-xwaz
-ane	-ane
laj-ek	law-ik
keyn-ek	keç-ik
cinî-y-ek	jin-ik
vir-ek	vir-ek
keçel-ek	keçel-ek
newêr-ek	newêr-ek
pars-ek	pars-ek

ga-wan	ga-van
seyid-wan	seyid-van
birîn-dar/dirvet-in	birîn-dar
ders-dar	ders-dar
nam-dar	nav-dar
dek-baz	hîle-baz
qumar-baz	qumar-baz
saz-bend	saz-bend
nal-bend	nal-bend
dar-ên	dar-în
zerr-ên	zêr-în
sêm-ên	zîv-în
kird-î	kurmanc-î
dew-ij	gund-î
sûk-ij	bajar-î
maz-êr	dar-mazî
goz-êr	dar-gûz
dar-an	dar-an
key-an	mal-an
xêr-waz	xêr-xwaz
yew-ane	yek-ane
mêrd-ane	mêr-ane
şîr-ane	şîr-ane

1.2. Çekuyê ke kokdê “kerden”, “dayene”, “bîyayene”, ... ra virazyenê

Zazakî	Kurmancî
vela-keden/vela-kerdiş	belav-kirin
weş-kerdene/weş-kerdiş	xweş-kirin
germ-kerdiş	germ-kirin
aw-dayene/aw-dayîş	av-dan
vera-dayene/vera-dayîş	ber-dan
vaz-dayene/vazdayîş	baz-dan
weşbîyayene/weş-bîyayîş	xweş-bûn

vinî-bîyayene/vinî-bîyayîş wenda-bûn
newe-bîyayene/newe-bîyayîş nû-bûn

1.3. Çekuyê pêrabesteyî

Çekuyê ke bi pêgirewtena çekuyandê newan peyda benê, ênan ra vajîyeno çekuyê pêrabesteyî. Mîsal: **mîyan, ser-, bira-, bin- ...**

Zazakî	Kurmancî
serr-newe	ser-sal
ser-govend	ser-govend
ser-mîyan	ser-mîyan
mîyan-ber	nav-der
bira-za	bira-za
ware-za	xwar-za
ded-keyna	dot-mam
azadî-waz	azadî-xwaz
zerr-weş	dil-xweş
çep-raşt	çep-rast
bin-aw	bin-av
bin-dest	bin-dest

1.3.1. Çekuyê pêrabeste yê ke didi yan zî hîrê nameyan ra peyda benê

Zazakî	Kurmancî
aw-bend	av-bend
aw-dest-xane	av-dest-xane
aw-do	av-do
bira-cenî	bira-jin/jin-bira
dat-keyna/ded-keyna	dot-mam

1.3.2. Çekuyê pêrabeste yê ke bi yew name û sifetî ra peyda benê

Zazakî	Kurmancî
por-sûr	por-sor
sere-gird	ser-mezin
sere-wûşk	ser-hîşk

şîr-germ	şîr-germ
zar-weş	zar-xweş

1.3.3. Çekuyê pêrabeste yê ke di sifetan ra peyda benê

Zazakî	Kurmancî
cêr-e- cor	jêr-e-jor
çep-raşt	çep-rast
serd-germ	sar-germ
ver-a-pey	ber-û-paş

1.4. Çekuyê pêrabeste yê hemmana yê ke pêdimaya vajîyenê

Nê vatey goreyê kar, amor, sifet û name bîyayena xo bêj bi bêj î.

1.4.1. Çekuyê ke bi pêdimaya vatişê di naman a peyda benê

Zazakî	Kurmancî
dew bi dew	gund bi gund
gam bi gam	gav bi gav
hewte bi hewte	hefte bi hefte
roj bi roj	roj bi roj
serre bi serre	sal bi sal
şew bi şew	şev bi şev

1.4.2. Pêdimaya vatişê di sifetan

Zazakî	Kurmancî
ge-ge	geh-geh
kemî-kemî	kêm-kêm
lete-lete	lete-lete
leza lez	leza lez
nême-nême	nîve-nîv
parçe-parçe	parçe-parçe
ray-ray	car-car
rew-rew	zû-zû
tayn-tayn	hindik-hindik

1.4.3. Pêdima vatişê di fîlan

Zazakî	Kurmancî
zirr-zirr (zirrayene-zirayîş)	zirr-zirr
xuş-xuş	xuş-xuş
teq-teq	teq-teq
wît-wît	wît-wît
pite-pite	pite-pite
hişe-hişe	hişe-hişe
nale-nale	nal-nal

1.4.4. Pêdima ameyîşê hûmaran

Zazakî	Kurmancî
yew-yew	yek-yek
des-des	deh-deh
se-se	sed-sed
henzar-henzar	hezar-hezar
hewtsey-hetsey	heftsed-heftsed

1.5. Manaya çekuyan/vateyan

Sey ke ma nûsteyo corên de zî bi kilmî ya behs kerd, hewceyo ma di hetan ra behsê çekuyan bikê; ê yewine, viraştîşê çekuyan û didin zî manaya çekuyan a. Verê ke ma behsê mana çekuyan bikê, cor de behsê viraştîşê çekuyan kerd. Çimkî viraştîşê çekuyan rewarew nê bedêlyano, labelê cumle mîyan de mana ênan bedêlyena. Ayê vengê ke xoser yan zî mîyandê yew cumle de manayêk ênan esta, tira vajiyeno çekuye. Zaf çekuy mîyandê cumle de mana ênan a xoser est a, tayê çekuyî zî mana ênan a xoser çinî ya, mana ênan goreyê têkilî û mana çekuyandê bînan dîyar bena. Tayê çekuyê zî mîyandê cumle de mana xo ya raştikên û mana xo ya didin ra dûrî kewenê û manayêka newe ya mecazî qezenc kenê.

1.5.1. Çekuyê ke manaya xo ya raştikêne de yenê vatiş

Nê bêj çekêyî mana ênan dîyar û aşkere ya, wexto ke bêrê vatiş herkes tira eynî mana vejeno û eynî çî fam keno.

Mîsal:

Wexto ke şamî werdênê **fekê** ey yew vîncew abînê. (z)

Dema ku şîv dixwar **devê** wî bihûstekî vedibû. (k)

Wexto ke Evdalê Zeynike deyrî vatê, to vatê qey anka **qirika** yê diryena. (z)

Dema ku Evdalê Zeynikê kilam digot, te digo qey nûka **qirika** wî didire. (k)

Awe 100 °C de **kel** kewena. (z)

Av di 100 °C de dikele. (k)

Awa lêle **çiman** de ameya. (z)

Ava şêlû di **çavê** wî re hatiye. (k)

1.5.2. Çekuyê ke manaya xo ya diyine de yenê vatiş

Zazakî

Kinê awe heta **fekan** ver dekerd.

Şûşa awe heta **qirike** dekerde.

Amnanî Dîyarbekir german vera **kelyena**.

Biza gerrine **çime** ra aw şimena.

Kurmancî

Kûnê avê hata ber **dev** tije kir.

Şûşa avê heta **qirikê** tije kir.

Havînê Dîyarbekir ji ber germê **dikele**.

Bizina gûrrî ji **çavîyê** av vedixwe.

1.5.3. Çekuyê ke manaya xo ya mecazî de yenê vatiş

Zazakî

Kela deyrbazî kela dêza ya, rew yena.

Barê nezanî sivik o, barê zanayî **giran** o.

Qalê to qalê **veng** î.

Ti wirdî **çimê** min ê.

Kurmancî

Kela dengbêjan kela dêzikê ye, zû tê.

Barê nezan sivik e, barê zana **giran** e.

Gotinên te gotinên **vala** ne.

Tu herdu **çavê** min î.

1.6. Têkilîya manaya çekuyan

1.6.1. Çekuyê hemmanayî (hemwateyî)

Çekuyê ke nûstiş û wendişê ênan cîya yo û mana ênan seycê ya, ênan ra vajyeno çekuyê hemmana.

Zazakî

aroş-arwêş

asnawe-aznake

Kurmancî

hergûş-kergu

avjenî-soberî-melevanî

hindî-zebeşe	keç-dot
kûçlan-adirgan	-
leyîr-pit-qij	pis-law
mijmewle-morcele	kûrmorî-morîk
misafir-meyman	misafir-mêvan
pîl-gird-xişin	mezin-gewre
ziwan- zar	ziman-zar

1.6.2. Çekuyê hemvengî

Çekuyê ke vatiş û nûstişê ênan seycê bo û mana ênan ciya bo, ti ra vajîyeno çekuyê hemvengî.

Zazakî	Kurmancî
sere-sere (zeman)	pir-pir
zere-zere (dil)	kirin-kirîn
war(cêr)-war (ware)	xwelî-xwelî(ax)
her-her (heywanê barî)	ker- kerr
par-par	par-par

1.6.3. Çekuyê ke manaya ênan zîtê (ravera) yewbinan ê

Zazakî	Kurmancî
akerde-girewte	vekirî-girtî
berz-nizim	bilind-nizim
dûr-nizdî	dûr-nêzîk
giran-sivik	giran-sivik
kilm-derg	kin-dirêj
newe-kehên	nû-kevn
raşt-zûrî	rast-derew
rew-erey	zû-dereng
rind-xirab	rind-xerab
serd-germ	sar-germ
şinik(hûrdek)-gird	piçûk-mezin
weş-nêweş	xweş-nexweş

1.6.4. Çekuyê ke manaya ênan şênber (muşexes) a

Zazakî	Kurmancî
aw	av
dar	dar
defter	defter
hêga	zevî
kewçike	kevçî
keye	xanî
ko	çîya
rez	rez
ro	robar

1.6.5. Çekuyê ke manaya ênan razber (muceret) a

Zazakî	Kurmancî
hewn	xewn
vîr	bîr
ruh	ruh
aqil	aqil
hiş	hiş
heyecan	heyecan
hes	hes

1.6.6. Çekuyê ke vengandê tebîetî ra peyda benê

Nê bêj çekuyê bi teqlîtkerdena vengandê tabîatî ya peyda benê.

Zazakî	Kurmancî
xuş → xuşîne	xuş → xuşîn
rep → repîne	rep → repîn
tep → tepîne	tep → tepîn
çelp → çelpîne	çelp → çelpîn
xir → xirîne	xir → xirîn
teq → teqîne	teq → teqîn
nik → nikûl	nik → nikil

gurm →gurmîne

gurm→gurmîn

1.6.7. Çekuyê ke bi dibarekerdişê di çekuyan peyda benê

Nê bêj çekuyî, seba xurtkerdena mana çekuyan û balkaşkerdene yenê xebitnayîş û viraştena ênan awa bi awa beno.

1.6.7.1. Ay çekuyê ke bi dibarekedişê eynî çekuye ra virazyenê

Zazakî

rewa-rew

rema-rem

hêdî-hêdî

vera-vera

gam-gam

ray-ray

Kurmancî

zû-zû

reva-rev

hêdî-hêdî

bera-bera

gav-gav

car-car

1.6.7.2. Çekuyê ke bi dibarekedişê çekuyandê zîtê yewbinan ra virazyenê

Zazakî

vêşî-kemî

aver-apey(tepa)

hewl-xirab

newe-kehên

pîl(gird)-wûrdêk

Kurmancî

kêm-zêde

pêş-paş

baş-xirab

nû-kevin

gir-hûr(mezin-piçûk)

1.6.7.3. Çekuyê ke yew çekuyêda bi mana û yewêda bêman ra virazyenê

Zazakî

gede-medeyî (doman-momanî)

dewij-mewij

dizd-mizd

hêga-mêga

kitab-mitab

şaşo-maşo

Kurmancî

(gede-mede) zaro-maroz

gundî-mindî

diz-miz

zevî-mevî

pirtûk-mirtûk

şaşo-maşo

1.6.7.4. Çekuyê ke bi dibarekedena vengadê tebîetî ra virazyenê

Zazakî

xuş →xuşexuş

xir →xirexir

şirr →şirreşir

gur →guregur

vîz →vîzevîz

Kurmancî

xuş →xuşexuş

xir →xirexir

şirr →şireşirr

gur →guregur

vîz →vîzevîz

2. NAME

Çekuyê (vateyê) ke bîyayena heme çîdê ganî-merdî, asaye-nêasaye, hadîse û mefhûman, kes yan zî heywanan dîyar bikê û bidê sinasnayîş, ênan ra vajîyeno name. Name û name panayîşê bîyayenan, tarîxê averşîyayêşê zîwan û mêrdimayî de gamêka zaf muhîm a. Eger name peyda nêbînê, mêrdiman nişênaynê xo, waztişê xo, hadîse û tebayê xo ra teber îfade bikê û belkî şarezayîya ewroyên zî peyda nêbînê.

Zazakî

aw

şew

Kurmancî

av

şev

beye	bîyok
Pîran	Pîran
Gêl	Gêl
Botan	Botan
cinî	jin
waye	xweh, xûşk
rez	rez
vile	gul
perperik	perperik
wesar	bihar
serre	sal
sernewe	sersal
zimistan	zivistan
darûxane	dermanxane
astare	stêrk
hamnan/anman	havîn
şewşewik	şevşevok

Hawayê viraştene û goreyê xûsuyetandê xo bêj bi bêj nameyî estî:

2.1. Nameyê xasî (taybetî)

Nameyê ke dinya de yew bîyayene yan zî yew mefhûm tenya nîşan kenê, ênan ra vajyeno nameyê xasî (taybetî).

Mîsal: Mela Ehmedê Xasî, Ehmedê Xanî, Mem û Zîn, Nûredîn Zaza, Nûrî Dêrsimî, Pîremêrd, Şerefname, Şêx Evdîrehmanê Axtepî, Kela Dimdim, Gêl, Pîran, Dêrsim, Hewraman, Mahabad, Hewlêr, Behra Sipî, Gola Wanî, Birca Belek, Dara, Botan, Xerzan, Barzan, *Hawar, Vate, Tîrêj, BÎR, War, Zend, Nûbihar.*

2.2. Nameyê cinsî (gîştî)

Nameyê xasan ra teber heme nameyê bînî, nameyê cinsî yî. Nê nameyî, bêj û komeyê bîyayanê cêrênan nîşan kenê.

2.2.1. Nameyê cayan

Her cayo ke tayê xûsusiye û sînore ey bibê, yew nameyê eyê xas zî esto.

Zazakî

Deşta Gewran

Serhed

Behdînan

Gêl

Pîran

Mergesor

Bexçe Gawanana

Tilsûr

Koyê Sîpanî

Kurmancî

Deşta Gewran

Serhed

Behdîna

Gêl

Pîran

Mêrgesor

Bexçeyê Gawanana

Tilsor

Çîyayê Sîpanî

2.2.2. Nameyê heywanan

Nameyê heywanan goreyê bêj û hawayê jiwîyayîşê ênan bedêliyenê.

2.2.2.1. Heywanê keyî

Zazakî

biz

mêşna

her

mankere

hergûş/arwêş

ker

bewran

manga/moga

mayîne

Kurmancî

bizin

mîh

ker (keher)

maker

kerguh

mirîşk

kevok

manga

mehîn

2.2.2.2. Heywanê kovî

Zazakî

verg

xoz

Kurmancî

gur (k)/gurg (s)

beraz

heş	hirç
pezkovî	pezkovî
lûy	rovî
mar	mar
kesa	kûsî

2.2.2.3. Heywanê bejî

Zazakî	Kurmancî
morcela, mijlewr	kûrmorî
merre	mişk
kormişk	kormişk
karmik	kûrm
mar	mar
keke	kêç

2.2.2.4. Heywanê awî

Heywanê ke awe de ciwîyenê. Labelê tayê bêjê heywananê awîyan cayo bejayî de; tayê bêjê heywananê bejîyan zî cayo awî de zî jiwîyenê.

Zazakî	Kurmancî
mase	masî
marmase	narmasî
kerekince	kevjal
qilîncire	beq
kessa awî	req

2.2.2.5. Dewarê keyî (destî)

Zazakî	Kurmancî
ga	ga
manga	manga, çêlek
kûtik	kûçik
beran	beran
golik	golik
hestor/estor	hesp

her

ker

2.2.2.6. Nameyê teyran

Zazakî

bewran

koter

şewşewik

kund

mîrçik

Kurmancî

kevok

qûmrî

şevşevok

kund

çûçik

2.2.3. Nameyê daran

Zazakî

say-sayêr

bey-beyêr

mazî-mazîyêr (mazêr)

henar-henarêr

goz-gozêr

Kurmancî

sêv- dara sêvê (darsêv)

bîyok-dara bîyokê

mazî-dara mazî

hinar-dara hinarê

gûz-dara gûzê

2.2.4. Nameyê vaş û nebatan

Zazakî

herxenek (palax)

vil

gêleziwane

xazîk

vizdewre

zahtire

nane

pirpar

pûne

sûrgul

rîhan

Kurmancî

kerxenek

gul

guriz

axbandir

tûzik

catirî

nane

pirpar

pûng

şîlan

rîhan

2.2.5. Nameyê hacet û aletan

Zazakî	Kurmancî
birrik	birrek
gurz	gurz
gaz	gaz
mêx	mîx
resne	werîs
meqes	hevring
hangaje (hengaz)	berûabûr
pirjin	bêjing
gasar	sendan
kondêz	heskî

2.2.6. Nameyê çekuyandê mêrdimayî

Zazakî	Kurmancî
ded, dat	ap, mam
bira	bira
keko	kek (kekê)
laj-laz	law
dedza, datîza	pismam
dedkeyna	dotmam
bawkal	bavkal
vistewre	xezûr
vistîrî, vistûrî	xesû
waye	xweng/ xûşk

2.2.7. Nameyê çîyê (tebayê) werden û şimitene

Zazakî	Kurmancî
şit	şîr
mast	mast
penîr	penîr
do	dew

aw
şorbaw, şorba
sîraw
malês, pîlor
helîsa
tirşike

av
şorbe
sîravk
malêz
helîse
tirşik

2.2.8. Nameyê tarr û pincarî

Zazakî

îsot
pîyanz
kûy
perpar
sîr
balcan
firengî
xiyar
xazîk

Kurmancî

îsot, bîber, firfir
pîvaz
kûndir
pirpar
sîr
balcanê reş
şamik
xiyar
axbandir

2.2.9. Nameyê cilûbelgî

Zazakî

saqo
pirên
pirênbaz
kelaw
timan
sewl, sol
çarox
lepic

Kurmancî

saqo
kiras
hevalkiras, derpê
kûm
tûman
pêlav
çarox
lepic

2.2.10. Nameyê çiyê ramitişî

Zazakî

xele

Kurmancî

tene

cew	ceh
gilgil	garis
mercûye	nîsk
cewek	cehik (cehê banî)

2.2.11. Nameyê organanê bedenê ma

Zazakî

dest
fek
rî
goş
lew
dindan
pirnike, zincî
ziwan, zon

Kurmancî

dest
dev
rû
guh
lêv
diran
poz, difn, bêvil
ziman

2.3. Nameyê muşexesî

Nameyê ay bîyayenan o, ke ma şênê bi organandê xo hîs bikê, bi çimandê xo bivînê û destê xo pêwa nê.

Zazakî

kerra
asin
dês
dar
desmal
ro
têlêfon
kompîter

Kurmancî

kevir
hesin
dîwar
dar
desmal
robar, çem
têlêfon
kompîter

2.4. Nameyê muceredî

Nameyê ay bîyayenan o, ke ma nişênê ênan bi organandê xo hîs bikê, labelê ma şênê bi fikir û aqlê xo bîyayenan înan qebûl bikerê.

Zazakî

aqil
azadî
bawerî
çimnebareye
ciwanmêrdeye
heskerdiş
hewl
xerabeye
xîyal
rindeye
xem

Kurmancî

aqil
azadî
bawerî
çavnebarî
ciwanmêrdî
heskirin
baş
xerabî
xîyal
rindî
xem

2.5. Nameyê koman

Nê bêj nameyî, hem qandê (seba) nameyê ganîyan û hem zî seba nameyê çîyandê (tebanyandê) merdî vajîyenê.

Zazakî

şar
bol
kurd
tirk
karwan
naxir
milet
mêrdim
pez
dewar
dew
dar

Kurmancî

xelq, gel
kerî
kurd
tirk
karwan
naxir
milet
mirov
pez, pes
dewar
gund
dar

2.6. Nameyê pêrabesteyî

Didi ya zî hîna vêşî nameyê ke pêdima bêrê vatiş, ênan ra namey pêrabestey peyda benê.

Zazakî

Dat-keyna

ded(dat)-za

bira-cinî

aw-dest-xane

bira-za

bira-keyna

kitab-xane

Kurmancî

dot-mam

pis-mam

bira-jin (jin-bira)

av-dest-xane

bira-za(ê)

bira-keç

kitab-xane

2.7. Nameyê yewhûmarî: Halê sade yê nameyan o.

Zazakî

gawan

keyna

şew

say

vil

hak

ko

kel

astare

Kurmancî

gavan

qîz, keç

şev

sêv

kûlîlk

hêk

çîya

nêrî

stêrk

Mîsal:

Gewendeyê dewe.

Keynaya mi.

Şewa tarî.

Saya sûre.

Vilika wesarî.

Hakê kesa.

Koyê Sîpanî

Kelo hîrê serre.

Astareyo Çelek.

Gewendeyê gund.

Qîza min./ Keça min.

Şeva tarî.

Sêva sor.

Kûlîlka biharê.

Hêkê kûsîyê.

Çîyayê Sîpanê.

Nêrîyê sê salî.

Stêrka Çilek.

2.8. Pirhûmarîya (zafhûmarîya) nameyan

Dîyalekta zazakî de nameyê sadeyî bi cidaranê peyênana (peycidarana) benê vêşî. Pirhûmariya nameyan bi peycidarandê /-an/⁸⁷, /-ê, -yê/ û /-î, -yî/ virazyenê. Ke name bi yew herfa vengine biqedyo, seba pêgirewtena herfan, /y/ ya pêbestene dekiwena mîyandê ênan û bena /-yan, -yên/.

Kurmancî de zî, mintiqe û şeweyandê ciyayan de peycidarê pirhûmariye nê yî: /-an/, /-ên/ û /-êd, -êt/. Pratik de zaf rayan vengê /n/, /d/ û /t/ yê peynîya /-an/ û /-êd, -êt, -ên/i kiwenê û cadê ênan de /-ê/ û /-a/ yenê xebitnayîş.

2.8.1. Nameyê ke bi herfa bêvenge qedyenê

Zazakî		Kurmancî	
Yewhûmar	Pirhûmar	Yekhejmar	Pirhejmar
rez	rezan	rez	rezan
çim	çiman	çav	çavan
kurd	kurdî	kurd	kurdan
vam	vamî	behîv	behîvan
dew	dewî	gund	gundan
laj	lajî	law	lawan
dest	destî	dest	destan
şew	şewî	şev	şevan
roj	rojî	roj	rojan

Zazakî

Dewan veng kenê.

Keran varnenê.

Bindê çimana ewniyeno.

Kurdê rojava.

Rezê mîran.

Şewê dergî.

Domanê jêhatî.

Rojê weşî.

Kurmancî

Gundan vala dikin.

Keviran dibarînin.

Di bin çavan re dinêre.

Kurdên rojava.

Rezên Mîran.

Şevên dirêj.

Zarokên jêhatî.

Rojên xweş.

⁸⁷ "Tayê cayan de, herinda "-an"î de "-ûn", "-on", "û" yan zî "-o" vajyeno: mangan, mûngûn, mongon, mongo." Grûba Xebate ya Vateyî, *Rastrûstişê Kirmanckî(Zazakî)*, Weşanxaneyê Vateyî, 2005, İstanbul, r. 22

Risîyayê welatî.

Rureşên welat.

Nameyê eşîr, malbet û herêman bi hawayê pirhûmarî nusîyenê.

Mîsal:

Zazakî

Kurmancî

Qerebegan

Qerebegan

Kîkan

Kîkan

Bûtîyan

Bûtîyan

Şadîyan

Şadîyan

Hevêrkan

Hevêrkan

Barzan

Barzan

Soran

Soran

Botan

Botan

Keyê Qeran.

Mala Qeran.

Keyê Simoyan.

Mala simoyan.

Keyê Keleşan.

Mala Keleşan.

Keyê Barzanîyan.

Mala Barzanîyan.

Keyê Bedirxanîyan.

Mala Bedirxanîyan.

2.8.2. Nameyê ke bi herfa /-î/ qedyenê

Nameyê ke bi herfa /-î/ qedyenê, wexta ke formê pirhûmariya ênan nusyenê, hem dimilî û hem zî kurmancî de herfa /y/ ya pêgirewtene dekiwena mabênê peycidara /-an/, /-ên/, /-î/ û ay wext nê peycidarî zey /-yên/, /-yan/ û /-yî/ yenê nustiş.

Zazakî

Kurmancî

sirsî/ sirsîyî

gîsin/ gîsinan

kardî/ kardîyî

mejî/ mejîyan/mejîyên

şamî/ şamîyî

şîv/ şîvan

heynî/ heynîyî

kanî/kanîyan/kanîyên

mundî/ mundîyî

piştî/ piştîyan

2.8.3. Nameyê ke bi herfa /-e/ qedyenê

Zazakî de seba pirhûmareya nê bêj naman goreyê halê ênan peycidarê /-yan, -yê, -yî/ yenê. Kurmancî de zî /-yan/ û /-yên/ yenê peynîya nameyan.

Zazakî

pale/ paleyan
 bende/bendeyî
 giştane/giştaneyî
 mase/maseyî
 merde/merdeyî

Kurmancî

pale/paleyan/paleyên
 bende/bendeyan/bendeyên
 pêçî/pêçîyan/pêçîyên
 masî/masîyan/masîyên
 mirî/mirîyan/mirîyên

Mîsal:

Paleyán ewro qebaleyê xo qedêna.	Paleyán îro qebaleya xwe qedandin.
Herê merdeyî dîyê ti ra nalan kaşkenê.	Kerê mirî dîtine jê nalan dikşînin.
Ma bendeyê destê neyaran î.	Em bendeyên destê neyaran in.
Panc giştaneyê ma seycê nîyê.	Pênc pêçîyên me newekhev in.

2.8.4. Nameyê nêrî yê ke bi herfa **/-e/** qedyenê

Zazakî de pirhûmareya nê bêj nameyan goreyê haldê xo bi peycidaranê **/-yan/**, **/-yî/**, **/-yê/** û kurmancî de zî bi peycidaranê **/-yan/** û **/-yên/** virazîyenê.

Zazakî

astare
 goşare
 şane
 şiwane
 xane

Kurmancî

perde
 mase
 şe
 xane
 xane

Astareyê raya pîre.	Stêrkên kadizê.
Şaneyê darênî.	Şeyên darîn.
Şiwaneyî bolê bizan çerênenê.	Şivan kerîyê bizinan dişêrînin.
Xaneyan yew bi yew amorenê.	Xaneyan yek bi yek dihejmêrin.

2.8.5. Nameyê makî yê ke bi herfa **/-a/** qedyenê

Zazakî de pirhûmareya nê bêj naman bi peycidara **/-yan/**, **/-yî/** û **/-yê/**; di kurdmancî de zî bi **/-yan, -yên/** bena.

Zazakî

balişna/balişnayî

Kurmancî

belîf/belîfan

manga/mangayî	manga/magayan
makîna/makînayî	makîne/makîneyan
zurna/zurnayî	zurna/zurnayan
zama/zamayî	zava/zavayan
ga/gayî	ga/gayan

2.8.6. Pirhûmarîya nameyê ke bi herfandê /-û/, /-u/ û /-o/ qedyenê

Zazakî	Kurmancî
lû/ lûyî/ lûwî	rovî/ rovîyan
ko/ koyî	çîya/ çîyayan
tû/ tûyî	tû/ tûyan /tûwan
mu/ muyî	mu/ muyan
ro/ royî	co/ coyên kûr

2.9. Nêrî bîyene û makî bîyena nameyan

Hem zazakî û hem zî kurmancî de yew çekûye yan zî name, mutleqe yan nerî û yan zî makî yî. Teniya kurmancî de çend veteyê notrî estî. Dimilî de makîyeya nameyan, halê sade yê ênan de zî dîyar bena, labelê kurmancî de halo sade yê nameyan de *nerîyê* û *makîyê* dîyar nîya, qandê ke cinsê nameyan dîyar bibo, gerek name îzafê bigîro. Zazakî de wexto ke halo sade yê nameyan peycidara /-e/ bigîro, makîbîyayena ay nameyan û çekûyan dîyar kena. No vengê /-e/, tayê cayan de zey vengê /-i/ vajyeno. “Tayê mintiqeyan de, gama ke xoser bibî zî nê çekuyanê makîyan ra pey /-e/ û /-i/ çin î.”⁸⁸

Gerek ma naye zî vajê ke hemin şeweyandê zazakî de nêrîyê û makîyê seycê nîya. Miqayesekerdişê zazakî û kurmancî de zî nêrîyê û makîyêya hemin name û çekûyan seycê nîyê. Tayn name û çekûyî estî ke dimilî de makî yî, kurmancî de nêrî yî; yan zî kurmancî de makî yî û dimilî de nerî yî.

Kurmancî de nêrî û makîyêye, halo sade yê naman de dîyar nêbenê, halo îzafê bîyaye de cinsê naman dîyar beno.

Zazakî	Kurmancî
dew/ dewî/ dewe: Dewa dapîrda mi	gund : Gundê bavê min

⁸⁸ Gruba Xebate ya Vateyî, *Rastnustîşê Kirmanckî (Zazakî)*, Weşanxaneyê Vateyî, İstanbul, 2005, r. 41

dar/ dari/ dare : Dara mazêre
şew/şewe : Şewa tarî
lû/lûye : Lûya zexele
vam/vame : Vama şêrîne

dar : Dara mazî
Şev : Şeva tarî
rovî : Rovîya zexel
behîv : Behîva tahl

2.9.1. Nameyê nêrî

Zazakî de heme nameyî, yan nêrî û yan zî makî yî. Nameyê yewhûmar û nêrî, peycidara /-o, -yo/ gênê, nameyê pirhûmarî zî goreyê haldê xo peycidaranê /-an, -yan/, /-î, -yî/ û /-ê, -yê/ gênê. Kurmancî de zî nameyê yewhûmar ê nêrî, peycidara /-ê/ û pirhûmarî zî /-an/ û /-ên/ gênê.

2.9.1.1. Nameyê xûsusî yê ganîyandê nerîyan

Zazakî

Gayo sîya.
Kûtiko qer.
Hero boz.
Lajo sîya.
Maro sîya.
Maseyo sûr.
Estorê rewanî.
Dewê xopanî.
Domanê ma girdî.
Şagirtan karê xo kerdo.
Gemîyan barê xo veng kerd.
Koyan ra ameyê deşte.
Kûtikanê dewda ma pê girewt.
Lajekî welatê ma derg î.
Wendoxê mi.
Ciwanî ameyî.
Lewî ey bîyê wişk.
Destî nayê pêser.
Çimî aye bîyê a.
Şewî bîyê derg, rojî bîyê kilm.

Kurmancî

Gayê reş. (yh.)
Kûçikê qer. (yh.)
Kerê boz. (yh.)
Lawê reş. (yh.)
Marê reş. (yh.)
Masîyê sor. (yh.)
Hespên rewan. (ph.)
Gundên xopan. (ph.)
Zarokên me mezin in. (ph.)
Şagirtan karê xwe kirîye. (ph.)
Gemîyan barê xwe vala kirin. (ph.)
Ji çiyayan hatine deşte. (ph.)
Kûçikên gundê me pev girtin. (ph.)
Lawên welatê me dirêj in. (ph.)
Xwendevanên min. (ph.)
Ciwan hatin. (ph.)
Lêvên wî hişk bûne. (ph.)
Destên xwe daye serhev. (ph.)
Çavên wê vebûn. (ph.)
Şev bûne dirêj, roj bûne kin. (ph.)

2.9.1.2. Heme nameyê cinsî yê mêrdeyan, mêrdimayî, hembazî û dostaniye nerî yî.

Zazakî

pî(pêr, bawik)/ Pîyo hewl.
ded/ Dedo çimsûr.
bira/ Birayo qîcek.
biraza/ Birazayo gird.
hembaz/ Hembazo erjiyaye.

Kurmancî

bav/ Bavê qenc.
ap/mam/Mamê çavsor.
bira/ Birayê piçûk.
biraza/ Birazayê gewre.
heval/ Hevalê hêja.

2.9.1.3. Nameyê hemin heywanandê nêrîyan

Nê nameyî, hem bi peycidara nêrîyîye dîyar benê û hem zî nameyê înan ê xasî estî.

Zazakî

ga : Gayo sûr
her : Hero boz
kûtik : Kûtiko qer
vîştira : Vîştirayo sîya
xone : Xoneyo pirçin
dîk : Dîko poçqol
kel : Kelo qoçin

Kurmancî

ga : Gayê sor
ker : Kerê boz
kûçikê : Kûçikê qer
Paronge : Parongeyê reş
xone : Xoneyê bipirç
dîk : Dîkê dûvkinik
nêrî : Nêrîyê biqiloç

2.9.1.4. Yew ra teber, nameyê hemin hûmar û reqaman nerî yê.

Zazakî

yew : Yewa to, yewa mi.
hîrê : Hîrêyê to, hîrêyê mi.
des : desê pancasî.
pancês : Pancêsê to, pancê mi.
vîst : Vîstê to û yewa min.
hewtay : Hewtayê to û hewtê mi.
hîrsey : Hîrseyê to û hîrêyê mi.

Kurmancî

yek : Yeka te, yeka min.
dido : Sisêyê te, sisîyê min
deh : Deh ji pêncîyê.
panzdeh: Panzdehê te pêncê min.
Bîst : Bîstê te û yeka amin.
heftê : Heftêyê te û heftê min.
sêsed : Sêsedê te û sisêyê min.

2.9.1.5. Nameyê hemin rengan nerî yî.

Zazakî

kiho /kihoyê dara mazêr.

Kurmancî

sewz, kesk

sûr/ sûtê gulan.	sor
zerd	zer
sîya	reş
gewr	gewr

2.9.1.6. Mûyê heywanan ra teber, wer û berê ke heywanandê keyî ra virazyenê, şit û çîyê ke şit ra peyda benê (şijî û germî ra teber) hema hema pêro nerî yê.

Zazakî	Kurmancî
şit	şîr
mast	mast
toraq	toraq
penîr	penîr
germî	mehîr
terrne-terrêne	çotran
rûwenê keyî	nivîşk
goşt	goşt
hengimên	hingivîn
hak	hêk
rense (mûyin)	werîs
palas	palas
tewre	tûrik
ciwal	çewal
xeyşa	xirar
vezd	bez

2.9.1.7. Tayn çekuyê estî ke bi eslê xo nerî yê, labelê wexta ke çîyê makî nîşan bikê benê makî.

Zazakî		Kurmancî	
hembaz	: Hembazo hewl(hol).	heval	: Hevalê baş.
	: Hembaza hewle.		: Hevala baş.
hemberîyan	:Hemberîyano baş.	cîran	: Cîranê baş.
	: Hemberîyana xerabe.		: Cîrana xerab.
dost	: Dostê mi.	dost	: Dostê min.

	: Dosta mi.		: Dosta min
dîşmen	: Dîşmena to.	dijmin	: Dijmina te.
	: Dîşmenê to.		: Dijminê te.
deyrbaz	: Derybaza dewe.	Dengbêjv	: Dengbêja gund.
	: Deyrbazê dewe.	Dengbêj	: Dengbêjê gund.

Cîrano xerab, kê keno wayîrê haceta hewle (z).

Cîranê xerab, meriv dike xwedîyê haceta baş (k).

2.9.1.8. Bêxêrca laye, nameyê ko, ro û çeman nerî yê.

Zazakî

Laya Hêrsînî.

Royê Dîjle.

Royê Zê.

Koyê Cûdî.

Kurmancî

Newala Hêrsînê

Çemê Dîjle.

Çemê(robarê) Zê.

Çîyayê Cûdî.

2.9.1.9. Nameyê cismandê atmosferî û hereketê ênan *nerî* yê.

Zazakî

asmên : Asmêno hewt qat.

astare : Astoreyo çilek.

hewr : Hewro sîya.

serd : Serdê Sibate.

va : Vayo kurr.

şilope : Şilopeyê wesarî.

virso : Virsoyî da piro.

Kurmancî

asîman : Asîmanê heft qat.

stêrk : Stêrkê çilek.

ewr : Ewrê reş

serma : Sermayê Sibatê.

ba : Bayê kurr.

şilope : Şilopeyê adarê.

birûsk : Birûskê lê da.

2.9.2. Nameyê makî

2.9.2.1. Nameyê xûsusî yê hemin cinîyan *makî* yî

Mîsal: Gule, Beye, Xane, Berîvane, Keje, Delale, Eysane, Xatune, ...

2.9.2.2. Nameyê xûsusî yê hemin heywanandê makîyan.

Zazakî

bize
makere
mayîne
mêşna
dêlike
dêleverge

Kurmancî

bizin
maker
mehîn
mêşin
dêlik
dêlegur

2.9.2.3. Zazakî de nameyê mewşîman nerî yî û kurmancî de zî makî yî. Zazakî û kurmancî de aşma Çele (Çile) ra teber, nameyê hemine aşman (mengan) zî makî yî.

Zazakî

Wesar
Hamnan (Amnan)
Payîz
Zimistan

Kurmancî

Bihar
Havîn
Payîz
Zivistan

Wesaro parên varan nêvara.

Hamnano emsarên germ o.

Payîzo pêrarên zaf serd bî.

Zimistano tewr serd pitirpar bî.

Bihara par baran nebarî.

Havîna îsal germ e.

Payîza pêrar gelek serma bû.

Zivistana tewr serma pitirpar bû.

Çileyo Peyên

Sibate

Adare

Nîsane

Gulane

Hezîrane

Temmuze

Tebaxe

Êlule

Çileyo Verên

Teşrîne

Çile (1.)

Sibat (2.)

Adar (3.)

Nîsan (4.)

Gulan (5.)

Hezîran (6.)

Tîrmeh (7.)

Tebax (8.)

Îlon (9.)

Çirîya Pêşîn (10.)

Teşrîn (11.)

Kanûne Kanûn (12.)

Çileyo parên zaf serd bî. Çileyê sala par zaf serma bû.

Gulane emsar rew vêyarte. Gulana îsalê zû derbas bû.

2.9.2.4. Nameyê hemin mêwe û fêkiyan makî yê.

Zazakî

engure (hengure): Engura şerabî.

saye : Saya sûre.

miroye : Miroya zimistanî.

zeytune : Zeytuna sîyaye.

xox : Xoxa girde.

tûye : Tûya bêdendike.

Kurmancî

tirî : Tirîya şerabî.

sêv : Sêva sor.

hirmê : Hirmêya zivistanî.

zeytun : Zeytuna reş.

xox : Xoxa gewre.

tû : Tûya bêdendik.

2.9.2.5. Tayn nameyê cayandê ronîştene û starebîyene makî yî:

Zazakî

kome

mereke

heyate

şikefte, zage

nawise

dike

Kurmancî

kepir

kadîn

eywan

şikeft

nawis

dik

2.9.2.6. Nameyê tayê aletandê mûzîkî makî yî.

Zazakî

lûlîye : Lûlîya Mişoyî.

defe : Defa Derwêşan.

tutike : Tûtika Gêlijan.

zirna : Zirna Zilfoyê aşikî.

Kurmancî

Bilûl : Bilûla Mişo.

Def : Defa Derwêşan.

tutik : Tûtika Gêlijan.

zirna : Zirna Zilfoyê Aşiq.

2.9.2.7. Nameyê tayê cisim û qewmiyayişê atmosferî makî yê.

Zazakî

aşme(mange)

şewe

Kurmancî

hîv

şev

şilîye	şilî
vewre	berf, befir
torge	teyrok, zîpik

2.9.2.8. Bêxêca çend nameyan, nameyê hemin wesîteyan makî yî.

Mîsal: Temafil, teyara, trên, gemî, kelek, vapur, tramvay, ...

2.9.2.9. Mesdarê ke cayê nameyan de yenê xebitnayîş pêro makî yê.

Zazakî		Kurmancî	
merdene	: Merdena kaloyî.	mirin	: Mirina kalo
werdene	: Werdena şamî.	xwarin	: Xwarina şivê.
remayene	: Remayena arwêşî.	revîn	: Revîna kergu.
dayene	: Dayena Homa ya.	dayin	: Dayina Xwedê ye.
şiyayene	: Şiyayena kesa ya.	çûyin	: Çûyina kusî ye.

2.9.2.10. Zazakî de nameyê ke bi peycidara (suffiksî) /-ey/ yan zî /-îye/ û yê kurmancî de zî bi /-î/ virazîyenê, pêro makî yê.

Zazakî	Kurmancî
rind/ rindey/ rindîye	rind/ rindî
xoser/ xoserey/ xoserîye	xweser/ xweseî
hembaz/ hambazey/ hambazîye	heval/ hevalî
azad/ azadey/ azadîye	azad/ azadî
ciwanmêrdey/ ciwanmêrdîye	ciwanmêrd/ ciwanmêrdî

2.10. Îzafeya nameyan

Nameyî goreyê yewhûmarî û pirhûmarîya xo, nêrî û makî bîyayena xo, bi yew sifet yan zî yew nameyî ya bîyayena xo îzafe gênê.

2.10.1. Nameyo temambîyaye pirhûmar bo

Nameyo temambîyaye pirhûmar bo, peynîya ey de peyçidara /-ê/ yena. Ke nameyo temambîyaye û tamamkerdox pêwa (pîya) zafhûmar bibê, peynîya nameyê temabîyayî de /-ê/ û tamamkerdoxî de zî /-an/ yenê. Kurmancî de zî /-ên/ û /-an/ yenê.

Zazakî

Domanê Şêrgoyî.
Kûçeyê Mêrdînî.
Dîyalektê zıwanê kurdî.
Şewê zimistanî.
Dewê koyan.
Şeharê kurdan.
Qelemê şagirtan.

Kurmancî

Zarokên Şêrgo.
Kûçeyên Mêrdînê.
Dîyalektên zımanê kurdî.
Şevên zivistanê.
Gundên çiyayan.
Bajarên kurdan.
Qelemên şagirtan.

2.10.1.1. Temambîyena nameyan bi yew sifetîya

Zazakî

Hestoro(estoro) kehêl.
Nano wişk.
Goştê teze.
Koyo berz.
Keyna rinde.
Şewa tarî.
Awa germe.
Dara hêşîne.
Kerga qelewe.

Kurmancî

Hespê kehêl.
Nanê hişk.
Goştê teze.
Çiyayê Bilind.
Qîzika delal.
Şeva tarî.
Ava germ.
Dara hêşîn.
Mirîşka qelew

2.10.1.2. Temambîyena di nameyan

Zazakî

Nanê tenûre.
Koyê Nemrudî.
Goştê golikan.
Lajê Bedirxan Begî.
Mûyê bizan.
Keyna Gurgînî.

Kurmancî

Nanê tenûrê.
Çiyayê Nemrudê.
Goştê golikan.
Kurê Bedirxan Begê.
Mûyê bizinan.
Qîza Gurgîn.

Şewa wesarî.

Awa heynî.

Kerga Pîre.

Raya dewe.

Şeva adarê.

Ava kanî.

Mirîşka Pîrê.

Rêya gund.

2.10.1.3. Temambîyena nameyan bi yew zemîrî ya

Zazakî

Hestorê(estorê) mi.

Nanê to.

Goştê şima.

Koyê ma.

Lajê ênan(înan).

Keyna mi.

Şewa to

Awa ey/aye.

Dara ma.

Kerga şima.

Kurmancî

Hespê min.

Nanê te.

Goştê we.

Çiyayê me.

Kurê wan.

Qîza min.

Şeva te.

Awa wî/wê.

Dara me.

Mirîşka we.

2.10.2. Pirhûmareya nameyandê nêrî û makî

Zazakî de seba dîyarkerdişê pirhûmareya nameyê temambîyaye yê nêrî û makî peycidarê /-ê/ û /-yê/, kurmancî de zî seba hûrdî cinsan peycidara /-ên/ yenê nûstene.

2.10.2.1. Temambîyena nameyan bi yew sifetî ya

Zazakî

Keyneyê rindî.

Şewê dergî.

Nanê giloverî.

Rojê weşî.

Domanê jêhatî.

Darê girdî.

Şiwaneyê ceribnayê.

Kurmancî

Qîzên delal.

Şevên dirêj.

Nanên gilover.

Rojên xweş.

Zarokên jêhatî.

Darên mezin(gevre).

Şivanên ceribandî.

2.10.2.2. Temambîyena di nameyan

Zazakî

Keyneyê Qencyî.

Şewê zimistanî.

Nanê roşanî.

Rojê hamnanî.

Domanê xalcinî.

Darê gozêrî.

Kurmancî

Qîzên Qenco.

Şevên zivistanê.

Nanên cejnê.

Rojên havînê.

Zarokên jinjalê(xalojnê).

Darên gûzê.

2.10.2.3. Temambîyena nameyan bi yew zemîrî ya

Zazakî

Keyneyê mi.

Şewê to.

Nanê yê/ya.

Rojê ma.

Domanê şima.

Darê ênan.

Kurmancî

Qîzên min.

Şevên te.

Nanên wî/wê.

Rojên me.

Zarokên we.

Darên wan.

2.11. Halê Nameyan

Cumle mîyan de nameyî, her wext xoser û halê sade de nîyê, gama ke bi vateyandê bînana (name, sifet, kar) bêrê vatiş, tayê peycidarî pêwa benê. Her cidara ke bêro pey nameyan, yew halê ênan nîşan kena.

2.11.1. Antişê (tewênayîşê) nameyan halêdo dîyarkerde de

Hem dimilî û hem zî kurmancî de goreyê halê naman cidarê ênan bedêlyenê. Peycidarî yewhûmareya nêrî û makîyê ciya yî, pirhûmareya wûrdî cinsan zî seycê yî.

2.11.2. Halê xoser ê naman yan zî halê rast ê naman

Cinsê ênan çi beno wa bibo, nameyî halê xoser yan zî halê kerdoxeye de peycidar nêgênê.

2.11.3. Nameyê yewhûmar ê nêrî

Zazakî**Dîk** waneno.**Kurmancî****Dîk** dixwîne.

Ko berz o.

Hestor ame.

Roj akewt.

Mêrdim rakûweno.

Ga cite keno.

Azad bermeno.

Çiya bilind e.

Hesp hat.

Roj hilhat.

Mirov radikeve.

Ga cot dike.

Azad digrî.

2.11.4. Nameyê yewhûmar ê makî

Zazakî

Marî wanena.

Şew tarî ya.

Manga şit dana.

Mayîn vazdana.

Datkeyna wîyena.

Aşme berz bîya.

Kurmancî

Marî dixwîne.

Şev tarî ye.

Manga şîr dide.

Mehîn dibeze.

Dotmam dikene .

Hîv bilind bûye.

2.11.5. Pirhûmarîya her di cinsan

Wexto ke zazakî de pirhûmareya nameyan yena dîyarkerdiş, hem name û hem zî fîl peycidar gêno. Labelê kurmancî de tena fîlî peycidaran gênê.

Zazakî

Dîkî wanenê.

Mêrdimî remenê.

Dadkeyneyî wîyenê.

Datîzayî ameyê

Hestorî vazdenê.

Dewî veşenê.

Kûtikî lawenê.

Kurmancî

Dîk dixwînin.

Mirov direvin.

Dotmam dikenin.

Pismam hatin.

Hesp dibezin.

Gund dişewitin.

Kûçik diewtin.

2.11.6. Halê îzafeyê nameyan

2.11.6.1. Ke name yewhûmar û *nêrî* bo: Nê halê nameyan, hem zazakî de û hem zî kurmancî de peycidara /-î, -yî/ gêno.

Zazakî

Kurmancî

Ez lajî vîna.
Ez koyî vîna.
Ez Gurgînî musna.
Ma royî vênê.

Ez lawî dibînim.
Ez çîyayî dibînim.
Ez Gurgînî fêr dikim.
Em çemî derbas dikim.

2.11.6.2. Ke name yewhûmar û *makî* bo

Zazakî de peyçidara /-e/ û kurmancî de zî peyçidara /-ê/ gênê.

Zazakî

Ez keyneke vîna.
Ez deşte vîna.
Ez dare vîna.
Ma keyneke dî.

Kurmancî

Ez keçikê dibînim.
Ez deştê dibînim.
Ez darê dibînim.
Me keçikê dît.

2.11.6.3. Pirhûmarîya her di cinsan

Hem zazakî û hem zî kurmancî de peyçidara /-an/ gênê.

Zazakî

Şima hestoran çerênenê.
Ez mêrdiman ra hes kena.
Ez koyan vîna.
Ez mayînan xar danê.
Ma domanan musnenê.

Kurmancî

Hun hespan diçêrînin.
Ez ji mirovan hes dikim.
Ez çîyayan dibînim.
Ez mehînan didin xarê.
Em zarokan hîn dikim.

Tayê çekuyê zî estî ke eslê xo de /an/ reyde qedyenê, ewca de /an/ peyçidara pirhûmareye nîya.

Zazakî

varan
garan
diran
rewan
rewan
xopan
wêran

Kurmancî

baran
garan
diran
rewan
rewan
xopan
wêran

Vêşaneyê nameyê ca û eşîran zafê ênan bi peycidara /-an/ qediyênê. Nê bêj naman mîyan de nameyê cayan nêtwîyenê, tena nameyê eşîran tewiyênê.

Mîsal:

Em nikarin bibêjin, “Ez Botanî ra yeno(a)/ Ez ji Botanê têm”; raştê dere “Ez Botan ra yeno/ Ez ji Botan têm”).

2.11.7. Antişê (îzafeyê) nameyan halo nedîyarkerde de

Nameyê ke terafê wendox û goşdarîkrdoxî ra halê ênan bi tamamî nîno zanayîş, ênan ra vajyeno nameyê nedîyarî. Zazakî de nadîyareya naman, hem bi peycidarandê /-êk/ û /-ên/ û hem zî ke kelîma /yew-jew/ bêro vernîya ênan; kurmancî de zî peycidarê /-ek/ û /-êk/ bêre peynîya naman û çekuyê /yek-êk/ bêre vernîya naman, halê nadîyariya ênan virazyênê.

Zazakî

“Rojê rojan di dewên di”⁸⁹

“Rwecî rweca dewêkî de ...”⁹⁰

Yew laj û **yew** keyna seyeke bîyê.

Kurmancî

Rojek ji rojan di gundekî de ...

Rojek ji rojan di gundekî de ...

Yek lawik û **yek** keçika sêwî hebûn.

Wexto ke name halê kerdoxî de bo

2.11.7.1. Wexto ke kerdox *nêrî* û yewhûmar bo

Zazakî de cidarê nedîyar ê yewhûmerya nameyan, goreyê mintiqe û şeweyan pê bedêlyênê. Wexto ke /**yew-jew(z)**, **yek**/ bêro vernîda naman yan zî peycidara /-êk/-êko/ û /êd-êdo/ bêro peynîda naman halê nedîyar ê namandê yewhûmarîye virazyeno. Kurmancî de zî hem bi çekûya /**yek**/ û hem zî bi peycidara /-ek/-êk/ halê nedîyar ê naman virazyeno.

Zazakî

mêrdimêko/mêrdimêdo

Kurmancî

mirovek

⁸⁹ Bedir-Xan., Celadet Alî, *Hawar*, h. 23, r. 606, çapakerdîşê weşanên *Nûdem*, Stocholm, 1998

⁹⁰ h.b. r. 607

hestorêko/hestorêdo	hepsek
lajêko/lajêdo	lawek
Yew koyêko/koyêdo berz û bel.	Yek çiyakî bilind û bel.
Gayêko gird.	Gayek mezin.
Yew şiwane(şiwaneyêko)	Yek şivan(şivanek)
Yew mêrdimo hewl./ Mêrdimêdo hewl.	Yek merivê baş.
Rojêko xirab.	Rojêk xirab.
Peyayêko şidênaye.	Peyayêk şidandî.
Koyêdo berz.	Çiyayêk bilind.

2.11.7.2. Wexto ke kerdox *makî* û yewhûmar bo

Zazakî de peycidara halê yewhûmar ê namandê makî /-êk-êka/, /-êda/ û çekûya /yew/ a. Kurmancî de zî sey namandê nerîyan, ê makî zî bi peycidara /-ek/ û çekûya /yew/ virazyenê.

Zazakî	Kurmancî
Dewêka/ Dewêda girde.	Gundek/ Gundek mezin.
Keynayêka/ Keynayêda rinde.	Keçikek/ Keçikek rind.
Şewêka/şewêda tarî.	Şevêk tarî.
Qelemêka/Qelemêda tûje.	Qelemek tûj.
Darêka/darêda kevnare.	Darek kevnar.
Yew mayîne.	Yek mehîn.

2.11.7.3. Semedê pirhûmareya wûrdî cinsan

Zazakî de pirhûmareya her di cinsan, bi peycidara /-êdê/, çekûya /tayê/ û /qatî/ virazyenê. Nê bêj vateyî bi yew sifetî ya bêrê tamamkerdiş, sifet bi xo zî peycidara /î/ ya pirhûmariye gêno. Kurmancî de zî bi peycidara /-ina/, /-in/ û çekûya /hin-hinek/ virazyenê. Qisekerdoxê kurmancî, çekûya /hin-hinek/ pratîk de hîna vêşî xebitnenê, labelê peycidara /-in/ eserê klasîk ê kurmancî de zî ameya nûstiş. Ehmedê Xanî kitaba *Mem û Zîne* de vano: *Mîrin hene, aqil in, ezîz in*. Tayê şeweyê kurmancî yê ke cadê peycidara /-in/ de /-ina/ xebitnenê, labelê qisekerdiş de herfa /i/ kiwena û /-na/ manena. Mîsal: vatena /mirovina/, bena /mirovna/.

Zazakî	Kurmancî
---------------	-----------------

Dewêdê girdî.	Gundin gewre.
Hestorêdê rewanî.	Hepsin rewan.
Şewêdê tarî.	Şevin tarî.
Keyeyêdê renginî.	Xanîyin rengîn.
Merdimêdê ziwansîrînî.	Mirovin zimanşîrîn.
Tayê merdimî./ Qatî merdimî.	Hin(hinek) mirov.
Mêrdimêdê hewlî bî.	Mirovin baş bûn.
Qatî şewî derg î û rojî kilm î.	Hinek şev dirêjin î roj kin in.

2.12. Halê vengdayena nameyan

2.12.1. Nameyê yewhûmar û *nêrî*

Hem zazakî û hem zî kurmancî de wexto ke xîtabê nê bêj nameyan beno, peycidara /-o/ yena peynîya ênan. Ke /lo/ bêro vernîya çekûye, ay zî eynî mana dana.

Zazakî	Kurmancî
Xorto!	Xorto!
Lajo!	Lawo!
Mêrdimo!	Mirovo!
Dewijo!	Gundîyo!
Paleyo!	Paleyo!
Kalo!	Kalo!
Lo lajo!	Lo lawo!
Lo Xorto!	Lo Xorto!
Lo lawo!	Lo lawo!
Lo birawo!	Lo birawo!

2.12.2. Nameyê yewhûmar û *makî*

Hem zazakî û hem zî kurmancî de wexto ke xîtabê nê bêj naman beno, peycidara /-ê/ yena peynîya ênan, yan zî /lê/ ya nîşanê nîda yena vernîya naman.

Zazakî	Kurmancî
Dayikê!	Dayikê!
Wayê!	Xûşkê!
Keynayê!	Keçikê!

Dewijê!	Gundîyê!
Paleyê!	Paleyê!
Lê dayê!	Lê dayê!
Lê keynê!	Lê keçê!
Lê rindê!	Lê rindê!

2.12.3. Pirhûmarîya her di cinsan: Hem Zazakî û hem zî kurmancî de çekûya /**gelî**/ bêro vernîya namandê pirhûmaran, mana nîda û vengdayene dana ênan. Nê ra teber, ke zazakî de peycidara /-**êno**/ û kurmancî de zî /-**ino**/ bêrê peynîya naman, mana pirhûmareya hûrdî cinsan danê.

Zazakî	Kurmancî
Gelî dewijan!	Gelî Gundîyan!
Gelî hembazan!	Gelî hevalan!
Xort êno !	Xort ino !
Mêrdim êno !	Mirov ino !
Lajek êno !	Lamik ino !
Way êno !	Xwişk ino !
Biray êno !	Biray ino !

8.12.4. Ke vateyê zey /**her**/ û /**heme-hemû** (k)/ zî bêrê vernîya naman, mana nedîyareye danê ênan.

Zazakî	Kurmancî
Her roj.	Her roj.
Her şew.	Her şev.
Her vaş kokdê xo sero kiho beno.	Her giya li ser koka xwe şîn dibe.
Heme mêrdimî	Hemû mirov.
Heme dewî.	Hemû gund.
Heme hênî(eynî) peysayî.	Hemû kanî çikyane.

3. SIFET

Kelîmeyê ke wesfê bîyayenan yan zî nameyan û tayê xûsuyetê ênan; hal, reng, fesal, hûmar û rêzeyê ênan bi hawayêko aşkere dîyar kenê, ênan ra vajyeno sifet (çitewrok). Wexto ke nê bêj vateyî naman reyde bêrê nûstîş û ênan biwesifnê, benê sifet.

Hem zazakî û hem zî kurmancî de tayê sifetê ke zaf yenê vatiş û xebitnayîş nê yî:

Zazakî

asan

bed

berz

çend

çewt

derg

gemar

germ

gewr

gilover

giran

gird

hera, hîra

Kurmancî

hêsan

bed

bilind

çend

çewt

dirêj

gemar

germ

gewr

gilover

giran

gir

fire, fireh

hewl
hûrdêk/wûrdêk
kamder/kamcîn
kemver
kilm/kirr
nizim
pak/ pank
pehn
raşt
rind
roşn
senî
serd
sivik
sîya
sûr
şikte
tarî
teng
war, çewt
xirab
xoser
zerd

Zazakî

Rayiro teng.
Şewa tarî.
Welato xoser.
Bazaro serbest.
Keyeyo pak.
Aqlo sivik û baro giran.
Dinya gilovere.
Şero gird.
Mêrdimo xirab.

baş
hûrek, piçûk
kîjan
kêamber
kin
nizim
pak
pehn
rast
rind
ronahî
çawa
sar
sivik
reş
sor
şikestî
tarî
teng
xwar
xirab
xweser
zer

Kurmancî

Rêya teng.
Şeva tarî.
Welatê xweser(serbixwe).
Bazara serbest.
Xaniyê pak.
Aqlê sivik û barê giran.
Dinya gilover.
Şerê mezin.
Mirovê xirab.

Sifetî goreyê wesifdê xo di texlît (bêj) î:

1. Sifetê wesifnayışi,
2. Sifetê dîyarkerdişi.

3.1. Sifetê wesfî (senîniye)

Ay sifetê ke wesfê naman hetê **reng, şekil** û **haldê** ênan ra dîyar kenê, ênan ra vajyeno sifetê wesfan. Wekto ke yew name yan zî vate bi yew sifetîya wesifyeno, ewilî name û ci ra pey zî sifet nûsyeno.

Zazakî

Temafila **sûre**.

Dêso **zerd**.

Keyeyo **gird**.

Rayîro **derg**.

Kebero **newe**.

Mêrdimê **hewlî**.

Keyna **xaseke**.

Şewa **tarî** û menga **roşne**.

Kurmancî

Temafila **sor**.

Dîwarê **zer**.

Mala **mezin**.

Riya **dirêj**.

Derîyê **nû**.

Merivên **baş**.

Qîza **delal**.

Şeva **tarî** û meha **rohnî**.

3.2. Sifetê dîyarkerdene

Xo mîyan de çehar bêjê nê sifetan estî:

3.2.1. Sifetê nîşankerdene

Di bêjê nê sifetan estî; ayê ke **nizdî** nîşan kenê û ayê ke **dûrî** nîşan kenê.

3.2.1.1. Semedê tebayê **nizdî**

Zazakî de, halê xoserî de semedê bîyayenanê yewhûmarê nêrî yê nizdî “**no /eno**⁹¹”, makî “**na/ena**⁹²” û semedê pirhûmareya hûrdî cinsan zî vateyê “**nê/enê**⁹³” yenê

⁹¹ Formê bînî: enû, nû, enî, inî, ini, in. bew., Grûba Xebate ya Vateyî, *Rastnustîşê Kirmanckî (Zazakî)*, Weşanxenyê Vateyî, İstanbul, r. 70

xebitnayîş. Semedê halê oblîke yê ênan zî, vateyê “**nê/enê**”, “**na/ena**” û “**nê/enê**”⁹⁴ yenê xebitnayîş. Kurmancî de zî semedê haldê sade yê *nizdî* “**ev**” û halê anteyê eye “**vî**” û “**vê**”, semedê halê sade yê *dûrî* “**ew**” û halê anteyê eye zî “**wî**” û “**wê**” yenê xebitnayîş. Semedê pirhûmareya ênan zî “**van (nizdî)**” û “**wan (dûrî)**” yenê xebitnayîş.

Zazakî	Kurmancî
No (eno) : No (eno) lajek waneno.	Ev : Ev lawik dixwîne.
	Vî : Vî lawikî. (yh. n.)
Na (ena) : Na (ena) keyneke wîyena.	Ev : Ev keçik dikene.
	Vê : Vê keçikê. (yh. m.)
Nê (enê) : Nê(enê) domanî kay kenê.	Ev : Ev zarok dileyzin.(ph. herduyan)
	Van(ewan) : Van zarokan.
<i>Nê meymanî ra vaje.</i>	<i>Ji vî mêvanî re bêje.</i>
<i>Nê şagirtan vat.</i>	<i>Van şagirtan got.</i>
<i>Na keyneke werd.</i>	<i>Vê keçikê xwar.</i>

3.2.1.2. Semedê tebayê (çiyê) *dûrî*

Zazakî de, halê xo serî de semedê belîkerdişê tebayê nêrî yê dûrî “o”, tebayê makî yê dûrî “a” û pirhûmareya hûrdî cinsan zî “ê” yenê vatiş. Semedê halê oblîke yê ênan zî “ê”, “a” û “ê”⁹⁵ yenê xebitnayîş. Kurmancî de, semedê belîkerdişê tebayê dûrî yê nêrî û makî “ew” û halê eyê ante “wî (nêr)” û “wê (mak)”, pirhûmareya ênan zî “wan” yeno xebitnayîş.

Zazakî	Kurmancî
o : O mêrdek.	Ew : Ew mêrik.
: Ê şagirtî ra vaje.	Wî : Ji wî şagirtî re bêje. (yh. n.)
a : A cinêke yena.	Ew : Ew jinik tê. (yh. m.)
: A (aya)cinêke ra vaje.	Wê : Ji wê jinikê re bibêje. (yh. m.)
ê : Ê domanan vat.	Wan(ewan) : Wan zarokan got. (ph. herdu)
: Ê hembazan ra vaje.	: Ji wan hevalan re bêje.

⁹² Formê bîni: ina, hena. b., Grûba Xebate ya Vateyî, *Rastnustişê Kirmanckî (Zazakî)*, ç. v., r. 63

⁹³ Formê bîni: nî, enî, inî, inê, na. b., Grûba Xebate ya Vateyî, *Rastnustişê Kirmanckî (Zazakî)*, ç. v., r. 63

⁹⁴ Grûba Xebate ya Vateyî, *Rastnustişê Kirmanckî (Zazakî)*, Weşanxenyê Vateyî, İstanbul, r. 70

⁹⁵ Formê bîni: b., Grûba Xebate ya Vateyî, *Rastnustişê Kirmanckî (Zazakî)*, Weşanxenyê Vateyî, İstanbul, r. 70

Zazakî de wexto ke sifetê îşarkî yê sey **eno/no**, **ena/na**, **ayo/yo/o** û **aya/ya/a** bêre xebitnayîş, nameyî nişkenê peycidara zafhûmareye bigîrê. Ancax nameyê ke “**enê/nê**”, “**ayê/ê**”, “**enînan**”, “**ênan/înan**” ra pey bêre eşkenê peycidara zafhûmareye bigîrê. Kurmancî de zî ayê nameyê ke “**ev**” û “**ew**” ra pey bêre, eşkenê peycidara zafhûmeriye bigîrê. Semedê zafhûmareya hûrdî cinsan zî “**van**” û “**wan**” yenê xebitnayîş.

Zazakî

Na temafîle zaf kehan bîya.

No hêga yê bawkalandê ma wo.(yo)

Enê (nê) şinasîyê ma yê. (nizdî)

Ayê (ay) keynekî xasek î. (dûrî)

Enî rojan hewa zaf germ o.

Ênan(înan) heme çiyê xo roto.

Ênan ra dime yew nê ameyo.

Kurmancî

Ev temafil pîrr kevn bûye.

Ev zevî yê kalikên me ye.

Ev nasên me ne.

Ew keçik delal in.

Van rojan hewa pîr germ e.

Wan her tiştê xwe firotiye.

Ji wan şûnde kes ne hatiye.

3.3. Sifetê hûmaran

Sifetê hûmaran xoser bibê, name yî, labelê ke nameyan reyde bêre vatiş, benê sifet.

Zazakî

Yew ame keye.

(“**yew**” cayê nameyî de ameyo vatiş)

Yew merdim ame.

(“**yew**” cayê sifetî de ameyo vatiş)

Kurmancî

Yek hate malê.

(“**Yek**” di ciyê nav de hatiye bikaranîn)

Yek meriv hat.

(“**Yek**” di ciyê rengdêr de hatiye bikaranîn)

Ma eşkenê sifetê hûmaran zey ke cêr de ameyê dîyarkerdiş dabeş bikê:

3.3.1. Sifetê hûmarî yê “çend”

Nê bêj sifetê hûmaran, yenê vernîda naman û çiqaseya bîyayena ênan dîyar kenê.

Zazakî

Hîrê hembazî.

Des qelemî.

Vîst û hewt serrî.

Çaresy dewî.

Çewres km rayîr.

Kurmancî

Sê heval.

Deh qelem.

Bîst û heft sal.

Çarsed gun.

Çil km rê.

Pancas kg engûre.

Pêncî kg tirî.

3.3.2. Sifetê hûmarî yê **rêzkî** yan zî “**çandin**”e

Nê bêj sifetî naman ra pey yenê nûstiş û zazakî de peyçidara “**-in/-ine**” gênê; kurmancî de zî goreyê mintiqeyê cîyayan peyçidaranê “**-an**” “**-em**” û “**-emîn**” gênê.

Zazakî

Kûçeya yew**in**(yew**ine**).

Serra des**in**(des**ine**).

Şewa vîst û yew**in**.

Qoro pancê**sin**.

Rêzeyo çewres û heş**tin**.

Qato hew**tin**.

Şewa şeş**ine**.

Çewres û panc**in**.

Hezar û newsey û vîst**in**.

Na kitaba aya yew**in** a.

Kurmancî

Kûçeya yekem**în**(**an**).

Sala de**han**./Sala de**hem**./Sala de**hemîn**.

Şeva bîst û yek**an**.

Qorê panzde**han**.

Rêzeyê çil û heş**tan**.

Qata heftem**în**.

Şeva şeşem**în**.

Çil û pêncem**în**.

Hezar û nehsed û bîstem**în**.

Ev kitêba wê ya yekem**în** e.

Tayê kelîmeyî estî ke hem “hete” nîşan kenê hem zî cayê sifetandê hûmarîye gênê. Zazakî de nê bêj kelîmeyî bi zerfê cayana nusyenê û peyçidara “**-ên**” gênê; kurmancî de zî bi peyçidara “**-în**” viraziyenê.

Zazakî

ver**ên**

pey**ên**

mîyan**ên**

cor**ên**

cêr**ên**

Kurmancî

pêş**în**

daw**în**

nav**în**

zor**în**

jêr**în**

3.3.3. Sifetê parhûmarîye

Nê bêj sifetî, parbîyayena seycê ya tebyan nîşan kenê. Nê sifetî bi dû hawayana yenê nûstene: a yewine, bi tekrarkerdişê hûmar û mîqdarê ênan; a didine zî, beyntarê hûrdî hûmaran de nustişê “bi” reyde beno.

Zazakî

Kurmancî

yew yew(jew jew)	yek yek
hîrê hîrê	sisê sisê
hewt hewt	heft heft
vîst vîst	bîst bîst
çewres çewres	çil çil
yew bi yew	yek bi yek
hîrê bi hîrê	sisê bi sisê
hewt bi hewt	heft bi heft
des bi des	deh bi deh
vîst bi vîst	bîst bi bîst
çarsey bi çarsey	çarsed bi çarsed
newsey bi newsey	nehse bi nehse
bar bi bar (mîqdar)	bar bi bar(mîqdar)
Ta bi ta	Ta bi ta (mîqdar)
Ciwal bi ciwal	Çewal bi çewal (mîqdar)
Kod bi kod	Kod bi kod (mîqdar)
Wirdês bi wirdês	Kulm bi kulm (mîqdar)

3.3.4. Sifetê parhûmarî yê kesrî: Nê bêj sifetî, birr û mîqdarê tûmîyêk dîyar kenê.

Zazakî	Kurmancî
Yewê desî (1/10)	Yekê dehê. (1/10)
Des ra yew (1/10)	Ji dehê yek (1/10)
Çeharê çewresî. (4/40)	Çarê çilê(Ji çilî çar)(4/40)
Vîstê diseyî (20/200)	Bîstê dusedî. (20/200)
Yewê Çeharî /Çehar ra yew(1/4)	Ji çaran yek (çaryek) (1/4)
Di ra yew(nîme) (1/2)	Ji didoyan yek(nîv) (1/2)
Şeş ra çehar (4/6)	Ji şeşan çar (4/6)
Şeşê tumî û des ra hîrê (6.3/10)	Şeşê tumî û ji dehan sisê (6.3/10)

Zazakî de peyçidara “-la” bêro peynîya hûmaran çiqaseye û qatê ay reqame dîyar kena. Kurmancî de mana na peyçidare, kelîmeyê zey “qat, qasî, çar” dîyar kenê.

Zazakî	Kurmancî
di/dila	du/du qat(qasî)

hîrê/hîrê la	sê/ sê qat
çehar/çehar la	çar/çar qat
şeş/şeş la	şeş/ şeş qat
hewt/hewt la	heft/ heft qat
new/new la	neh/ neh qat
des/des la	deh/deh qat
vîst/vîst la	bîst/ bîst qat
Rezê mi dilayê rezdê şima yo.	Rezê min du qatê rezê we ye.

3.3.5. Sifetê hûmarî yê dîyarnêbîyaye: Nê bêj sifetî, hûmar û mîqdarê bîyayenan bi hawayêko sergirewte dîyar kenê û vernîya naman de yenê nûstiş.

Zazakî

To **çend** kitabî wendî?
 Ay **taynekî** werd.
 Mi **hende** mêrdimî pêhete nêdî yê.
 Ewro **pir/zaf** germ o.
 Ma **pêro** asnawe kenê.
Her bêj hengûre esta
Heme rengê tîje.

Kurmancî

Te **çend** pirtûk xwendîye?
 Wê **hindik** xwar.
 Min **ewqas** meriv bi hev ra nedîye.
 Evro **pir** germ e.
 Em **hemû** avjenîyê dîkin.
Her cure tirî heye.
Hemû rengên tîjê.

3.3.6. Sifetê perskerdişî: Nê sifetî, bi raya perskerdişîya hal, ca, hûmar û sewbî xûsusiyyetanê bîyayenan danê dîyar kerdene.

Zazakî

çi
 kam
 kamcin/kamder
 çi tewir
 çi bêj
 çito
 çend
 kûra
 senî
 çiqas
 hêç

Kurmancî

çi
 kî/kê
 kîjan
 çi tewir
 çi cure
 çawa
 çend
 kûderê
 çawa
 çiqas
 hêç

xeylî

gelek

Kamcin roj roşanê Newroz o?

Kîjan roj cejna Newrozê ye?

Kam ame keyê şima?

Kî hat mala we?

Ti **çend** ray şiyê welat.

Tu **çend** caran çuyî welat.

Şima **senî** ameyê etiya?

Hun **çawa** hatin vira?

Ferzan sinifa **çendin** de waneno?

Ferzan di pola çendan de dixwîne?

Hêç yewekî nêwerd?

Hêç yekî nexwar?

3.4. Cinsiyetê sifetê ke karan (fîlan) ra virazîyenê û sey sifetî yenê xebitnayene

Zazakî de, goreyê nêrî û makîyêya naman, nê bêj sifetî zî benê nêrî û makî. Labelê kurmancî de ferqê nêrîyê û makîyê çinyo, hûrdî zî peyçidara “-î” gênê.

Zazakî

Keyneka nîşankerda.

Cenêka rakewta.

Şamîya pewta.

Rayîro peymawite.

Domano wende.

Hêgayo ramite.

Goştê sûrkerde.

Kurmancî

Qîzika nîşankirî.

Jinika raketî.

Şîva pijandî.

Riya pîvandî.

Zarokê xwendayî.

Zevîya ajotî.

Goştê qelandî.

3.5. Sifetan de veracêkerdiş (pêveronayîş)

Nê bêj sifetî semedê pêveronayîşê di nameyan û di tebayan yenê xebitnayîş û goreyê halê ênan bedêlyenê.

3.5.1. Pêveronayîşê çiyê ke pêmanenê: Seba nîşankerdişê pêmendîşeya di çîyan zazakî de vateyê “henda, sey, zey, se, ze, zê, jê”; kurmancî de zî vateyê “qasî, bi qasî, wek” yenê xebitnayîş.

Zazakî

Gurgîn **henda** mi nan weno.

Rewîn **henda** Gurgînî keweno ra.

Şevîne zî **sey** Rojîne azeb a.

Kurmancî

Gurgîn **bi qasî** min nan dixwe.

Rewîn **bi qasî** Gurgînî radikeve.

Şevîn jî **wek** Rojînê azeb e.

Bira zî **zey(zê)** waya xo kilm o.

Keyna zî **sey** mara xo derg a.

Bira jî **wek** xuşka xwe kin e.

Qîzik jî **wek** dayika xwe dirêj e.

3.5.2. Pêveronayîşeya ke bi peycidara “-êr” virazyena: Kurmancî de miqabilê peycidara “-êr”a zazakî, “-tir” yena peynîya kelîman.

Zazakî

gird/girdêr

derg/dergêr

wişk/wişkêr

Roj aşme(menge) ra girdêr o.

Zelale Delal ra dergêr a.

No nan ayê bînî ra wişkêr o.

Tûyê hengûr ra şîrînêr î.

Peme peşmî ra nermêr o.

Koyê Sîpanî koyê Hesarî ra berzêr o.

Asin kera ra giranêr o.

Kurmancî

mezin/mezintir

dirêj/dirêjtir

hişk/hişktir

Roj ji heyvê mezintir e.

Zelal **ji** Delalê dirêjtir e

Ev nan **ji** yê dî hişktir e.

Tû ji tirîyê şîrîntir in.

Pemû ji hirîyê nermtir e.

Çîyayê Sîpanê ji çîyayê Hesarê bilindtir e.

Hesin ji kevir girantir e.

Zazakî de peycidara “-êna” bêro peynîda qatî sifetandê nedîyaran, mana vêşîkerdişê mîqdarê ênan dana. Ke peycidara “-êna” bêro peynîda kelîmeyê ke wext nîşan kenê, bîyayena ênan seba wextêdo nedîyar derg kenê. Miqabilê “-êna” zazakî, kurmancî de “-ek” û “-ina”ya ke çekûya “hina” ra virazyayê yenê.

Zazakî

tay/tayêna

xîçê/xîçêna

wirdês/wirdêsêna

çap/çapêna

çeng/çengêna

kod/kodêna

şew/şewêna

roj/rojêna

gam/gamêna

serre/serrêna

Kurmancî

hin/ **hina**/hinek

xîçek/ **xîçina**

kûlm/ **kûlmina**

çap/ **çapina**

çeng/çeng**ina**

kod/ **kodina**

şev/ **şevina**

roj/roj**ina**

gave/ **gavina**

sal/ **salina**

3.6. Sifetê ke bi peyçidara “-ên” a virazyenê

Sifetê ke bi na peyçidare reyde virazyenê, *hete* û *wextêdo* belikerde nîşan kenê.

Zazakî

nika/nikayên

ewro/ewroyên

vizêr/vizêrên

perey/pereyên

emserr/emserên

par/parên

pêrar/pêrarên

êre/êreyên

cor/corên

cêr/cêrên

pey/peyên

ver/verên

Kurmancî

nûka/ nakayîn

evro/evroyîn

do/doyîn

pêr/pêrîn

îsal/evsal/îsalîn

par/parîn

pêrar/pêrarîn

êvar/êvarîn

jor/jorîn

jêr/jêrîn

dawî/dawîn

pêş/pêşîn

3.7. Sifetan ra name viraştîş

Semedo ke yew sifet bibo name, zazakî de goreyê cayan peynîya sifetî de peyçidara /-ey, -îy/ û kurmancî de zî /-î/ yeno nûstîş.

Zazakî

rind/ rindey/ rindîy

xirab/ xirabey/ xirabîy

gird/ girdey/ girdîy

germ/ germey/ germîy

nizim/ nizmey/ nizmey

zerd/ zerdey

derg/ dergey

hera/ herayey

berz/ berzey

sivik/ sivikey

giran/ giraney

asan/ asaney

roşn/ roşney

Kurmancî

rind/rindî

xirab/xirabî

gird/girdî

germ/ germî

nizm/ nizmî

zer/ zerî

dirêj/ dirêjî

fire/ fireyî

bilind/ bilindî

sivik/ sivikî

giran/ giranî

hêsan/ hêsanî

rohnî/ rohnayî

3.8. Eke sifet cayê naman bigîro

Wexto ke sifetî wezîfeyê wesifdayen û belîkerdene nêkê, cayê naman bigîrê û abo gore kar bikê, wezîfeyê naman anê ca.

Zazakî

Yewêdo xwîyteng bîyo mamosteyê ma.

Yewêda bejinderge bîya mudirê banka.

Kino bîyo wayîrê keyî.

Rayiro raşt vermedênê. (obje)

Dêso raşt xirabe nêbeno. (obje)

A Pîran de bîya **mudir**. (kardar)

Kurmancî

Yekê xwîteng bûye mamosteyê me. (kirde)

Yeka **bejindirêj** bûye mudirê bankê. (kirde)

Kino bûye xwedîyê malê. (kirde)

Rêya rast bernedin. (bireser)

Dîwarê rast xera nabe. (bireser)

Ew di Pîranê de bûye **mudir**. (pêveber)

3.9. Sifetê aîdîyê

Ay sifetê ke aîdyetê tayê wesf û xûsîyetanê şexis û tebyan(çiyar) dîyar kenê, ênan ra vajyeno sifetê aîdyeteye. Nê bêj sifetî bi peycidarandê çiyawazan virazyenê.

3.9.1. Sifetê ke zazakî de bi peycidara “-ij/-ic” virazyenê, kurmancî de bi peycidara “-î” virazyenê:

Zazakî

dew/ dew**ic**-dew**ij**

sûk/ suk**ic**-sûk**ij**

şehar/ şehar**ic**-şehar**ij**

Pîran/ pîran**ic**-pîran**ij**

Xarpêt/xarpêt**ic**/xarpêt**ij**

Botîyan/ botîyan**ij**

Kurdistan/ Kurdistan**ij(ic)**

Amerîkan/Amerîkan**ij(ic)**

Kurmancî

gund/ gund**î**

sûk/ sûk**î**

bajar/ bajar**î**

Pîran/ pîran**î**

Xarpêt/ xarpêt**î**

Botan/ botan**î**

Kurdista/ Kurdistan**î**

Amerîkan/Amerîkan**î**

3.9.2. Sifetê ke zazakî de bi peycidara “-ên” virazyenê, kurmancî de bi peycidara “-în” virazyenê:

Zazakî

dar/ dar**ên**

asin/ asin**ên**

zer/ zer**ên**

sêm/ sêm**ên**

Kurmancî

dar/dar**în**

hesin/hesin**în**

zêr/ zêr**în**

zîv/ zîv**în**

hare/ harên

ax/ axîn

3.9.3. Tayê sifetê ke dîyalekta zazakî de bi peyçidara “-wan” virazyenê, kurmancî de bi peyçidara “-van” virazyenê.

Zazakî

ga/ gawan

naxir/ naxirwan

golik/ golikwan

ray /raywan/ rayan

Seyid/ seyidwan

Kurmancî

ga/ gavan

naxir/ naxirvan

golik/ golikvan

rê/ rêwî

nêçîr/ nêçîrvan

3.9.4. Zazakî de bi peyçidarandê “-ey, -yey, -aney”, sifetan ra sifetî virazyenê; kurmancî de zî bi peyçidara “-î, -yî, -ayî(-anî)” virazyenê:

Zazakî

hera/ herayey

berz/ berzey/ berzane

teng/ tengey/ tene

derg/ dergey/ dergane

nizim/ nizimey/nizmane

Kurmancî

fire/ fireyî

bilind/ bilindî/ bilindayî

teng/ tengî/ tene

dirêj/ dirêjî/ dirêjayî

nizim/ nizmî/ nizmeyî

4. ZEMÎR

Vateyê ke miweqet cayê naman gênê û sey ênan guryenê, tira vajyeno zemîr (pronav). Zemîrî qandê ke wezîfeyê naman vînenê, ay cidarê (hal, aîdyet, ...) ke bi naman pêwa nûsyenê, yenê peynîya zemîran zî.

Goreyê vate û manaya xo zemîrî cîya-ciyayî estî:

4.1. Zemîrê kesî (şexsî)

Vateyê ke cayê kerdox û vatoxî de bêrê xebitnayîş ênan ra vajyeno zemîrê kesan. Hem zazakî û hem zî kurmancî de, di grubê zemîrê kesan estî; wûrdî grûban de zî hîrê teneyî yewhûmar û hîriyê bînî zî pirrhûmar (zafhûmar) î.

4.1.1. Ke zemîrê kesî halê *kerdoxî* de bibê yan zî *grûba yewina* zemîran:

Zazakî	Kurmancî
ez	ez n. û m. yh.
ti ⁹⁶	tu n. û m. yh.
o (we, yo, wo ⁹⁷) n. yh.	ew n. û m. yh..
a (ay) m. yh.	ew
ma	em n. û m. ph.
şîma	hûn n. û m. ph.
în (ên, ê, yê)	ew n. û m. ph.

4.1.2. Ke zemîrê kesî halê *temamkerî* de bibê yan zî *grûba diyina* zemîran:

⁹⁶ Formê bînî: to, tu, tû. b., Grûba Xebate ya Vateyî, *Rastnustişê Kirmanckî (Zazakî)*, Weşanxaneyê Vateyî, Îstenbul, 2005, r. 63

⁹⁷ Formê bînî: ew, aw, wi, yo, yû, wo, û(ner.), ç. v., r. 63

Zazakî	Kurmancî
mi	min n.û m. yh.
to (tû)	te n.û m. yh.
ey (yê, jê) ⁹⁸	wî n.û m. yh.
aye (ya, ja) ⁹⁹	wê m. yh.
ma	me n. û m. ph.
şîma ¹⁰⁰	we n. û m. ph.
înan (ênan, aynan) ¹⁰¹	wan (ewan) n. û m. ph.

Tayê xûsuyetê zemîrê kesan:

4.1.2.1. Grûba yewin a zemîran:

- heme demê karê bîyayene pê yenê antiş;
- heme demê karandê nêvêrdeyan (intransitif) yenê antiş;
- û demo nika û demo bêro yê karandê vêrdayan yenê antiş;
- çendek zemîrê na grube pêwa şênê bibê kerdoxê karêk.

Zazakî	Kurmancî
Ez, ti û o ameyê.	Ez, tu û ew hatin.
Ez, ti û Rewîn ameyê.	Ez, ti û Rewîn hatin.
Ez û ti zimistanî nêweş kewtî.	Ez û tu zivistanê nexweş ketin.
O do şewra bêro.	Ew dê serê sibê were.
A par şîya dewe.	Ew par çûye gund.

4.1.2.2. Bi grûba didin a zemîrana, demê mazî yê pêrin fîlandê vêrdayan (transitif) yenê antiş.

Zazakî	Kurmancî
Mi o sûke de dî.	Min ew di sûkê de dît.
Ey lingê dîkî tawe de dîyê.	Wî lingê dîk di taweyê de dîtine.

⁹⁸ Formê bînî: yi, jey, ê, êy, hî, dey. b., Grûba Xebate ya Vateyî, *Rastnustişê Kirmanckî (Zazakî)*, r. 63 Weşanxaneyê Vateyî, İstanbul, 2005. Munzur Çem, *Kirmancca (Zazaca) Gramer*, Deng Yayınları, İstanbul, 2003, r. 107

⁹⁹ Formê bînî: yay, aya, ay, aya, a. Grûba Xebate ya Vateyî, *Rastnustişê Kirmanckî (Zazakî)*, Weşanxaneyê Vateyî, İstanbul, 2005, r. 63

¹⁰⁰ Formê bînî: sima. Munzur Çem, *Kirmancca (Zazaca) Gramer*, Deng Yayınları, İstanbul, 2003, r. 107

¹⁰¹ Formê bînî: yîn, yînî, yîne, jînî, îna, îne, înu, eyna, ayno. bew., Grûba Xebate ya Vateyî, *Rastnustişê Kirmanckî (Zazakî)*, Weşanxaneyê Vateyî, İstanbul, 2005, r. 63

To ciwên da vay.

Mî şamî werde.

Te bênder da bayê.

Min şîv xwar.

4.1.2.3. Eger yew cumle de kerdox (fail, subje) zemîrêko grûba yewin bo, meful zemîrêko grûba didin o; eger meful zemîrêko grûba didin bo, kerdox zemîrêko grûba yewin o.

Zazakî

Doman awe şimeno

(O aye şimeno.)

Dewijî firêze veşnenê.

(Ên (ê) ey veşnenê.)

Ferzanî engûre werde.

(Yê a werde.)

Domanan mamuse zîyaret kerd.

(Ênan ey zîyaret kerd)

Kurmancî

Zarok avê vedixwe

(Ew wê vedixwe)

Gundî pirêze dişewitînin.

(Ew wê dişewitînin)

Ferzan tirî xwar.

(Wî ew xwar.)

Zarokan mamoste zîyaret kir.

(Wan ew zîyaret kir.)

4.2. Zemîrê nîşankerdene (îşaretkerdene)

Nê bêj (texlît) zemîrî cayê çîyan, dûr û nêzdîyêya ênan bi îşaretkerdene dîyar kenê. Hem kurmancî û hem zî zazakî de, di grubê (komê) zemîrê nîşandayene estî.

4.2.1. Grûba yewin

Kurmancî de seba îşaretkerdişê çîyê(tebayê) nîzdî û yewhûmar ê nêrî û makî /ev/, çîyê yewhûmar ê dûrî /ew/ û seba pirhûmarîya nîzdî /van/ û yê dûrî zî /wan/ yeno gurênayîş(xebitnayîş). Na grûba zemîran kurmancî de notr î. Labelê nêrî û makîyêya çîyê ke yenê nîşandayîş, bi halo oblîke yê zemîran /ev → evî, vî, vîna / û /ew → ewê, wê/ yenê dîyarkerîş. Dimilî de, nîzdîyey û dûreyê çîyandê yewhûmaran goreyê nêrî û makîyêya ênan bedilyenê yanî notr nîyê. Seba tebayandê yewhûmar ê makî yê nîzdî vateyê **na/ena**, seba nêrî û nîzdî **no/eno** û seba pirhûmarîya ênan zî **nê/enê** yenê gûrênayîş.

Nîşandayena nêzdî û dûrîya grûba yewine:

Zazakî

Kurmancî

Nêzdî

no¹⁰², eno yh. û n.
na¹⁰³, ena yh. û m.
nê¹⁰⁴, enê ph. n. û m.

Dûr

o (we, awo, ayo)¹⁰⁵ yh. û n.
a (aya) yh. û m.
ê (eyê)¹⁰⁶ ph. n. û m.

Grûba diyine:

Nêzdî

ney (enî)¹⁰⁷ : Neyî va.
naye (ena)¹⁰⁸ : Naye va.
nînan : Nînan va.

Dûr

ey : Ey ra vaje.
aye¹⁰⁹ : Aye ra vaje.
aynan, înan : Aynan ra vaje.

Zazakî

No do şiro mekteb.
Na rind a.
Nê ameyê keydê ma.
O (we) dew ra yeno.
A rewna ameya.
Ê çay şimenê.

Nêzîk (halê tewandî)

ev (evî, vî) yh. û n.
ev (evê, vê) yh. û m.
ev (evan, van) ph.

Dûr (halê tewandî)

ew (ewî, wî) yh.
ew (ewê, wê) yh.
ew (ewan, wan) ph.

Grûba duyem:

Nêzîk

vî : Vî got. yh. û n.
vê : Vê got. yh. û m.
van(vana) : Van got. ph. n. û m

Dûr

wî : Ji wî re bêje.
wê : Ji wê re bêje.
wan : Ji wan ra bêje.

Kurmancî

Ev dê here dibistanê.
Ev rind e.
Ev hatine mala me.
Ew ji gund tê.
Ew ji zû ve hatiye.
Ew çay vedixun.

¹⁰² Formê bînî: nû, enû, enî, inî, ini, î. b., ç.v., r. 65

¹⁰³ Formê bînî: ina, hena. b., ç.v., r. 65

¹⁰⁴ Formê bînî: nî, enî, inî, enê, inê. b., ç.v., r. 65

¹⁰⁵ Formê bînî: aw, ew, ewi, hew, aw, ay, û. b., ç.v., r. 66

¹⁰⁶ Formê bînî: î, ay, eyî, heyî. b., ç.v., r. 66

¹⁰⁷ Formê bînî: nê, inî, enê, inê. b., ç.v., r. 65

¹⁰⁸ Formê bînî: nay, enay, ina, inay, hena. b., ç.v., r. 65

¹⁰⁹ Formê bînî: ay, aya, eya. b., ç.v., r. 66

Înan arayî nêkerda.	Wan arayî nekirine.
Enînan goşê ma berdî.	Vana guhê me birin.
Naye ra pey, keyneka gewre vejyena.	Li du vê re, keçika gewrê dertê.
Newba aye mi ra ver bî.	Dora wê li pêşîya min bû.
Ey mi ra pey (dime) ameyê.	Ew di pey min re hatin.

Kurmancî de wexto ke ma biwazê çiyêk teyîd bikê, hem nê zemîrê peyçidara temamkerdişî gênê û hem zî ênan ra pey vateyî /ha/ û /han/ yenê. Ay wext nê zemîrî sey ê cêrênan nûsyenê:

Ev:	Evê ha	: vîna (n. yh.)
	Eva ha	: vêna (m. yh.)
	Evên ha	: vanan (ph.)
Ew:	Ewê ha	: wîna (n. yh.)
	Ewa ha	: wêna (m. yh.)
	Ewên ha	: wanan (ph.)” ¹¹⁰

4.2.2. Grûba diyin

Kurmancî de vateyê sey /**yê, ya, yê**/ hem wezîfeyê nê bêj zemîran û hem zî yê sifetan vînenê. Na grûba zemîran dûr û nizdîyê nê, kes û bîyaye û tebyan dîyar kenê. Zazakî de zî miqabilê na grûba zemîran, halê xoserî de vateyê /**o, a, ê**/ û halê oblikeyî de zî **yê/ê, ya/a, yê/yê/ê** yenê gûrênayîş.

Zazakî

Oyo ke ame hembazê min o.
Aya ke etiya ra şî keyna mi bî.
Yê (ê) ke yenê şinasîyê ma yê.
A peyêne maya min a.
 Ma şiyê sûke.
 “Înan ra vaje”.
 Ayo piyê mi bî.

Kurmancî

Yê ku hat hevalê min e. (sf.)
Ya ku ji vir çû qîza min bû. (sf.)
Yên ku tèn nasê me ne. (sf.)
Ya dawî dayika min e. (sf.)
 Em çûn sûkê. (zm.)
 Ji wan re bêje. (zm.)
 Ew bavê min bû. (sf.)

4.3. Zemîrê persî

¹¹⁰ Emîr Celadet Bedirxan & Roger Lescot, *Kürtçe Dilbilgisi*, Doz Yayınları, İstanbul, 1997, r. 117

Zemîrê persan bi xo raşte raşt cayê naman nêgênê, bi persayîşê nê bêj persan tenya şexis, cins, wesif, zeman, mekan, mîqdar û hûmara çîyan dîyar bena. Kelîmeyê (vateyê) ke wezîfeyê zemîrê perskerdişî vînenê:

Zazakî

kam

kê

kamcin

kamca

kûra

çend

çi

çîqa

çi bêj

çi tewir

çito

senî

Kurmancî

kî-kê¹¹¹

kê

kîjan

kû der

li kû

çend

çi

çîqas

çi cure

çawa(çi hawa)

çito

çer, çawa

Mîsal:

Çend kitabê to estî?

Ti qandê rezî rê **çende** wazenê

Çi esto?

No **çi** yo?

Ti **çi** vanê?(Ti vanê **çi**?)

Çiyê to yo?

No **kam** o?

Perey **kam** ame etiya?

Kamî kê remna?

Keyna **kamî**?

Zera to **kamcine** wazena?

Ti do **kamcine** deyre vajê?

Zerra to **kamcinan** wazena?

Ti **senî** şîyê?

Çend pirtûkên te hene?

Tu ji bo rez **çendî** dixwazî?

Çi heye?

Ev **çi** ye?

Tu **çi** dibêjî?

Çiyê te ye?

Ev **kî** ye?

Pêr **kî** hat vira?

Kî kê revand?

Keça **kê**?

Dilê te **kîjanê** dixwaze?

Tu dê **kîjan** kilamê bêjî?

Dilê te kîjanan dixwaze?

Tu **çawa (çera)** çûyî?

¹¹¹ Bi dîtina Kemal Badilî, “**kî** ji bo nêra ye û **kê** ji bo mêra ye”. b. *Türkçe İzahlı Kürtçe Gramer (Kurmancca Lehçesi)*, Med Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1992, r. 92

Çiqasî ameyê veyve?

Çiqasî hatine dawetê?

4.4. Zemîrê dîyarnêbîyaye

Vateyê ke bi hawayêko sergirewte (neşkera) hûmar û mîqdarê tebeyan nîşan kenê, cayê teba û şexisê ke nameyê ênan dîyar nîyo gênê, ênan ra vajyeno zemîrê nedîyarî. Tayê vateyê ke wezîfeyê zemîrandê nedîyaran vînenê, goreyê ca û manaya xo, şênê wezîfeyê zerf û sifetan zî bivînê.

Zazakî

bêvan
bêvankes
ay bîn, ayê bînî
çend
çendayî
filan
filankes
hêç
her çî
heme
heme ca
hemin, pêrin
herçî
herkes
heme kes
kes
pêro
qet
sewbî, bêxêca
temamî
tayê
tayine

Kurmancî

bêhvan
bêhvankes
ew ê dî/din
çend
çendîn
filan
filankes
hêç
her tişt
hemû, hemî
hemû cî
hemûyan, hemîyan
herçî, heçî
herkes
hemû kes
kes
gî, giş, gişk
qet
xênc, xeyn, xeyr
temamî
hin(sf., zm.)
hinek, hinka, hinekan

Tayê xûsuyetê nê zemîran:

4.4.1. Vateyê sey filan, bêvan, filan kes û bêvan kes hem wezîfeyê zemîran û hem zî yê sifetan vînenê.

Zazakî

Kurmancî

Filankes û **bêvankes** ameyê keydê ma. **Filankes** û **bêvankes** hatin mala me.
 To ewro **filankes** dî? (zm.) Te îro **filankes** dît? (cînavk)
Filan mêrdim. **Filan** meriv. (sf.)
 Lajê **filankesî** yo û **filan** ca ra yo. Lawê **filankes** e û ji **filan** derê ye. (zm.)

4.4.2. Vateyê sey heme, her, pêro, tamamî, herkes û hêç goreyê ca û manaya xo wezîfeyê zemîr, sîfet û zerfan zî vînenê.

Zazakî

Heme ewca de bî.
Pêro dewijê ma bî.
Hemine ti ra hes kerdê.
Heme dewî veng bîyê.
Her şew tarî ya.
 Dewijî **pêro** ameybî.
Hêç yewî nêvato.
Hêç nêwendo.
 Mi **hêç** nêkerdo.
Tayn ameyê û tayn şîyê.
 Ez **taynekî** xebityaya.

Kurmancî

Hemû li wê derê bûn. (zm.)
Giş gundiyê me bûn. (zm.)
Hemûyan jê hes dikir. (zm.)
Hemû gund vala bûn. (sf.)
Her şev tarî ye. (sf.)
 Gundî **hemû** hatibûn. (zerf-hoker)
Hêç yekî negotîye. (sf. nediyar)
Hêç nexwendîye. (zm.)
 Min **hêç** nekirîye. (zerf)
Hinek hatin û hinek çûn. (zm.)
 Ez **hinekî** xebitîme. (zerf-hoker)

4.4.3. Vateyê sey her, herkes û heryew zaf rayan wezîfeyê sîfetan zî vînenê.

Her mêrdim wayîrê nefsî yo. **Her** meriv xwedîyê nefsê ye.
Her ziwan yew kultur o. **Her** ziman kulturek e.
Heryew ênan ra xoser o. **Heryek** ji wan biserêxwe ye.
Xeylî cinî kom bîyê. **Gelek** jin kom bûne.

4.4.4. Vateyê sey tayn, çend, çendayî hem wezîfeyê zemîran û hem zî yê zerfan vînenê.

Çendekî domanî ameyê keye. **Çendek** hatin malê. (zm.)
Tayê ma ra veyartî. **Hinek** ji me derbas bûn. (zm.)
Çendan vatî û şî. **Çendan** got û çû. (zm.)

4.4.5. Vateyê sey pêro, heme û tamamî goryê ca û manaya xo wezîfeyê zemîr û zerfan vînenê.

Heme ameyê şehar.
Heme azayê meclîsî bî.
Walî **temamê** şeharî gêra.
Pêro ameyê dewda ma.

Hemû hatine bajêr. (zm.)
Hemû endamên meclîsê bûn. (zm.)
Walî li **temamê** bajêr gerya.
Gişk(giş) hatin gundê me. (zm.)

Tayê mîsalê tēmîyanekî:

Zazakî

Heme pêdima remayê.
Herçî kesê ke vajê nika honik o, zûrî ya.
Herkes pê hesîyayo.
Heme çî hadre bî.
Heryew sey dêwî bî.
Heryewî pesnê xo daynê.
Taynê yenê.
Taynê bînî estî.
Hêç nêameyê cadê ma.
Kes nêwazeno.
Kesî nêvato.
Yew ame.
Yewî yewnayê ra vatê.
Yewî werd û yewî temaşe kerd.
Yewêna ame.
Yew bi yew ameyê keye.
Tikes nêame.
Tikes nêzane mesela çiya.
Ey ra teber **tikes** xo nêdano barî ver.
Xeylî şîyî.

Kurmancî

Hemî li peyhev reviyar. (zm.)
Herçî kesên ku bêjin niha hênik e, derew e.
Herkes bi wê hesyaye. (zm.)
Hemû tişt amade bûn.(rengdêr)
Heryek wekî dêv bûn. (zm.)
Heryekî pesnê xwe dida. (zm.)
Hin(hinek) tên. (zm.)
Hinên(hinekên) din hene. (zm.)
Hêç(hîç) nehatina cîyê me. (zm.)
Kes naxwaze. (zm.)
Kesî negotîye. (zm.)
Yek hat. (zm.)
Yekî digota yekê din. (zm.)
Yekî xwar û yekî temaşe kir.
Yekê dî hat. (zm.)
Yek bi yek hatin malê.
Tukes nehat.
Tukes nizane mesele çiyê.
Ji xeynê wî **tukes** xwe nade ber bar.
Gelek çûn. (zm.)

4.5. Zemîrê agêrayoxî

Nê bêj zemîrî hem dimilî û hem zî kurmancî de estî. Dimilî de, wexta ke zemîrê kesan ra pey vateyê sey /xo/, /bi xo/ û /xo bi xo/; kurmancî de zî vateyê sey /xwe/, /bi xwe/ û /xwe bi xwe/ bibê tamamkerê karî, wezîfeyê zemîrê kesan vînenê. Zemîrê xo/xwe, hem seba nêrî û makîyê, hem seba pêrin hûmaran(yh. û ph.) û hem zî seba heme hîrê şexisan

yeno xebitnayîş. Wexta ke cumle de zemîrê cayê kerdoxî bigîrê û xo/xwe wezîfeyê tamamkerdena karan bivîno, ay wext cayê heme zemîranê şexisan gêno.

Tayê xûsuyetê zemîrê **xo/xwe**:

4.5.1. “Xo/xwe”, cayê heme zamîranê kesan gêno.

Zazakî

Bi xo şîya.

Bi xo şîyê.

Bi xo şîyo. (n.)

Bi xo şîya. (m.)

Bi xo şîyê.

Bi xo şîyê.

Bi xo şîyê.

Kurmancî

Bi xwe çûm.

Bi xwe çûyî.

Bi xwe çûye.

Bi xwe çûye.

Bi xwe çûn.

Bi xwe çûn.

Bi xwe çûn.

4.5.2. Wexyo ke “xo/xwe” halê tamamkerî de bibo.

Ez xo vînena.

Ez xo musnena.

Ti xo nêhesyayî.

Mi bi xo nan werd.

Mi xo vîna.

Şima xo betilnenê.

Ez xwe dibînim.

Ez xwe hîn dikim.

Tu xwe nehesyayî.

Mîn bi xwe nan xwar.

Mîn xwe dît.

Hun xwe dibetilînin.

4.5.3. Wexta ke “xo/xwe” bibo zemîrê aîdiyetîye, cayê hemin kerdoxan gêno.

Ez keyeyê xo vînena.

Ti kitaba xo wanenê.

Ma şînê dewda xo.

O (we) dersê xo xebityeno.

Ez û ti şîyê keyê cîrandê xo.

Şima barê xo giran kerd.

Ez xanîyê xwe dibînim.

Tu kitêba xwe dixwînî.

Em diçin gundê xwe.

Ew dersa xwe dixebite.

Ez û tu çûn mala cîranê xwe.

We barê xwe giran kir.

4.6. Zemîrê wayîriye

Hem zazakî û hem zî kurmancî de zemîrê grûba (koma) didine wayîrîye dîyar kenê. Wexta ke name, cins û hûmara çîyan dîyar nêbo cayê ênan de sifetê wayîrîye yenê xebitnayîş.

Zazakî

Mi

To

Ey (yê, jê)

Aye (ya, ja)

Ma

Şima

înan (ênan)

Kurmancî

Min

Te

Wî

Wê

Me

We

Wan

Ê (yê, êdê) mi. : Dewa mi.

Ê to. : Qelema to.

Ê ey. : Kitaba ey.

Ê aye. : Giştaneya aye.

Ê ma. : Keyeyê ma.

Ê şima. : Rezê şima.

Ê înan. : Şeharê înan.

Ê min. : Gundê min.

Ê te. : Qelema te.

Ê wî. : Pirtûka wî.

Ê wê. : Gustîla wê.

Ê me. : Xanîyê me.

Ê we. : Rezê we.

Ê wan. : Bajarê wan.

4.7. “Zemîrê <ê>

Kurmancî de, bi kesê yewhûmar ê hîrin û grûba diyin a zemîrana, tayê halê karan de yeno xebitnayîş û mutleqê karî ra pey yeno.

15.7.1. Eke zemîr /ê/ sey temmakerê yew karî bêro xebitnayîş.

Kurmancî

Min got *wî* (*wê*) / Min got *ê*.

Ez didim *wî* (*wê*) / Ez didim *ê*.

Min da *wî* (*wê*) / Min da *ê*.¹¹²

Zazakî

Mi ey (aye) ra vat.

Ez dana ey (aye).

Mi da ey (aye).

15.7.2. Eke bi yew edatî ya bêro xebitnayîş, halêdo winayên de yeno tewênayîş.

Kurmancî

Zazakî

¹¹² Emîr Celadet Bedir Xan & Roger Lescot, *Kürtçe Dilbilgisi*, Doz Yayınları, 1997, İstanbul, r. 109

pê	: bi wî (nêr.), bi wê (m.)	pê	: bi yê (nêr.), bi ya (m.)
jê	: ji wî (nêr), ji wê (m.)	jê (cê)	: ji yê (n.)
		ja (ca)	: ji ya (m.)
pê re	: bi wî re(nêr), bi wê re (m.)	pê ra	: bi yê ra (n.), bi ya ra (m.)
jê re	: bi wî re(nêr), ji wê re (m.) ¹¹³	jê ra	: ji yê ra/ci yê ra (n.)
		ja ra	: ji ya ra (m.)

4.8. Zemîrê hemmana

Hem zazakî û hem zî kurmancî de goreyê ca û mintiqa vatişê nê zemîran biney bibedilîyo zî, mana ênan a esasî nêbedilîyena. Wazena wa kerdox û grubê kerdoxî dîyar bibê yan zî dîyar nêbê, zemîrê hemmanayî, cayê kerdox û grubê kerdoxanê cîyayî de yenê vatiş. Kurmancî de zaf rayan hawayê ênan ê kilmî sey “hev, yek, êk” yeno nûstiş.

Zazakî

Yewbin¹¹⁴

Ma yewbin dî.

Ma yewbin şinasnenê.

Rewîn û Zelale **yewbina** hez kenê.

Ma firêzeyê **yewbin** nêdîyo.

Ferzo û Biro qalê **yewbin** kenê.

Ma şew û roj **yewbin** pawenê.

Kurmancî

hevûdin/yekûdin/êkûdin

hevûdî/yekûdî/êkûdî

hevûdu/yekûdu/êkûdu

hevdû/yekdû/êkdû¹¹⁵

Me hev dît.

Em hev nas dikin.

(Em hevûdu nas dikin).

Rewîn û Zelal **ji hevûdu** hez dikin.

Me pirêzeya **hev** nedîtiye.

Ferzo û Biro qala **hev** dikin.

Em şew û roj **hevûdu** dipên.

Wexta ke “hev”a kurmancî bi edatana pawa bêro nûstiş, sey awayê cêrênî tewiyenê:

Kurmancî

bi hev/pev/ bi êk/vêk

ji hev/ jev/ ji êk/jêk

Zazakî

bi yewbin/pê

pê ra/cê ra/ jê ra

¹¹³ ç.v., r. 109

¹¹⁴ Formê bînî: zew, zewbin, jew, jewbin, zû, zûbin, jûbin. Fahri Pamukçu, *Gramerê Zazakî (Ziwanrêznayî)*, Vejiyayîşê Tiji, İstanbul, 2001, r. 133

¹¹⁵ Emîr Celadet Bedir Xan & Roger Lescot, *Kürtçe Dilbilgisi*, Doz Yayınları, İstanbul, 1997, r. 117

li hev/lêk/li êk

Xelkê gundan bi hev ketin.

Her du bira ji hev aciz bûn.

Her du şirîgê ji hev cûda bûn.

Kerr û kor li hev hesiyane.

yewbin/pê

Şarê dewan pê kewtî.

Her di birayî pê ra aciz bî.

Her di şirîgê pê ra abiryayî.

Kerr û korî pê hesiyayî.

5. KAR (FÎL)

Vateyê (çekûyê) ke têvgêryayene, kerdene, bîyayene û awayê bîyayene goreyê deman û şexis û cayan îfade bikê, ênan ra vajîyeno kar. Hem zazakî û hem zî kurmancî de, kê şênê karan di esasan sero cira bikê: Kokê karan û mesderê karan.

Kok yan zî eslê karî: Zazakî de halê demo veyaretewo nîzdî yê karan, kokê karî yo; yan zî mesderê karan ke bîaqîtyo, qîsmoke cira pey mend ey ra vajyeno *kok yan zî eslê karî*. Kokê karî qet nêbedelyeno (nêvuryeno). Zazakî de, halê demo vîyarete de, vêşaneya karan bi vengandê /d/ û /t/ qedyenê. No vengê /d/ yê peynîya karan xusûsiyetêko kehan ê zîwanê kurdî yo, lehçeya zazakî û soranî de xo pawito, labelê kurmancî de bîyo sivik û cira kewto. Ay karê ke bi /d/ û /t/ ya qedyenê, goreyê cayan peycidara /-iş/ û /-en/ gênê, ay karê ke zî bi herfêda vengina qedyenê peycidara /-yîş, -yayîş/ û /-ene, -yene/ gênê.

Zazakî

berd

cawit

kerd

dot

kewt

ravist

rot

vit

vist/eyşt

ramit, karit

rişt

Kurmancî

bir

cût

kir

dot

ket

raxist

fîrot

wêt

avêt

ajot

rist

Mesderê karî yan zî peycidarê mesderan

Ay vateyê ke bi şexis û zemanî ya girêdaye nîyê û tenya bi karî ya eleqeder bibê, ênan ra vajîyeno mesder. Zazakî de goreyê mintîqa û cayan di bêj mesderê karan estî: tayê cayan de bi peycidara /-en/ û tayê cayan de zî bi peycidara /-iş-îş/ yenê viraştene. Ke kar bi yew herfêda vengine biqedîyo, herfa /y/a pêbestene dekewena mabeynê ênan û ay wext mesderî zey /-yen/, /-yîş, -yayîş/ nusîyenê. Labelê seba ke zazakî de nêrî û makîya

name û karan halê ênan ê sade de zî dîyar benê, peycidara /e/ya makîyey yena peyniya /-en/ û raşteraş zey /-ene/ û /-yene/ yenê nûstene. Tayê cayan de zî herunda /-ene/-yene/ de, formê zey /-êne, -eni, -ine, -en, -in”¹¹⁶ nusyenê.

Mesdarê /iş/ û /-îş/, tayê mintiqayan de hem zey mesderê karî hem zî zey nameyê karî vajyenê. Kê şênê ênan ra vajê mesderê sivikî zî. Labelê ziwane nûstişê zazakîya ewroyên de, /-ene/ zey peycidara mesderan, /-iş, -yîş, -yayîş/ zî zey peycidara nameyê mesderan ameyê qebûlkerdiş. “Seba ke ziwane nûstişê de asanî(rehetî) bibo, ma formê /-ene/-yene/ sey mesderî, formê /-iş/-yîş/î zî cayê nameyê karan de nûsenê.”¹¹⁷ Qebûlkerdena enê konsesusê umûmî de, gelek giraneya biryar û pêkerdena Gruba Xebata Vateyî esta. Feqet ayê ke hawayê ca û mintiqa xo, yanî cadê /-en/ de /iş-îş/ nûsenê zî tayn nîyê.

Miqabilê zazakî lehçeya kurmancî de zî, “hetê morfolojî ya di grubê esasî yê masderan estî: mesdarê -in, û -în; û diletê ênan ê ke -an û -ûn reyde virazîyenê.”¹¹⁸

Zazakî de karê alikerden ê zey /bîyayîş-bîyayen/, /dayîş-dayen/ û /nayîş-nayene/ zî estî. Kurmancî de zî miqabilê ênan karê zey /bûn/, /dan/ û /-andin/ yenê xebitnayene.

Zazakî

Kurmancî

Kok/mesder/name

kok/mesder

ame : ame-yene/ ame-yîş

hat : hat-in

berd : bir-in/ berd-iş

bir : bir-in

cawit : cawit-ene/ cawitiş

cût : cût-in

kerd : kerd-ene/ kerd-iş

kir : kir-in

kewt : kewt-ene/ kewt-iş

ket : ket-in

ramit : ramit-ene/ ramit-iş

ajot : ajot-in

rot : rotene/ rotiş

firof : firot-in

vit : vitene/ vitiş

wêt : wêt-in

waşt : waşt-ene/ waşt-iş

xwest : xwest-in

werd : werd-ene/ erfiş

xwar : xwar-in

berma : berma-yene/ berma-yîş

girîn : gir-în

veşna : veşnayene/ veşna-yîş

şewit : şewit-în

pawit : pawit-ene/pawit-iş

pa : pa-y-în

¹¹⁶ Grûba Xebate ya Vateyî, *Rastnûstişê Kirmancî (Zazakî)*, İstanbul, 2005, r. 90

¹¹⁷ ç.v. r. 90

¹¹⁸ Bedirxan, Celadet Alî & Roger Lescot, *Kürtçe Gramer*, Avesta Yayınları, 4. Baskı, 2009, İstanbul, r. 122

rişna	: rişna-yene/ rişna-yîş	rijand	: rjand-in
rema	: rema-yene/ rema-yîş	reviya	: revî-y- an (revîn)
pêşt	: pêştene/ pêşt-iş	pêça	: pêç- an-din
keliya	: keliya-yene/keliya-yîş	kelîn	: kelî-y- an (kelîn)
tersa	: tersa-yene/tersa-yîş	tirsîya	: tirsi-y- an (tirsîn)
ard	: ard-ene/ ard-iş	anî	: an-în
da	: da-yene/da-yîş	da	: da-n (dayîn)
mend	: mend-ene/ mend-iş	ma	: ma- n (ma-yîn)
bî	: bî-yene/bî-yayîş	bûn	: bû-n (bûyîn)
şî	: şîya-yene/ şî-yayîş	çû	: çû-n (çûyîn)
deşt	: deşt-ene/deştiş	dirût	: dirû n (dirût-in)
ravist	: ravist-ene/ra-vist-iş	raxist	: ra-xist-in (lêk. hevdûdanî)
vazda	: vazda-yene/vaz-dayîş	bazda	: baz-dan (lêk. hevdûdanî)

Zazakî de karandê pêrabesteyan de formê nûstişê grûba **/-iş/** û **/-ene/** seycê nîyê; yê grûba **/-ene/** cîya nûsyenê û yê grûba **/-iş/** zî pîya nûsyenê.”¹¹⁹

Mîsal:

-ene (mesdar)

germ kerdene
berz kerdene
piro dayene
pira dayene

-iş (name)

germkerdiş
berzkerdiş
pêrodayîş
piradayîş

Hem zazakî û hem zî kurmancî de, bîyena karî de hîrê şexisî estî û her yew şexis yewhûmarî û pîrhûmarîya ey esta. Wexto ke karî bêrê antiş, goreyê şexisê kerdoxî û zemanê bîyena karî tayê peycidarî pawa benê ke farisî de ênan ra vanê “şinase”. Demo vîyarte de şaxisê hîrin (3.) qethen şinase nêgêno.

Zazakî

ez : Ez wanena.
ti : Ti wanenî.
o : O waneno. (nêr.)
a : A wanena. (m.)

Kurmancî

ez : Ez dixwînim. (yh.)
tu : Tu dixwînî. (yh.)
ew : Ew dixwîne. (yh.)
ew : Ew dixwîne. (m.)

¹¹⁹ Grûba Xebate ya Vateyî, *Rastnûstişê Kirmanckî (Zazakî)*, İstanbul, 2005, r. 90

ma	: Ma wanenê.	em	: Em diwxînin. (ph.)
şima	: Şima wanenê.	hun	: Hun dixwînin. (ph.)
ê (yê)	: Ê (yê) wanenê.	ew	: Ew dixwînin. (ph.)

Tesnîfkerdena karan

Ziwanê kurdî de karî goreyê viraştene, wezîfe, şekil û kerdoxîye tesnîf benê.

5.1. Tesnîfkerdena goreyê viraştene

5.1.1. Karê sadeyî

Karê sadeyî karê xas î, yew kok û peycidara mesderî ra virazîyenê.

Zazakî	Kurmancî
werd-ene	xwar-in
berd-ene	bir-in
kerd-ene	kir-in
ame-yene	hat-in
wazt-ene (waşt-ene)	xwest-in
kewt-ene	ket-in
pewt-ene	peht-in
vat-ene	got-in
şit-ene	şûşt-in

5.1.2. Karê pêrabesteyî

Hem zazakî û hem zî kurmancî de karê pêbesteyî, bi yewbîyayena yew kar û yew name, veredat, sîfet û zerfî ra peyda benê.

Zazakî	Kurmancî
akerd-ene	vekir-in
aqetna-yene	veqet-andin
ravist-ene	raxist-in
ronişt-ene	rûnişt-in

piroda -yene	lêxist -in
cêvist -ene	jihev xist-in
raykerd -ene	rêkir -in
girê da-yene	girê-da-n
hewa da-yene	hilgirt -in
vazda -yene	baz -da-n
pîr bî-ya-yene	pîr bûn
awan kerd-ene	ava -kir-in
aw da-y-ene	av -da-n
goşdarî kerd-ene	guhdarî kir-in
derg kerd-ene	dirêj kir-in
mikur ame-y-ene	mikur hat-in
ray kewt-ene	rê ket-in
vela kerd-ene	belav kir-in
bala xo da-yene	bala xwe da-y-în

5.1.3. Karê pêrabeste yê ke bi veredatî ya virazîyenê

Nê bêj karî bi pêrabestena yew veredat, yew name û karan peyda benê.

Zazakî	Kurmancî
vergirewtene /vergirewtiş	bergirtin
bervistene /bervistiş	beravêtin
bingirewtene /bigirewtiş	bingirtin
bin ra vêyartene	ji bin re derbasbûn
dest ra şîyayene	ji dest çûyin
vîrî ra şiyayene	ji bîr kirin
xo ver kewtene	li ber xwe ketin
pê ameyene	pevhatin /li hev hatin
pê kewtene	bi hev ketin
pêpersayen	lihev pirsîn
xo ver kewtene	li ber xwe ketin

bide gêrayene/ cêgêrayene	lê gerîyan
fek tira veradayene	dev jê berdan
dest bide kerdene	dest pê kirin
bawerîya xo pê ardene	bawerîya xwe pê anîn

5.1.4. Karê hetkarî

Di bêj karê alîkarî estî; 1- zazakî de *bîyayîş/bîyene* û kurmancî de *zî bûn*, bîyayen û rewşa kerdoxî dîyar kenê. 2- Zazakî de *estbîyene*, *şênayene* û *dayene*; kurmancî de *zî kirin*, *dan* û *hatin* seba viraştişê karandê pêbesteyan benê alîkar. Seba ke karê alîkarî halê kerdoxî dîyar kenê, zazakî de */bîyene-bîyayîş/* û kurmancîde *zî /bûn/* her wext kerdoxî ra dime yenê.

Zazakî	Kurmancî
Panc boranê ma estî .	Pênc kevokên me hene.
Dew de estorê ma estbîyê .	Di gund de hespê me hebûn.
Yew lûliya darên a bawkaldê mi estbî .	Bilûrek darîn a kalikê min hebû .
Vateyê şima raşt bî .	Gotina we rast bû .
Şewe bîya tarî.	Şev bûye tarî.
Awd dayîşê bexçî zahmet nîyo.	Av dana bexçê zahmet nîne.
“Mi bazarê şara to kerd ”.	“Min bazara şara te kir ”.
Ma boranan weye kenê.	Em kevokan xweyî dikan.
Weykerdena heywanan zahmet o.	Xweyîkirina heywanan zahmet e.

Zazakî û kurmancî de goreyê deman antişê karê **kerdene**:

Demo veyarte	Dema borî (borîya berdest)
Zazakî	Kurmancî
Halo erênî	Helê erênî
mi kerd	mi kir
to kerd	te kir
ey kerd/aye kerd	wî/wê kir
ma kerd	me kir

şima kerd
ên(în) kerd

Halo nêyinî
mi nêkerd
to nêkerd
ey nêkerd/aye nêkerd
ma nêkerd
şima nêkerd
ên(în) nêkerd

we kir
wan kir

Halê neyinî
min nekir
te nekir
wî/wê nekir
me nekir
we nekir
wan nekir

Demo veyarete yo aşnawite

Halo erênî
mi kerd **bî**
to kerd **bî**
ey kerd **bî**/aye kerd **bî**
ma kerd **bî**
şima kerd **bî**
ên(în) kerd **bî**

Halo nêyinî
mi nêkerd **bî**
to nêkerd **bî**
ey nêkerd **bî**/aye nêkerd **bî**
ma nêkerd **bî**
şima nêkerd **bî**
ên nê kerd **bî**

Demo nikayên (o hera)

Halo erênî
ez kena
ti kenê/ti kena (m..).

Çîroka dema bihûrî (borîya dûdar)

Helê erênî
min kiribû
te kiribû
wî/wê kiribû
me kiribû
we kiribû
wan kiribû

Halê neyinî
min nekiribû
te nekiribû
wî/wê nekiribû
me nekiribû
we nekiribû
wan nekiribû

Dema nûha (ya fire)

Helê erênî
ez **dikim**
tu **dikî**

o keno(nêr)/ a nêkena. (m..)

ma kenê

şima kenê

ên(în) kenê

ew **dike**

em **dikin**

hun **dikin**

ew **dikin**

Halo nêyinî

ez **nêkena.**

ti **nêkenê**/ti nêkena

o **nêkeno** (nêr)/ a kena (m..)

ma **nêkenê**

şima **nêkenê**

ên(în) **nêkenê**

Halê neyinî

ez **nakim**

tu **nakî**

ew **nake**

em **nakin**

hun **nakin**

ew **nakin**

Çîroka demo nikayênî

Halo erênî

mi kerdênê

to kerdênê

ey kerdênê/aye kerdênê

ma kerdênê

şima kerdênê

ên(în) kerdênê

Çîroka dema nûha (borîya berdest)

Helê erênî

min **dikir**

te **dikir**

wî **dikir**/wê **dikir.**

me **dikir**

we **dikir**

wan **dikir**

Halo nêyinî

mi nêkerdênê

to nêkerdênê

ey nêkerdênê/aye nêkerdênê

ma nêkerdênê

şima nêkerdênê

ên(în) nêkerdênê

Halê neyinî

min **nedikir**

te **nedikir**

wî **nedikir**/wê **nedikir**

me **nedikir**

we **nedikir**

wan **nedikir**

Demo bêro

Dema dahatû

Halo erênî
ez **do** bika¹²⁰
ti **do** bikê/ ti do bika
o **do** biko/ a do bika
ma **do** bikê
şima **do** bikê
ên(în) **do** bikê

Helê erênî
ez dê bikim (Ezê bikim)
tu dê bikî
ew dê bike
em dê bikin
hun dê bikin
ew dê bikin

Halo nêyînî
ez do nêka
ti do nêkê/ ti do nêka
o do nêko/ a do nêko
ma do nêkê
şima do nêkê
ên(ê) do nêkê

Halê neyînî
ez dê nekim (Ezê bikim)
tu dê nekî
ew dê neke
em dê nekin
hun dê nekin
ew dê nekin

Çîroka demo bêro

Halo erênî
mi **do** bikerdê
to **do** bikerdê
ey/ay **do** bikerdê
ma **do** bikerdê
şima **do** bikerdê
ên(în) **do** bikerdê

Çîroka dema dahatû

Helê erênî
min **dê** bikira/min ê bikira
te **dê** bikira
wî/wê **dê** bikira
me **dê** bikira
we **dê** bikira
wan **dê** bikira

Halo nêyînî
mi **do** nêkerdê

Halê neyînî
min **dê** nekira

¹²⁰ Dimilî de *demo bêro*, tayê cayan de bi “do” û tayê cayan de zî bi “ko” ya virazîyeno. Formê “ko” zî winî yo: ez ko bika, ti ko bikê/ti ko bika, o ko biko/a ko biko, ma ko bikê, şima ko bikê, ê ko bikê. Formê bînî: dê. ka, ko, go, ro, o, yo. b., Grûba Xebate ya Vateyî, *Rastnûstîşê Kirmanckî (Zazakî)*, Îstenbul, 2005, r. 100

to **do nêkerdê**
ey/ay **do nêkerdê**
ma **do nêkerdê**
şîma **do nêkerdê**
ên(ê) **do nêkerdê**

te **dê nekira**
wî/wê dê **nekira**
me dê **nekira**
we dê **nekira**
wan dê **nekira**

5.1.5. Karo nêmcet

No kar, cumleyê nameyan de kerdox û kardarî pêwa girêdano û demo nikayên de anciyeno. Karo nêmcet name, zemîr û sîfetan ra ciya nûsyeno. Gerek ma naye zî dîyar bikê ke antişê nê karî de, mintiqa ra mintiqa ferq esto¹²¹, labelê na xebate, konsesusê Gruba Vateyî esas girewto.

Zazakî

Eke kardar bi herfa bêvengina biqeyo:

Halo erênî

Ez **a.** : Ez ciwan **a.**

Ti **yî.(n.)** : Ti ciwan **î.**

Ti **ya.(m.)** : Ti ciwan **a.**

O **yo.(n.)** : O ciwan **o.**

A **ya(m.)** : A ciwan **a.**

Ma **yî.** : Ma ciwan **î.**

Şîma **yî.** : Şîma ciwan **î.**

Ê **yî.** : Ê(ên) ciwan **î.**

Kurmancî

Eke pêveber bi tîpa bêdeng biqede:

Halê erênî

Ez **im.** : Ez ciwan **im.**

Tu **yî.** : Tu ciwan **î. (n.)**

Tu **yî.** : Tu ciwan **î. (m.)**

Ew **e.** : Ew ciwan **e. (n.)**

Ew **e.** : Ew ciwan **e. (m.)**

Em **in.** : Em ciwan **in.**

Hun **in.** : Hun ciwan **in.**

Ew **in.** : Ew ciwan **in.**

Zazakî de demo nikayên de şîklê nêyinî (menfî) yê karan bi cidara /nî/, kurmancî de zî “demo nikayên de bê ke kerdox bêro xebitnayîş, halê ey o menfî bi **ne** ya virazîyeno û vernîya kerdoxî de nûsyeno.”¹²²

¹²¹ b., Grûba Xebate ya Vateyî, *Rastnustişê Kirmanckî (Zazakî)*, Weşanxaneyê Vateyî, r. 92

Antişê nê karî mintiqa Dêrsimî de wina yo:

Ez **ûne.** Ma **yîme.**

Ti **ya.** Sima **yê.**

O **wo. (n.)** Ê/î **yê.**

A **wa. (m.)**

¹²² Bedirxan, Celadet Alî & Roger Lescot, *Kürtçe Gramer*, Avesta Yayınları, 4. Baskı, 2009, İstanbul, r. 150

Halo nêyini

Ez **nîya**. : Ez ciwan **nîya**.
Ti **nîyî**. (n.) : Ti ciwan **nîyî**.
Ti **nîya** (m.) : Ti ciwan **nîya**.
O **nîyo**. (n.) : O ciwan **nîyo**.
A **nîya**. (m.) : A ciwan **nîya**.
Ma **nîyê**. : Ma ciwan **nîyê**.
Şima **nîyê**. : Şima ciwan **nîyê**.
Ê(ên) **nîyê**. : Ê(ên) ciwan **nîyê**.

Halê neyêni

Ne ez **im**. : Ez ne ciwan **im**.
Ne tu **yî**. : Tu ne ciwan **î**.
- -
Ne ew **e**. : Ew ne ciwan **e**.(n.)
- -
Ne em **in**. : Em ne ciwan **in**.
Nw hun **in**. : Hun ne ciwan **in**.
Ne ew **in**. : Ew ne ciwan **in**.

Eke kardar bi herfa vengina biqeyo:

Halo erêni

Ez xwendî **ya**.
Ti xwendî **yî**. (n.)
Ti xwendî **ya**. (m.)
O xwendî **yo**. (n.)
A xwendî **ya**. (m.)
Ma xwendî **yê**.
Şima xwendî **yê**.
Ê(ên) xwendî **yê**.

Halê erêni

Ez xwendî **me**.
Tu xwendî **yî**. (n.)
Tu xwendî **yî**. (m.)
Ew xwendî **ye**. (n.)
Ew xwendî **ye**. (m.)
Em xwendî **ne**.
Hun xwendî **ne**.
Ew xwendî **ne**.

Halo nêyini

Ez xwendî **nîya**.
Ti xwendî **nîyî**. (n.)
Ti xwendî **nîya**. (m.)
O xwendî **nîyo**. (n.)
A xwendî **nîya**. (m.)
Ma xwendî **nîyê**.
Şima xwendî **nîyê**.
Ê(ên) xwendî **nîyê**.

Halê neyêni

Ez ne xwendî **me**.
Tu ne xwendî **yî**. (n.)
Tu ne xwendî **yî**. (m.)
Ew ne xwendî **ye**.(n.)
Ew ne xwendî **ye**.(m.)
Em ne xwendî **ne**.
Hun ne xwendî **ne**.
Ew ne xwendî **ne**.

5.2. Tesnîfkerdena karan goreyê wezîfe dayene yan zî objeyê ênan

Hem zazakî û hem zî kurmancî de goreyê wezîfeyandê xo, tayê karî vêrdaye (transîtîf) yî û tayê zî nevêrdaye (întransîtîf) yî.

5.2.1. Karê transîtîfî (vêrdayeyî)

Ay karê ke objeyê ênan estî yan zî tesîr sewbîna çîyan kenê, ênan ra vajyeno karê transîtîfî. Bi vatişêko bîn, karo ke bêro kerdene, ciwabê persandê /çi, çi çî/ û /kam, kamî/ bido, ay karo vêrdaye yo. Enê karandê anasarênan de vera hereketî ver bi teberî ya û her wext bi awayêko aktîf mana kerdene îfade kenê.

Zazakî	Kurmancî
şimitene/şimitiş	vexwarin
akerdene/akerdiş	vekirin
kendene/kendiş	kolandin
vatene/vatiş	gotin
dayene/dayîş	dan(dayin)
girewtene/girewtiş	girtin
erînayene/erînayîş	kirîn
raykerdene/raykerdiş	rêkirin(lêkerên hevdûdanî yên gruba yekem)
padayene/padayîş	dadan
peyda kerdene/peydakerdiş	peydakirin(lêkerên hevdûdanî yên gruba duwem)
vinî kerdene/vinîkerdiş	wendakirin
awan kerdene/awankerdiş	avakirin

Mi aw **şimite**.

Min av **vexwar**.

Mi ard **kena**.

Min erd **koland**.

Ay deyrî **vatî**.

Wê stran **gotin**.

Ey bostan **awda**.

Wî bostan **avda**.

Ma firingî **erînayê**.

Me firingî **kirrîn**.

To **çi** wend? Mi kitab wend.

Te **çi** xwend? Min kitêb xwend.

Cinêke yew name **raykerd**.

Jinikê nameyek **rêkir**.

Zelale heme hîrê paceyê dersxanî **akerdî**.

Zelalê her sê pencereyên dersxanê **vekirin**.

Seba **viraştena** banî, kereste **peyda kerd**.

Ji bo **çêkirina** banî kereste **peyda kir**.

Dewê ke veşay bî, ma newe ra **awan kerdî**. Gundên ku şewitî bûn, me ji nû ve **ava kirin**.

5.2.2. Karê înransîtîfî (nêvêrdayeyî)

Ay karê ke objeyê (kerdeyê) ênan çinîyê û yewnayî ser ro tesîr nêkenê, êna ra vajîyeno kerê înransîtîfî.

Zazakî

ameyene/ameyîş
bermayene/bermayîş
firayene/firayîş
şîyayene/şîyayîş
merdene/merdiş
kewtene/kewtiş
rakewtene/rakewtiş
remayene /remayîş
bermayene/bermayîş
varayene/varayîş
vazdayene/vazdayîş
çerayene/ çerayîş
gêrayene/gêrayîş

Kurmancî

hatin
girîn
firîn
çûn(çûyin)
mirin
ketin
raketin
revîn
girîn
barîn
bezîn/bazdan
çêrîn/çêrandin
gerîn

Mîsal:

O vizêr dew ra **ame**.

Mamoste **ame**.

Dayika mi qehran vera **bermena**.

Mîrçike **firena**.

Ez heta keye **vazdaya**.

Dapîra mi **merde**.

Doman banî ser ra **kewt**.

Dizd **rema**.

Pitik **bermeno**.

Varan **vareno**.

Ez heta keye **vazdaya**.

Ew do ji gund **hat**.

Mamoste **hat**.

Dayika min ji ber qehran **digirî**.

Çûk **difire**.

Ez heta malê **bazdam**.

Dapîr min **mir**.

Zarok ji ser banî **ket**.

Diz **revî**.

Pitik **digrî**.

Baran **dibare**.

Ez heta malê **bezîyam**.

Gawan naxir **çerêno**.

O, şew û roj **gêreno**.

Gawan naxir **diçêrne**.

Ew, şev û roj **digere**.

Antişê karandê vêrdaye û nevêrdayeyan, demo nikayên û demo bêro de seycê yî, labelê demo veyarte de qeydeyê antişê ênan seycê nîyo.

Hem dimilî û hem zî kurmancî de karê nevêrdayey şênê hal bedilnê û bibê karê vêrdayey. Seba ey rê dimilî de peynîya kokê karî de çekûya **/-nayîş, -nayene/** yena û ê kurmancî de zî çekûya **/-andin/** yena. Karê ke bi eno hawa virazîyenê û mana aktîfbîyena ênan vêşî bena, ti ra vajyeno **karê sedemkarî**.

Zazakî

nêvêrdaye-vêrdaye

birayene/birnayene

remayene/remnayene

vazdayene/vazdnayene

gêrayene/gêrnayene

veşayene/veşnayene

nustene/nûsnayene

rişayene/ rişnayene

dirayene/dirnayene

vindertîş/vindernayîş

recifyayîş/recifnayîş

varayîş/ varnayîş

çerayîş/çerênayîş

tersayîş/tersnayîş

ciwyayîş/ciwênayîş

Kurmancî

negerguhêz-gerguhêz

birîn/birandin

revîn/ revandin

bezîn/ bezandin

gerîn/ gerandin

şewitîn/şewitandin

nivîsîn/nivîsandin

rijîn/rijandin

dirîn/dirandin

rewestin/rawestandin

recifîn/recifandin

barîn/barandin

çêrîn/çêrandin

tirsîn/tirsandin

jiyîn/jiyandin

5.3. Tesnîfkerdena karan goreyê kerdoxî

5.3.1. Karê aktîfî

Her karo aktîf mutleqê yew objeyê ey esto û no obje (kerde) raşteraşt bindê tesîrdê kerdoxê karî de yo, yanî kerdox dîyar o û esas kerdox bi xo yo. Her karo aktîf zî karêko vêrdaye yo.

Zazakî**Zelale** name nust(nuşt).**Şiwane** pesî çerêno.**Westa** xalî virazeno.**Mamoste** ders dano domanan.**Ferzanî** camê dolabe şikit.**Cinêka dewije** rêşta rêseno.**Kurmancî****Zelalê** name nivîsand.**Şivan** pesî diçêrîne.**Hoste** xalî çêdike.**Mamoste** ders dide zarokan.**Ferzanî** camê dolabê şikand.**Jinika gundî** teşî dirêse.

5.3.2. Karê pasîfi

Karo pasîf zî raşeraşt teşîr bi kerdeyî(obje) keno, labelê nê karan de kerde û kerdarî/kerdoxî(subje) ca bedilnenê. No sebeb ra etiya de ê muhîm kerdox nîyo, bîyayena karî bi xo ya. Karê pasîfi, bi awayêke karandê aktîfan ra peyda benê; ke zazakî de peynîya halê demewo veyarte yê karandê aktîfan de vateyê **/-ya/** û **/-eya/** yan zî goreyê deman **/ameyene/** bêro vernîda karî, kar beno pasîf. Kurmancî de zî çekûyê **/bi destê/** yan zî **/ji aliyê/**, bêre vernîya kerdeyê ke cayê kerdoxî gênê, karo aktîf beno pasîf.

Zazakî**Aktîf Pasîf**

da	diya/ ame dayene
nust	nusîya/ ame nustene
werd	werîya/ ame werdene
remna	remîya/ ame remnayen
vat	vajîya/ ame vajyayene
viraşt	virazîya/ ame virzyayene
vîna	vinîya/ ame vinayene
ramit	ramîya/ ame ramitene
pewt	pewjîya/ ame pewtene
vijêna	vijênîya/ ame vijênayene

Vergî mêşna **werde**.**Hemşîra** darû **da** nêweşan.Domanan keberî **şikitî**.Mêşna weryaye./Mêşna **ameye werdiş**.**Kurmancî****Aktîf Pasîf**

da	hate dayin
nivîst	hate nivîsandin
xwar	hate xwarin
revand	hate revandin
got	hate gotin
çêkir	hate çêkirin
dî	hate dîtin
ajot	hate ajotin
peht	hate pehtin
bijart	hate bijartin

Gurî mêşin xwar. (aktîf)**Hemşîre** derman **da** nexweşan. (aktîf)Zarokan derî **şikandin**. (aktîf)Mêşin **hate xwarin**. (pasîf)

Texsî ramiyaye./Texsî **ameye ramitene**. Texsî **hate ajotin**. (pasîf)
 Seba mamosteyan xelate **diyaye**. Ji bo mamosteya xelat hate dayin. (pas.)
 Nêweşan ra gunî **gêriyaye**. Ji nexweşan xun **hate girtin**. (pasîf)

5.3.3. Karê agêrayoxî

Zazakî de agêrayena karî bi vateya **xo/xû** ya û kurmancî de zî bi **xo/xwe** ya virazîyeno û **xo** vernîya karandê aktîf û vêrdeyan de yeno nûstene.

Zazakî	Kurmancî
Xo ameyîş./ Xo aqilyayîş.	Li xwe hatin.
Xo şinasnayîş.	Xwe nasîn
Xo limitîş.	Xwe veşartin.
Xo şitiş.	Xwe şuştin.
Xo vînayene.	Xwe dîtin.
Xo xapênayîş.	Xwe xapandin.

5.3.4. Karê bê kerdoxî

“Nê bêj karî, bi nameyê eleqederan pawa halê kesê yewhûmarê hîrine de yenê xe bitnayîş.”¹²³

Zazakî	Kurmancî
vewre varayene/vewre varayîş	berf barîn
varan varayene/ varan varayîş	baran barîn
va amayene/ va ameyîş	ba hatin
tarî bîyayene/tarî bîyayîş	tarî bûn

Aşama gulane de **varayena** tabêk **varanî**, darûyê ziyan î. (z)

Di meha gulanê de **barîna** tavêk **baranê**, dermanê ziyana ye. (k)

5.4. Tesnîfkerdena goreyê şikilî

Ziwanê kurdî de karî goreyê şeklê xo benê di şaxî: 1- Karê rêzdarî yan zî karê bi qayde,
 2- Karê bêrêzî yan zî karê bê qayde.

5.4.1. Karê bi qayde

¹²³ A. Balî, *Kürtçe Dilbilgisi*, Alan Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, 1992, r. 185

Zazakî û kurmancî de vêşaneya karan bi qayde yî, şiklê emirdayena enê karan goreyê qaydeyêk virazîyeno û halê raweya ênan de kokê karî nêbedêlyeno. Labelê gerek ma bizanê ke zazakî û kurmancî de heme karê rêzdarî seycê nîyê: miqabilê tayê karê rêzdarane zazkî, kurmancî de karê bêrêzî yenê; miqabilê tayê karandê kurmancî zî zazakî de tayê karê winayênî estî. Mîsal: Vat/got :vaje/bêje... Nê bêj karî zî xo mîyan de benê di şaxî: 1) ayê ke kokê ênan bi yew herfêda vengine qedyenê; 2) ayê ke kokê ênan bi yew herfêda bêvengine qedyenê.

5.4.1.1. Karê bi qayde yê ke bi yew herfa vengina qedyenê:

kokê karî/koka lêker	demo veyarte/dema borî	halê fermanî
zazakî/kurmancî	zazakî/kurmancî	zazakî/kurmancî
birnayene/birîn	birna/birî	bibirne/bibire
cenayene/jenîn	cena/jenî	bicene/bijene
çerayene/çêran	çera/çêrî	biçere/biçêre
dayene/dayîn	da/da	bidi-bide/bide
ewnîyayene/nihêrîn	ewnîya/nihêrî	biewnîye/binihêre
gêrayene/gerîn	gêra/gerîya	bigêre/bigere
herikyayene/herikîn	herikya/herikî	biherike/biherike
kenayene/kolîn	kena/kola	bikene/bikole
lawayene/reyîn	lawa/reyî	bilawe/bireye
nalayene/nalîn	nala/nalî	binale/binale
remayene/revîn	rema/revya	bireme/bireve
resayene/gehan	resa/geha	birese/bigehe
rişnayene/rijîn	rişna/rijand	birîşe/birîje
tehnayene/hêrandin	tehna/hêra	bitehne/bihêre
tersayene/tirsîn	tersa/tirsî	bitirse/bitirse
zanayene/zanîn	zana/zanî	bizane/bizane

5.4.1.2. Karê bi qayde yê ke bi yew herfa bêvengina qedyenê:

mesderê karî/lêker	demo veyarte/dema borî	halê fermanî
zazakî/kurmancî	zazakî/kurmancî	zazakî/kurmancî
antene/kişandin	ant/kişand	biance/bikişîne

cawitene/cûtin	cawit/cût	bicawe/bicûwe
aşnawitene/bihîstin	aşnawit/bihîst	biaşnawe/bibihîse
cikerdene/jêkirin	cikerd/jêkir	cike/jêke
girotene/girtin	girot/girt	bigîre/bigire
helnayene/helandin	helna/heland	bihelne/bihelîne
hûmartene/jimartin	hûmart/jimart	bihûmare/bijmêre
kiştene/kuştin	kişt/kûşt	bikişe/bikûje
limitene/veşartin	limit/veşart	bilimne/veşêre
merdene/mirin	merd/mir	bimire/bimire
pawitene/parastin	pawit/parast	bipawe/biparêze
pewtene/pehtin	pewt/peht	bipewje/bipêje
peymawitiş/pîvandin	peymawit/pîvand	bipeymawe/bipîve
piştiş/pêçandin	pişt/pêça	bipêşe/bipêçe
eyştene/avêtin	eyşt/avêt	bierze/biavêje
ramitene/ajotin	ramit/ajot	birame/biajo-bajowe
rêstene/rêstin	rêst/rêst	birêse/birêse
şitene/şûştin	şit/şûşt	bişûwe/bişûwe
tefênayene/tefandin	tefêna/tefand	bitefêne/bitêfine
veşnayîş/sotin	veşa/sot	biveşne/bisote
wendene/xwendin	wend/xwend	biwane/bixweyne
werdene/xwarin	werd/xwar	biwere-bore/bixwe
xemilnayene/xemilandin	xemilna/xemiland	bixemilne/bixemlîne

5.4.2. Karê bê qayde

Goreyê viraştena ênan tayê xûsuyetê enê bêj karan winî yî: Demo verên û halê fermanî yê ênan de kokê karan bedêlyenê û goreyê deman zî berdewamî şikilê karî bedêlyenê.

mesderê karî	demo niha yo hîra	demo veyarte halê fermanî	
(mesderê lêkerê)	(dema nûha ya fire)	(dema borî)	
zazakî/kurmancî	zazakî/kurmancî	zazakî/kurmancî	zazakî/kurmancî
ameyene/hatin	yeno/ dihê-tê	ame/hat	bê/were
ardene/anîn	ano/tîne- dîîne	ard/anî	bîya/bîne
berdene/birin	beno/ dibe	berd/bir	bibi- bibe/bibe
dayene/dayin	dano/ dide	da/da	bide/bide

dotene/dotin	doşeno/ di doşe	dot/dot	bi doşe/ bi doşe
kotene/kotin-kûhtin	kojeno/dikoje	kot/kot-kûht	bi koje/ bi koje
mendene/mayin	maneno/ di mîne	mend/ma	bi mane/ bi mîne
pewtene/pehtin	pewjeno/ di pêje	pewt/peht	bi pewje/ bi pêje
ritiş/maliştin	riweno/ di male	rit/malişt	bi riwe/ bi male
rişnayene/rêtin	rişneno/ di rije	rişna/rijand	bi rişne/ bi rijîne
şiktene/şikandin	şikneno/ di şikîne	şikna/şikand	bi şikne/ bi şikîne
şiyayene/çûyin	şino-şono/ di çe	şi/çû	şo/ bi çe-here
vatene/gotin	vano/ di bêje	vat/got	vaje/ bi bêje
vetene/derxistin	vejeno/der di xixe- di derxe	vet/derxist	veje/ der xixe
vînayîş-vînayene/ditin	vînenno/ di bîne	vîna/ bîna-dît	bi vîne/ bi bîne
viraztiş/çêkirin	virazeno/çêdike	virazt/çêkir	viraze/çê bi ke
vistiş/avêtin	fînenno/diavêje-davêje	vist/avêt	fîne/ bi avêje-bavêje
wendene/xwendin	waneno/ di xwîne	wend/xwend	bi wane/ bi xweyne
werdene/xwarin	weno/ di xwe	werd/xwar	bore bi were/ bi xwe
werzayîş/rabûn	werzeno/ di rabe-radibe	werza/rabû	bi werze-werze/rabe
kerden-kerdiş/kirin	keno/ di ke	kerd/kir	bi ke/ bi ke

5.5. Rawe

Wexto ke ma behsê hukmêk, têvger, tesîr û halê kerdenêk bikê şiklê karî bedêliyeno, nê her yew şikildê karî ra vajyeno rawe. Tayê karî bîyayen û peyda bîyayena kardene dîyar kenê, tayê karî zî waztişêk yan zî hereketêko tesawurkerde îfade kenê. Raweyî bi hereketê objeyan gore yenê namekerdiş.

5.5.1. Raweya waztişîye

Seba aşkerakerdişê çiyê ke bîyayena ênan mutlaq nêbo labelê wazten, tesawir û nîyet kerdena bîyayena ênan mimkun bo, na rawe yena xebitnayîş. No sebeb ra, zaf rayan bi yewna karî pawa yena vatene.

Raweya waztişî demo nikayên de

Halo erênî

(wa) ez bika

Rewaya xwestekî di dema nûha de

Helê erênî

(bila) ez bikim

(wa) ti bikê	(bila) tu bikî
(wa) o biko/(wa) a biko	(bila) ew bike
(wa) ma bikê	(bila) em bikin
(wa) şima bikê	(bila) hun bikin
(wa) ên(ê) bikê	(bila) ew bikin

Halo nêyinî	Halê neyinî
(wa) ez nêka	(bila) ez nekim
(wa) ti nêkê	(bila) tu nekî
(wa) o nêko/(wa) a nêko	(bila) ew neke
(wa) ma nêkê	(bila) em nekin
(wa) şima nêkê	(bila) hun nekin
(wa) ên(ê) nêkê	(bila) ew nekin
Wa xebata xo biko, wa bibetilyo.	Bila xebata xwe bike, bila biweste.

5.5.2. Raweya fermanî

No halê rawe, fermanê bîyayena karî dano. Seba viraştene halê fermanî yê karan, veredata /bi-/ yeno vernîya kokdê karî. Labelê ke kar bê qaîde bo, tayê karan de halê fermanî bê veredatê /bi-/ zî yeno viraştene. Hem zazakî û hem jî kurmancî de raweya fermanî goreyê di şexisan virazîyena: 1- şexiso yewhûmar û didin; 2- şexiso zafhûmar û didin.

Zazakî	Kurmancî
seba şexisê yewhûmarê 2.	ji bo şexisê yekhejmarê 2.
bike	bike
bişikne	bişikîne
bireme	bireve
bizane	bizane
biwane	bixweyne
binuse	binivîsîne
bipewje	bipêje
bilinme	veşêre
seba şexisê pirhûmarê 2.	ji bo şexisê pirhejmarê 2.
bikê	bikin

bişiknê
biremê
bizanê
biwanê
binusê
şirênê
bilimnê

bişikînin
birevin
bizanin
bixweynin
binivsînin
biçin
veşêrin/biveşêrin

5.5.3. Raweya gerekîye

Seba hemin şexsan yena xebitnayîş. Karî eno hal de, bêşaxis û bêhûmar yenê antiş. Seba neye, kerdarê karî zî dîyar nîyê.

Raweya “gerek”îye demo nikayên de:

Halo erênî
gerek ez bika
gerek ti bikê(a)
gerek o(a) biko
gerek ma bikê
gerek şima bikê
gerek ên bikê

Helê erênî
gerek ez bikim/ divê ez bikim
gerek tu bikî
gerek ew bike
gerek em bikin
gerek hûn bikin
gerek ew bikin

Halo nêyînî
gerek ez nêka
gerek ti nêkê(a)
gerek o(a) nêko
gerek ma nêkê
gerek şima nêkê
gerek ên nêkê

Halê neyînî
gerek ez nekim/ divê ez nekim
gerek tu nekî
gerek ew neke
gerek em nekin
gerek hûn nekin
gerek ew nekin.

5.5.4. Raweya werrekî (xwezîka)

Bîyayîşê karî de nîyaz û xwezîye dîyar kenê, heme zemanan de yenê antiş.

Raweya “xwezîka” demo nikayên de

Raweya “xwazîka” di dema nûha de

Halo erênî
(werrekî) ez bika
(werrekî) ti bikê/ ti bika.
(werrekî) o(a) biko
(werrekî) ma bikê
(werrekî) şima bikê
(werrekî) ên bikê

Helê erênî
(xwezîka) ez bikim
(xwezîka) tu bikî
(xwezîka) ew bike
(xwezîka) em bikin
(xwezîka) hun bikin
(xwezî) ew bikin

Halo nêyinî
(werrekî) ez nêka
(werrekî) ti nêkê
(werrekî) o (a) nêko
(werrekî) ma nêkê
(werrekî) şima bikê
(werrekî) ên nêkê

Halê neyînî
(xwezîka) ez nekim
(xwezîka) tu nekî
(xwezîka) ew neke
(xwezîka) em nekin
(xwezîka) hun nekin
(xwezî) ew nekin

5.5.5.) Raweya şertî

No halê karî de, bîyayena yew karî bi şertê bîyayena yewna karî ra girêdaye yo û pêrin zemanan de yeno xebitnayîş. Seba viraştene eno halê karî, zazakî de vateyê “eke, eger” û kurmancî de zî “heke, eke, eger” yenê vernîya karî.

Raweya şertî demo nikayên de

(Raweya şert di dema nûha de)

Halo erênî
eke(eger) ez bika
eke ti bikê
eke o(a) biko
eke ma bikê
eke şima bikê
eke ên bikê

Halê erênî
eke(eger) ez bikim
eke tu bikî
eke ew bike
eke em bikin
eke hun bikin
eke ew bikin

Halo nêyinî
eke(eger) ez nêka
eke ti nêkê
eke o nêko/eke a nêko

Halê neyînî
eke(eger) ez nekim
eke tu nekî
eke ew neke

eke ma nêkê
eke şîma nêkê
eke ên nêkê

eke em nekin
eke hûn nekin
eke ew nekin

Eke varan nêvaro, ma şînê dewe.
Eger mêrdim nêweş bo, nişêno vazdo.

Eke(heke) baran nebare, em diçin gund.
Eger meriv nexweş be, nikare bazde.

5.5.6. Raweya şênayene

Mana besbîyayen û qîmkerdena hêza bîyayene dano kar û kerdene.

Raweya “şênayene” demo nikayên de: (Raweya “karîn” di dema nûha de):

Halo erênî

ez şêna bika
ti şênê bikê/ti şêna bika
o şêno biko/a şêna bika
ma şêna bikê
şîma şênê bikê
ên şênê bikê

Helê erênî

ez dikarim bikim/ez dişêm bikim
tu dikarî bikî/ tu dişê bikî
ew dikare bike/ ew dişê bike
em dikarin bikin/em dişên bikin
hûn dikarin bikin/ hun dişên bikin
ew dikarin bikin/ ew dişên bikin

Halo nêyînî

ez nişêna bika
ti nişênê bikê/ti nişêna bika
o nişêno biko/a nişêna bika
ma nişênê bikê
şîma nişênê bikê
ên nişênê bikê

Halê neyînî

ez nikarim bikim/ez neşêm bikim
tu nikarî bikî/ tu neşê bikî
ew nikare bike/ ew neşê bike
em nikarin bikin/em neşên bikin
hûn nikarin bikin/ hun neşên bikin
ew nikarin bikin/ ew neşên bikin

Ez şêna nê barî wegêra.

Ez **nişêna** zey to vazda.

Ma şênê pêrin persan virazê.

Ma **nişênê** pêrin persan virazê.

Kê **nişênê** şarî, ma kê nişênê xo zî?

Ez dikarim vî barî wergirim.

Ez **nikarim** wekî te bazdim.

Em dikarin hemû pirsan çêkin.

Em **nikarin** hemû pirsan çêkin.

Meriv **nikare** xelkê, ma **nikare** xwe jî?

5.6. Karan de dem

Hem zazakî û hem zî kurmancî de bi giraneye hîrê demî (zemanî) yenê xebitnayîş: Demo vîyarte, demo nikayin û demo bêro. “Heme têvger û hedîseyê ke mîyandê yew demo dîyarkerde de pê dima benê, bîyena ênan zey helqeyê yew zincîre pêwa girêdaye yî; bîyena tayine “verê” ra, tayine “tira pey” û tayinan zî “ay game” de asenê yanî ma bîyena ênan goreyê zemanî qebûl kenê. Bêguman çiyê ke *verê* bîyê, tesîr halo nikayên zî kenê û çiyê ke demo bêro de zî bibê, bîyena ênan halo nikayên de teswîr bena. Bi eno hawa “demo nikayên”, navbeyna tebayê ke *verê* bîyê û tebayê ke *bêro* de bibê, zey yew helqa zincîre pêwa girêdano. Eger “demo nikayên”, hişdê ma de demo verên û demo bêro ra girêdaye nêbînê, qet yew mana û mûhîmeya ên nêmendê.”¹²⁴

Wexto ke nê deman de hadîse û têvgerê beno, ma qalî kenê û çiyêk vanê, goreyê dem û kerde û kerdoxî(kerdarî), vate awa bi awa bedêlyeno; qismêk aye vateyê verênî maneno û qismêk zî bide nêmano. Goreyê deman eno hawa cîyabîyayena vateyan, şiklê îfadekerdena ziwani zî bedêlînenê ke ey ra vajyeno antena karan (tewang).

5.6.1. Demo vîyarte

No dem, hem zazakî de û hem zî kurmancî de bi aqetnayena mesderê karan peyda beno û bîyayena karê verê nikayî dîyar keno.

Zazakî

kar: wendene-wendiş (bê qaîde)

Halo erênî

Mi wend.

To wend.

Ey wend./Ay wend.(m.)

Ma wend

Şima wend.

Ên wend.

Halo nêyînî

Kurmancî

lêker: xwendin (bê qaîde)

Halê erênî

Min xwend.

Te xwend.

Wî xwend./Wê xwend.

Me xwend.

We xwend.

Wan xwend.

Halê neyînî

¹²⁴ Porzing., Walter, *Dil Denen Mucize (Mucîzeyaya ke tira Vajyeno Ziwan)*, Weşanê Wezareta Kulturî, 1990, Ankara, r. 197

Mi nêwend.	Min nexwend.
To nêwend	Te nexwend.
Ey nêwend./A nêwend(m.)	Wî nexwend./Wê xwend.
Ma nêwend	Me nexwend.
Şima nêwend.	We nexwend.
Ên nêwend.	Wan nexwend.

5.6.2. Demo nikayin

No dem, gama çisekerdene de bîyayen û dest pê kerdena yew kar û têvgere dîyar keno û seba îzahkerdena karê ay game yeno xebitnayîş.

Zazakî

kar: wendene-wendiş

Halo erênî

Ez wanena.

Ti wanênê./Ti wanena. (m.)

O waneno./A wanena. (m..)

Ma wanenê.

Şima wanenê.

Ên(ê) wanenê.

Halo nêyînî

Ez **nêwanena.**

Ti **nêwanênê./Ti nêwanena.** (m.)

O **nêwaneno./A nêwanena.** (m..)

Ma **nêwanenê.**

Şima **nêwanenê.**

Ên(ê) **nêwanenê.**

Kurmancî

lêker: xwendin

Helê erênî

Ez dixwînim.

Tu dixwînî.

Ew dixwîne.

Em dixwînin.

Hûn dixwînin.

Ew dixwînin.

Halê neyînî

Ez **naxwînim.**

Tu **naxwînî.**

Ew **naxwîne.**

Em **naxwînin.**

Hûn **naxwînin.**

Ew **naxwîne.**

5.6.3. Demo hîra

No dem, gama dest bide kerden û dewam bîyayena yew karî û têvgere dîyar keno.

Halo erênî

Helê erênî

Ez ha ¹²⁵ wanena.	Ez dixwînim .
Ti ha wanenê(a).	Tu dixwînî .
O ha waneno/A ha wanena.	Ew dixwîne .
Ma ha wanenê.	Em dixwînin .
Şima ha wanenê.	Hûn dixwînin .
Ê(ê) ha wanenê.	Ew dixwînin .

Halo nêyinî	Halê neyinî
-------------	-------------

Ez ha nêwanena .	Ez naxwînime .
Ti ha nêwanenê(a) .	Tu naxwînî .
O ha nêwaneno/A ha nêwanena .(m.)	Ew naxwîne .
Ma ha nêwanenê .	Em naxwînin .
Şima ha nêwanenê .	Hûn naxwînin .
Ê(ê) ha nêwanenê .	Ew naxwînin .

5.6.4. Demo vîyarteyo nedîyar

Antişê karan no dem de, seba îzahkerdena kar û têvgerê ke verêna dest pê kerdo û tesîrê ênan nika zî dewam keno yo.

Halo erênî	Helê erênî
Mi wendo.	Min xwendîye.
To wendo.	Te xwendîye.
Ey/Ay wendo.	Wî/Wê xwendîye.
Ma wendo.	Me xwendîye.
Şima wendo.	We xwendîye.
Ênan wendo.	Wan xwendîye.
Halo nêyinî	Halê neyinî
Mi nêwendo.	Min nexwendîye.

¹²⁵ Mintîqa ra mintîqa formê “ha” bedêlyeno û zey “hawo, haw, hew; haya, hay, hey; hê, ha, ho; wo, wa, ya, yê, yo” yenê vatiş. b.: Grûba Xebate ya Vateyî, *Rastnustîşê Kirmanckî (Zazakî)*, weş. Vateyî, Îstênbul, r. 100. Mintîqa Çêrmûg de formê nê demî winî yo: *Ez o wanena, Tu yê wanenê, A ya wanena, O yo waneno, Ma yê wanenim, Şima yê wanenê, Ê wê wanenê*.

To **nêwendo**.

Ey/Ay **nêwendo**.

Ma **nêwendo**.

Şima **nêwendo**.

Ênan **nêwendo**.

Te **nexwendîye**.

Wî/Wê **nexwendîye**.

Me **nexwendîye**.

We **nexwendîye**.

Wan **nexwendîye**.

5.6.5. Demo vîyarteyo dewamî

No dem, îzehatê kar û têvgerê ke verê dewamî biyê yan zî dibare biyayena ênan kenê.

Halo erênî

Mi wendênê.

To wendênê.

Ey wendênê./Ay wendênê.

Ma wendênê.

Şima wendênê.

Ênan wendênê.

Helê erênî

Min dixwenda.

Te dixwenda.

Wî dixwenda.

Me dixwenda.

We dixwenda.

Wan dixwenda.

Halo nêyînî

Mi *nêwendênê*.

To *nêwendênê*.

Ey *nêwendênê*./A *nêwendênê*.

Ma *nêwendênê*.

Şima *nêwendênê*.

Ênan *nêwendênê*.

Halê neyînî

Min *nedixwenda*.

Te *nedixwenda*.

Wî *nedixwenda*.

Me *nedixwenda*.

We *nedixwenda*.

Wan *nedixwenda*.

5.6.6. Demo vîyarteyo nedîyar o verên

Kerdeyê ke demo veyartewo nedîyar de biyê, îzahkerden û hîkayekerdena ênan a seba nikayî, bi eno dema beno. Qandê neye rê, zazakî de /bî/ û kurmancî de zî /bû/ sey karê alîkerdene yenê peynîya halê demo veyarte yê karan.

Halo erênî

Mi wend **bî**.

To wend **bî**./A wend **bî**.

Ey/Ay wend **bî**.

Ma wend **bî**.

Halê erênî

Min xwendibû.

Te xwendibû.

Wî/wê xwendibû.

Me xwendibû.

Şima wend **bî**.

Ênan wend **bî**.

Halo nêyinî

Mi **nêwend** bî.

To **nêwend** bî./A **nêwend** bî.

Ey **nêwend** bî./Ay **nêwend** bî.

Ma **nêwend** bî.

Şima **nêwend** bî.

Ênan **nêwend** bî.

We xwendibû.

Wan xwendibû.

Halê neyinî

Min nexwendibû.

Te nexwendibû.

Wî/wê nexwendibû.

Me nexwendibû.

We nexwendibû.

Wan nexwendibû.

5.6.7. Demo vîyarteyo nîyetkerde

(Dema raborîya nîyetkirî)

Halo erênî

Helê erênî

Mi wend bîya.

Min xwendibûya.

To wend bîya.

Te xwendibûya.

Ey/Ay wend bîya.

Wî/Wê xwendibûya.

Ma wendbîya.

Me xwendibûya.

Şima wendbîya

We xwendibûya.

Ênan wend bîya.

Wan xwendibûya.

Halo nêyinî

Halê neyinî

Mi *nêwend* bîya.

Min *nexwendibûya*.

To *nêwend* bîya.

Te *nexwendibûya*.

Ey/A *nêwend* bîya.

Wî/Wê *nexwendibûya*.

Ma *nêwend*bîya.

Me *nexwendibûya*.

Şima *nêwend*bîya

We *nexwendibûya*.

Ênan *nêwend* bîya.

Wan *nexwendibûya*.

5.6.8. Demo ameyox

No dem dîyar keno ke kar, gama qisekerdene ra na heta, wextêdo nedîyar de beno yan zî do bibo.

Halo erênî

Ez **do biwana**.

Ti **do biwanî**./Ti do biwana.

O **do biwano**./A do biwano.

Ma **do biwanê**.

Şima **do biwanê**.

Ê **do biwanê**.

Helê erênî

Ezê (**ez dê**) **bixwînim**.

Tuyê (**tu dê**) **bixwînî**.

Ewê (**ew dê**) **bixwîne**.

Emê (**em dê**) **bixwînin**.

Hunê (**hun dê**) **bixwînin**.

Ewê (**ew dê**) **bixwînin**.

Halo nêyinî

Ez **do nêbiwana**.

Ti **do nêbiwanê**./A do **nêbiwano**.

O **do nêbiwano**./A do **nêbiwano**.

Ma **do nêbiwanê**.

Şima **do nêbiwanê**.

Ê **do nêbiwanê**.

Halê neyinî

Ezê (**ez dê**) **nexwînim**.

Tuyê (**tu dê**) **nexwînî**.

Ewê (**ew dê**) **nexwîne**.

Emê (**em dê**) **nexwînin**.

Hunê (**hun dê**) **nexwînin**.

Ewê (**ew dê**) **nexwînin**.

5.6.9. Demo ameyox o nîyetkerde

(Çîroka dema dahatû)

Halo erênî

Mi **do biwendênê**.

To **do biwendênê**.

Ey/Ay **do biwendênê**.

Ma **do biwendênê**.

Şima **do biwendênê**.

Ênan **do biwendênê**.

Helê erênî

Min **dê bixwenda**.

Te **dê bixwenda**.

Wî/wê **dê bixwenda**.

Me **dê bixwenda**.

We **dê bixwenda**.

Wan **dê bixwenda**.

Halo nêyinî

Mi **do nêwendênê**.

To **do nêwendênê**.

Ey/Ay **do nêwendênê**.

Ma **do nêwendênê**.

Şima **do nêwendênê**.

Ênan **do nêwendênê**.

Halê neyinî

Min **dê nexwenda**.

Te **dê nexwenda**.

Wî/wê **dê nexwenda**.

Me **dê nexwenda**.

We **dê nexwenda**.

Wan **dê nexwenda**.

6. ZERF (HOKER)

Vateyê (kelîmeyê) ke manaya kar, sifet û sewbî zerfan hetê “*çi hal, çi ca, senî, çi qas, çi wext û kotî (kûra)*” bîyayene de îfade kenê, ênan ra vajyeno zerf (haldar). Zerf û sîfetî biney pê manenê, labelê yewbina ciya yî. Ciyayeya ênan a esasî: sîfetî, halê name û kelîmeyê ke zey naman yenê xebitnayîş diyar kenê; zerfî zî, kar û vateyê ke wezîfeyê karan vînenê bi ênan a yenê xebitnayîş û tayê hetan ra zî hal û çarçova ênan dîyar kenê. Eger zerf û sîfetî, sînor û çarçoveyêk seba vateyandê bînan dîyar nêkerê, ay wext wezîfeyê naman vînenê. Ke di zerfî pêdimîna bêrê yan zî yew zerf û yew sifet pêdimîna bêrê, manaya ênan şidîyena.

Zazakî de vateyê zey *“tewr, vêşî, pêro, zaf, bêter”* wezîfeyê nê şîdênayîşey vînenê. Kurmancî de zî miqabilê ênan, vateyê zey *“herî, zêde, hemû, zaf, bêtir”* yenê xebitnayîş.

Zazakî	Kurmancî
giran/zaf giran.	giran/ zaf giran.
gird/tewr gird.	gird/herî gird.
pîl (sifet)/tewr pîl(halo şîdênaye).	mezin/herî mezin.
raver/vêşî raver.	pêşve/zêde pêşve.
rind (sifet)/ zaf rind.	rind/ zaf rind.
xerab (sifet)/bêter xerab/xerabêr.	xerab/bêtir xerab/xerabtir.

Zazakî û kurmancî de zerfî, goreyê wezîfe û virazyayîşê xo, sey ke cêr de ameyê nûstîş cêra abiryenê:

6.1. Zerfê cayî-hetî

Nê bêj zerfî, hem zazakî û hem zî kurmancî de, ca û hetê bîyayena karan(fiilan) û çarçewa ênan nîşan kenê.

Zazakî	Kurmancî
apey	berepaş, paşve
aver	berve, pêşve
ay hete	ew alî
bo ver	wê alî
ca ca	cî cî
cêr	jêr
cor	jor/bala
cor ra	ji jor ve
dorme/çoşme	hawîrdor
dûr	dûr
etiya	li vir, vira
ewta/weyta/tiya	ev der
ewca/uca	ew der
heme ca	hemû cî
her ca	her der

kinare	kêlek
miyabên	navbeyn
mîyan	nav
na hete	ev alî
nizdî	nêzîk
no ver	vê alî
pey	paş
peynî	paşî
rî bi rî	rû bi rû
ser	ser
ser ra	di ser ra
seracêr	serbijêr
teber	derve
ver	ber, pêş
ver ra	ji ber ra
ver bi cor	ber bi jor
ver bi cêr	ber bi jêr
vernî	pêşî
weca/ewca/ewra	ew der
werte	nav
zerre/mîyan	hundir

Etiya û **ewca** pê nêmanenê.

Ver û **peya** keyedê ma darê mêwî yê.

Zerre û **teberê** ey sey pê (cê) nîyê.

Werte de weno û **kinare** de keweno.

Taba varanê **ver bi cor** şîye.

Çoşmeyê dewda ma bîyo awe.

Wer de **vernî** de yo, kar de **peynî** de yo.

No verê çemî ra veyart **bo ver**.

Enca wareyê bawkalandê ma bî.

Ev der û **ew der** lihev namînin.

Ber û **paşê** xaniyê me darê mêwî ne.

Hundir û **derveyê** wî newekhev in.

Ji **navê** dixwe û li **kêlekê** vedikeve.

Tava baranê **ber bi jor** çû.

Hawîrdorê gundê me bûye a.

Di xwarinê de li **pêşî** ye, di kar de li **paşî** ye.

Ji **vê alîyê** çem derbasê **wê alî** bû.

Ev der warê bapîrên me bû.

6.2. Zerfê zeman nîşandayîşî

Ay vateyê ke bîyayen û yew karî hetê zemanî ra dîyar bikê, manaya zemanêko dîyarkerde danê ênan û nê bêj vateyan ra vajyeno zerfê zeman nîşandayîşî.

Zazakî

anka/nika

ay game

bado(badî)

bîşew(abîşew)

bîterşew

ca de

emserr

emşew

ewro/eyro

ge ge

gam

gamîna

hema hema

her game

meyste

na game

newe ra

newe

nêmroj

nêmeyê şew

perarey

perey

rarayan

rew

rojgar

teqeze

tim û tim

timo

şew

şewra

Kurmancî

nika/ anûka/niha

wê gavê

ji pişt re

bîşev(şeva çûyî)

bîterşew

cih de

îsal

ev şev/işev

evro/îro

geh geh

gav

gavek dinê

hema hema

her gav

bêro

vê gavê

ji nû ve

nû

nîvro

nîvê şevê

bitirpêr

pêr

carina

zû/zûka

rojgar

zûzûka, lez û bez

tim û tim

tim

şev

sipêda

verêna

vîstekê

vizêr

ji berê ve

bîstekê

do

Mîsal:

Karê **ewroy** meverada **meyste**.

Emşew hewa **abîşew** ra serdêr o.

Emsar, **parî** ra weşêr o.

Emsar sarre erey kewte.

Serrnewe vizêr nê **perey** bî.

Ez **vîstêk** de keye resaya.

Ey **dima** meymanî ameyê.

Ma **ge ge** yewbine vînenê.

Qasid **verê** xwendîyan şîyo.

Gamîna roj şino awan.

Bîterşew varan zaf vara.

Rojgaro ke zîwan peyda bîyo...

Gama ke beno tarî astareyî asenê.

Ma **newe** şamîya xo werde.

Karê îro nehêle **sibê**.

Îşew hewa ji **bîterşevê** sartir e.

Îsal, ji **par** xweştir e.

Îsal sal dereng ket.

Sersal do ne **pêr** bû.

Ez di **bîstekê** de gihîştîm malê.

Ji wî **şûnda** mêvan hatin.

Em **geh geh** hevûdu dibînin.

Qasid **berîya** xwendîyan çûye.

Gavek din roj diça ava.

Bîterşev baran pir barî.

Rojgara ku zîman peyda bûye...

Gava ku tarî dibe stêrk xuya dibin.

Me **nû** şîva xwe xwar.

Wexto ke zazakî de peycidarê “-ên, -yên” û kurmancî de zî “-în, -yîn” bêrê peynîda zerfandê zemanî, zerfî benê sifet.

Zazakî

emserr/emsarên

ewro/ewroyên

par/ parên

pêrar/pêrarên

vizêr/vizêrên

perey/pereyên

Kurmancî

îsal/îsalîn(evsalîn)

îro/îroyîn

par/parîn

pêrar/pêrarîn

do/doyîn

pêr/pêrîn

Mîsal:

Masto vizêrên.

Şito ewroyên.

Mastê doyîn.

Şîrê îroyîn.

Cewo parên.

Nano bîterşewên.

Cehê parîn.

Nanê bîterşevîn.

6.3. Zerfê vêşaneyê û kêmaneyê

Wexto ke nê bêj vateyî sifet, kar û zerfandê bînan reyde bêrê nûstene vêşaneyê, kêmaneyê, dereca û mîqdarê ênan dîyar kenê.

Zazakî

bes

çeharyek

çend

çiqas

gelek

hende

herçî

kemî

kemîyêr

kertêk

kirtik

nême

nixtêk

parçe

pêro

pirr

qene

ref bi ref

rişêle bi rêşêle

tayn

taynekî

tayn tayn

taynêr

temamî

tena

tikê, tayn

veng

vêşî, bol

Kurmancî

bes

çarek

çend

çiqas

gelek

ewqas

herçî

kêm

kêmtir

kertêk

kirtik

nîvanî

nixtek

parçe

hemû, gişkî

pirr, tije

qene

ref bi ref

reşêle bi reşêle

hindik

piçek

hindik hindik

kêmtir, hindiktirîn

temamî, tevayî

tenê

hindik

vala

zêde

vêşanîye, pîranîye

piranî

Mîsal:

Emsarr varan **kemî** vara yo.

Zelale mi ra **taynêr** xebityena.

Mamûsa ma **hemine** ra vat.

Nixtêk awe bişime.

Rişêle bi rişêle mîrçikî ameyê.

Vêşaneyê mêrdeyîye betal kena.

Piran ra **pirr** û **tayinan tayn**.

Awa ma rişnaye û sîtilê ma bî **veng**.

Keye de **yew kirtika** sabûnî zî nê menda.

Îsal baran **kêm** barî ye.

Zelal ji min **kêmtir** dixebite.

Mamosta ji me **hemûyan** re got.

Nixtek av vexwe.

Rişêle bi rişêle çûk hatin.

Piranî mêranî betal dike.

Ji **piranî pir** û ji **hindikan hindik**.

Awa me rijand û sîtilên me bûn **vala**.

Li malê **kirtikek** sabûn jî nemaye.

6.4. Zerfê texmîn û perskerdişî

Nê bêj zerfî tebyan, bîyayene û kerdene bi wasîteyê persan dîyar kenê û timo vernîya karan de yenê nûstiş.

Zazakî

belkî

çi hawa? senî hawa?

çi rê?

çi wext?

çi?

çiqas?

gelo?

kam der?

kamcîn?

key?

kotî ra

ku ra?

qey?

Kurmancî

belkî, belko

çawa? çawan?

çi ra? çima?

çi wext?

çi?

çiqas?

gelo?

kî ji wan?

kîjan?

kengî? kengê?

ji ku?

ku derê? bi ku ve?

qey?

Mîsal:

Gelo domanî **çi wext** mekteb ra yenê?

Kamcîn rayîr ra şîyê Diyarbekir?

Ti **çi rê** erey ameyî?

Gelo zarok **çi wext** ji dibistanê têne?

Di **kîjan** rê çûne Diyarbekirê.

Tu **çima** dereng hatî?

Belkî şiro labelê tam dîyar nîyo.
Şima **key** amey keye?

Belkî biçe lêbelê tam nedîyar e.
Hun **kengî** hatin malê?

6.5. Zerfê rewşe

Nê bêj zerfî, wextê kerden û biyayena karî de hal û senî biyayena kerdox, tamamker û sewbî zerfan dîyar kenê.

Zazakî

aşkera
bêguman, bêşik
bi nimitikî
biwazê nêwazê
cêracor
derganeye
dima, bado
dostî
fegnûr
hewlî
hewlêr
kêmî-vêşî
leze
neheqî
nohawa
perîşan
peynî, axir
pîya
qor bi qor
rewarew
rêz bi rêz
rind
teqeze
weşeye
weşî û nêweşî
wina
xemwer
xêrwazeye
xirab

Kurmançî

aşkera
bêguman, bêşik
bi dizî
bivê nevê
jêrejor
dirêjî
paşê
dostanî
devdevkî
başî, qencî
çêtir
kêm-zêde
lez
neheqî
wisan
perîşan
dawî
bi hev re
qor bi qor
zûka
rêz bi rêz
rind
lezgînî
xweşî
xweşî û nexweşî
wisa, wesa, wusa
xemxur
xêrxwazî
xirab

xerabêr	xirabtir
xirabeye/xirabîne	xirabî
zerre ra	ji dil
zerrteng	dilteng
zerrweş	dilxweş

Mîsal:

Bize nimitikî kel wena aşkera zîyena.	Bizin bi dizîka tê keldan û bi aškera dizê.
Domanî feknûr rakewt bî.	Zarok devdevkî raketibûn.
Mêrdimo xemwer heme çî vera celiyeno.	Mirovê xemxur ji ber her tiştî diqehire.
Emsar parî ra xerabêr o.	Evsal ji parê xerabtir e.
Eresa banî derganeye ser 200 mîtro ya.	Eresa xanî li ser dirêjayî 200 mîtro ye.
Gerek ma zerre ra biwazê.	Gerek em ji dil bixwazin.
Tengey ra pey tima herayî ya.	Li du tengasîyê her fireyî ye.

6.6. Zerfê waştîş û tesdîqkerdişî

Nê bêj zerfî, manaya waztiş û erêkerdişî danê kerdên û bîyayena karî.

Zazakî	Kurmancî
bêguman	bêguman
belê	belê
beno	dibe
bêşik	bêşik
bîlhesa	xasme
e, erê	e, erê
helbet	helbet
îņsellah	îņshallah
raşt	raşt
vernî de	nemaze, nexasim
xo ra	ji xwe
xomîyan	navxwe
xwezîka, werekîna	xwezîka
zî	jî

Mîsal:

Ti **raşt** vanê.

Belê meymanî amey.

Bêguman o ma ra vêşêr vazadano.

Piyê keyneke peynîya peynî **erê** kerd.

Înşallah ma pîya resenê weca.

Werekîna key ma zî sûke de bibînê.

Tu **rast** dibêjî.

Belê mêvan hatin.

Bêguman ew ji me bêtir baz dide.

Bavê keçikê dawîya dawî **erê** kir.

Înşallah em bi hev re digîjin wê derê.

Xwezîka mala me jî di nav sûkê de bibûya.

6.7. Zêrfê neyîye

Nê bêj zêrfî, manaya neyîye danê kerdên û bîyayena karî.

Zazakî

ebeden

hîç, hêç

ne

nêbeno

me

qet

qethen

caran

Kurmancî

ebeden

hîç, hêç

ne

nabe

me

qet, yekcar

qethen

tu car

Mîsal:

Ez êdî **ebeden** nêşina ey hete.

Hîç darûyê mi nêmeno.

Ne vano û **ne** eşnaweno.

Qethen nîzdîyê ma mebe.

Caran ey xerabîye nêkerda.

Ez êdî **ebeden** naçim nik wî.

Hîç dermanê min nemaye.

Ne dibêje û **ne** dibihîse.

Qethen bila nêzîkê me nebe.

Tu car wî xerabî nekirîye.

6.8. Zêrfê diletî

Nê bêj zêrfî, bi tekrarkerdena eynî kelîma ya manaya karî şîdênenê.

Zazakî

kemî-kemî

hêdî-hêdî

hûrdî-hûrdî

tay-tay

Kurmancî

kêm-kêm

hêdî-hêdî

hûr-hûr

hindik-hindik

rew-rew

ray-ray

hûrdî-hûrdî

zû-zû

car-car

hûr-hûr

Mîsal:

Hêdî hêdî birame siwaro!

Tayn tayn nan bore.

Ray ray bê hetê am ra.

Deştene **hûrdî hûrdî** bike.

Rew rew xo mecigirne.

Hêdî hêdî bajo siwaro!

Hindik hindik nan bixwe.

Car cara were bi alîyê me ve.

Dirûtinê **hûr hûr** bike.

Zû zû xwe nexeyidîne.

6.9. Zêrfê pêrêzbîyayîşî

Nê bêj zêrfî, awayê rêzbîyayena nameyan û bîyayena karî dîyar kenê.

Zazakî

yew yew

didi didi

pey der pey

pêpey

Kurmancî

yek yek

dido dido

pey der pey

pey hev

Mîsal:

Şagirtî **yew yew** hûmarenê.

Meymanî **pey der pey** ameyî.

Temafilî rayîrî ser o **pêpey** vindertî.

Şagirtî **didi didi** rêz bîyê.

Şagirt **yek yek** dihejmêrin

Mêvan **pey der pey** hatin.

Temafil li ser rê pey hev sekinîbûn.

Xwendevan **dido dido** rêz bûne.

6.10. Zêrfê mesderan

Nê bêj zêrfî sînor û manaya mesderan dîyar kenê.

Mîsal:

Zaf werdene sebebê nêweşî ya.

Leze şîyayene kê betilnena.

Rew ameyene, erey ameyene ra rindo.

Zaf xwarin sebebê nexweşî ye.

Lez çûyin meriv diwestîne.

Zû hatin ji dereng hatinê baştir e.

“Vêşî wendene nîna mana vêşî zanayene.” “Pir xwendin naye mana pir zanînê.”¹²⁶

7. EDAT

Edatî xo ser qîsekê bê mana yî; ne cayê nameyan, ne cayê sifetan, ne cayê yew kerdene û ne zî cayê yewna kelîma gênê. Wexto ke edatî (pêrabestî), cumle de sewbî name û kelîman reyde yenê nûstîş, mabênê ênan de têkilîyêk peyda kenê, manayêk danê ênan yan zî mana ênan şidênenê.

Zazakî û kurmancî de “veredat û peydatî hema hema henda cê yenê xebitnayîş û wexto ke pîya bêre nûstene, ênan ra <desteyê edatan> virazyenê.”¹²⁷ Tayê edat û desteyê edatan estî ke “goreyê lehçe û şeweyandê ziwani mana ênan bedêlyena; di manayê ênan

¹²⁶ Dr. Nimet Yıldırım, *Farsça Dilbilgisi*, 2. Baskı, Erzurum, 2000, r. 212

¹²⁷ Celadeta Alî Bedirxan, & Roger Lescot, *Kürtçe Graber (kurmanci lehçesi)*, Avesta Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2009, r. 242

peyda benê”.¹²⁸ No bedêlyayîş hem zazakî û hem zî kurmancî di bîyo; miqabilê tayê veredatandê zazakî, kurmancî de peydatî û miqabilê tayê peydatan zî veredatî yenê. Wexto ke ma edatanê zazakî û kurmancî miqayese bikerê, dîyar beno ke vera tayê edat û desteyê edatandê kurmancî, zazakî de tayê veredat yan zî peydatî kemyayî û bîyê sivik, tayê edatê zazakî zî kurmancî ra bîyê ciya.

Kurmancî de nustiş û cirakerdişê edatan sero fikrê cîyay estî: ayê ke xo bi ekola *Hawar* û C. Bedirxanî gênê, edatan çekûyan ra ciya nûsenê; nuştoxê lehça soranî û ayê ke xo bi ekola mamuse Qanatê Kurdo û ekola kurdandê Sovyeta verêne gênê, peydatanê sey “re/ra, de/da”¹²⁹ pêwa nûsenê. Kurmancî de halê edatan sero zî fikrê cîyay estî. Sadik Behaeddînê Amêdî vano “di bêj edatî estî: 1- Pêrebestê xwurî (sade): bi, di, ji, li bo, bona, dû, heta, ta, cem, pey, pê, gel, bal, ba; 2- Pêrebestê lêkdayî: ji bo, li dû, heta kû, li cem, li pey, bê ku, di geş, li bal, bi bal, li ba.”¹³⁰ Qanatê Kurdo zî vano;

“Kurdî de çehar komeyê edatan estî: 1- Bernavên kevin (edatê kehanî): di, li, bi, ji, bo, bona, ba(bal), dû, pey, cem, bê, tev; 2- Bernavên nû (edatê neweyî): Ser, ber, nav, rex, pêş, paş, bin; 3- Bernavên bi cot (edatê zewncî): ber bi, di gel, ji ber, li ber, li nav, ji nav, li jor, li ser, li jêr, ji jêr, li paş, ji paş, li pêş, ji pêş, li bin, ji bin, li dû, li cem, rû bi, bê, bi tev, li dor; 4- Bernavên bargiranî (edatê bargiranîye): lê, pê/pêda/pêva/pêra, tê/têda/têra, jê/jêra.”¹³¹

Celadet Bedirxan zî vano;

“hîrê bejî edatan estî: 1- Veredatî: bi, bê, di, ji, li; 2- Peydatî: ...de/di...de, re, ji ... re, ve/bi ... ve); 3- Desteyê edatan: li ber..., bi ser ... de, di ser ... re, di bin ... re”¹³²

Zazakî de zî edatî çekuyandê bînan ra ciya nûsyenê û hîrê halê ênan estî: tayê vernîya naman û vateyê sey naman de, tayê peynîya ênan de, tayêna zî hem vernî û hem peynîya ênan de nûsiyenê (yenê nûstiş).¹³³

7.1. Veredatî

¹²⁸ h.b. r. 243

¹²⁹ Qanatê Kurdo, *Gramera Zmanê Kurdî (kurmancî-soranî)*, Koral Yayınları, 1991, İstanbul, r. 264, 267

¹³⁰ Sadiq Behaeddînê Amêdî, *Rêzimana Kurdî (kurmancîya jorî û jêrî ya hevberkirî)*, Dîwan Yayınları, İstanbul, 2012, r. 259

¹³¹ Kurdo., Qanat, *Gramera Zmanê Kurdî (kurmancî-soranî)*, Koral Yayınları, İstanbul, 1991, r. 270

¹³² Celadeta Alî Bedirxan & Roger Lescot, *Kürtçe Gramer (kurmancî lehçesi)*, Avesta Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2009, r. 242-43

¹³³ b. Grûba Xebate ya Vateyî, *Rastnustişê Kirmanckî (Zazakî)*; Munzur Çem, *Kırmancca (Zazaca) Gramer*; Fahri Pamukçu, *Giramerê Zazakî (Ziwanrêzanayî)*.

Goreyê mintiqe û şeweyan telafûz û nûstîşê veredatan bibedêlyo zî, mana ênan seycê ya. Veredatê ke zazakî û kurmancî de yenê xebitnayîş:

7.1.1. Veredatê “bê”

“**Bê**”ya ke wezîfeyê veredatî bivîno, cîya nûsyena û “**bê**”ya ke wezîfeyê prefiksî vîna, pîya nusyena û sifet virazena.

Zazakî

Bê per û **bê** bask.

Bê veng û **bê** hes.

Bê lome bi.

Bê to yew nişêno hewano.

Ez **bê** domanan nêşino bazar.

Ma **bê** to şamî nêwenê.

Bê ar û dû.

bêwayîr (sifet)

bêaqil

bêkar

bêbext

bêveng

Kurmancî

Bê per û **bê** bask.

Bê deng û **bê** hes.

Bê lome be.

Bê te kes nikare rake.

Ez **bê** zarokan naçim bazarê.

Em **bê** te şivê naxun.

Bê ardû.

bêxwedî (rengdêr)

bêaqil

bêkar

bêbext

bêdeng

7.1.2. Veredatê “bi”

No edat, hem zazakî û hem zî kurmancî de esto. “**Bi**”, hem sey veredatî û hem zî sey cidarê viraştene sîfetan kar keno. Gerek ma “**bi**” û “**bê**”ya ke wezîfeyê veredatîye vîna û “**bi**” û “**bê**”ya ke wezîfeyê sifet viraştene vîna, têmîyan nêkê. “**Bi**”ya ke veredat o, cîya nûsyena, labelê “**bi**”ya ke rolê prefiksî vîna, çekûyêk ra ver yena û sifet virazena, pîya nusîyêna.”¹³⁴

Zazakî

bi ¹³⁵ ...

Bi roj germ o, bi şew serd o.

Kurmancî

bi ...

Bi roj germ e, bi şev sar e.

¹³⁴ Grûba Xebate ya Vateyî, *Rastnustîşê Kirmanckî (Zazakî)*, Weşanxaneyê Vateyî, İstanbul, 2005, r. 77

¹³⁵ b. Formê bînî: be, ve, ebi, ebe, eve. Grûba Xebate ya Vateyî, *Rastnustîşê Kirmanckî (Zazakî)*, Weşanxaneyê Vateyî, İstanbul, 2005, r. 77

Serdile **bi** qeleme nûst.
Mi na pirtûke **bi** perandê xo erînaya.
Ez **bi** dest werê xo wena.
Bi desmale destanê xo ziwa kena.
Ez **bi** şew û roj xebityena.
Goşt **bi** kerdî hûrdî(wûrdî)beno.
Bi zerda xo.
biqewt (sf.)
biaqil (sf.)

Serdilê **bi** qelemê nivîsand.
Min ev pirtûk **bi** pereyên xwe kirîye.
Ez **bi** dest xwarina xwe dixum.
Bi desmalê destê xwe zûha dikim.
Ez **bi** şev û roj dixebitim.
Goşt **bi** kêrê tê hûrkin.
Bi dilê xwe.
biqewet (rd.)
biaqil

Ziwanê kurdî de gelekî mana û wesfê “**bi**” estî: “**Bi**” manaya emirdayîşê karan, qenaet dîyarkerdiş, terz, pîya, heta, sero û mîyande de zî yena xebitnayîş.

bi ...

Bi hewleye.
Bi no hawa kar nêbeno.
Werê xo **bi** destê xo haderneno.
Her teyr **bi** refê xo rey de fireno.
Bi koyan kewt.
Ti bi ya mi bikê.
Bi hahaye rey de verg nêterseno.
Şamîya xo **bi** doya werde.

bi ...

Bi qencî.
Bi vî awayî kar nabe.
Xwarina xwe **bi** destê xwe amade dike.
Her teyr **bi** refê xwe **re** difire.
Bi çiya ket.
Tu **bi** ya min bikî.
Bi hahayê gur natirse.
Şîva xwe **bi** dewê xwar.

7.1.3. Veredatê “**pê**”:

Miqabilê veredatê /**pê**/yê zazakî, kurmancî de veredatê sey /**pê**/, /**bi wê**/ û /**bi wî**/ yenê xebitnayîş.

Zazakî

O **pê** hesiya.
Pê qeleme nûşt.
Pê paye kewtiş.

Heta ke ez **pê** agadar bîya, erey kewt. Heta ku ez **pê (bi wê)** agadar bûm, dereng ket.

Kurmancî

Ew **pê** hesiya./ Ew **bi wê** hesiya.
Pê qelemê nivîsand.
Pê paye ketin.

Ke zazakî de “**pê**” bêro vernîda karan, karo pêrabeste virazenê û ay wext miqabilê “**pê**”ya zazakî, kurmancî de vateyê “li hev, bi hev, hev” yenê.

Zazakî

pêameyene

pêkewtiş

pêmişewriyayiş

pêpersayiş

pêkerdene

Kurmancî

lihevhatin/pevhatin

pevketin

pevşêwirîn

lihevpirsîn

lihevkirin

7.1.4. Veredatê “**ver bi (be)...**, **vera ...**”:

No edat îstiqametê hereketî dîyar keno û kurmancî de miqabilê ey de “**ber bi...**” yeno.

Zazakî**Ver bi(vera)** cêrî**Ver bi(vera)** corî.**Ver bi** şewe.**Ver bi** rojava.**Ver bi** rojava.Ez şina **ver bi** Pîran.Ez **ver bi** to yeno.Awe **ver bi** cêr herikyena.Ez Amed ra **ver bi** Hewlêr şina.**Kurmancî****Ber bi** jêr.**Ber bi** jor.**Ber bi** şevê.**Ber bi** rojava.**Ber bi** rojava.Ez diçim **ber bi** Pîranê.Ez **ber bi** te têmAv **ber bi** jêr diherike.Ez ji Amedê **ber bi** Hewlêrê diçim.7.1.5. Veredatê “**sey/hezey/zey/zê**”:

No edat, pêmendîş û miqayese kerdene dîyar keno û kurmancî di miqabilê ey “**wek, mîna**” yenê.

ZazakîEz **sey** to jêhatî nîya.Çimê ay zî **sey** ê piyê xo sîyay bî.Nan **sey** kerra bîyo wişk.Na şewe **sey** rojî biya roşin.**Hezê(zê)** mi vaje.**Kurmancî**Ez **wek** te ne jêhatî me.Çavên wê jî **wek** ê bavê xwe reş bûn.Nan **wek** kevirê bûye hişk.Ev şev **mîna** rojê bûye ronahî.**Mîna** min bêje.

7.2. Peyedatî

Nê edatî cumle mîyan de seba temamkerdişê naman, dîyarkerdişê zeman, aîdîyet, hal û livê ênan yenê xebitnayîş. Peyedatê esasî yê zazakî û kurmancî nê yî:

7.2.1. Peyedatê “**di/ de**”

No edat, cumle de mana “mîyan, pêwa, wext”î dano û kurmancî de miqabilê eye desteyê edatanê “**di ... de/da, bi ... de/da**” yenê.

Zazakî

Nê rojan **de**.

Hezîrane **de** awzêmi peysenê.

Şew ma ser **de** ameye.

Nîsane **de** laserî wardenê.

Na dewe **de** erdê her kesî esto.

Aye keye **de** zaf xebityena.

Desmala mi awe **de** şî. (sero)

Kerge hewndê xo **de** gilgil vînena.

Gemî behre **de** xerq bî.(mîyan)

Rewîn awe **de** noq bî.(mîyan)

Kurmancî

Di van rojan **de**.

Di Hezîranê **de** avzêmi diçike.

Şev **bi** ser me **de** hat.

Di Nîsnê **de** lehî radibin.

Di vê gundê **de** erdê her kesî heye.

Ew **di** malê **de** pir dixebite.

Desmala min **bi** avê **de** çû.

Mirîşk **di** xewna xwe **de** garis dibîne.

Gemî **di** behrê **de** xerq bû.

Rewîn **di** avê **de** noq bû.

Tayê şeweyandê kurmancî de, /**di**/ya vernî ya desteyê edatê /**di ... de**/ kewena û tena /**de**/ya peyêne manena. Bi îhtimalêko gird, dimilî de zî ay “**di**”ya vernî kewta û tena “**de**”ya peyêne menda.

Mîsal:

Ez mîyanê sûke **de** roşena.

Lajê mi sinifa şeşine **de** waneno.

Ez nava sûkê **de** rûdinim.

Lawê min sinifa şeşan **de** dxwîne.

Kurmancî de edatê ke hezey /**di ... de** (mîyan-bêliv)/, /**di ... re** (mabeyn)/ û /**di ... ve** (mîyan-biliv)/ nusyenê, sewbî şewê û cayan de hezey /**di... da**/, /**di... ra**/ û /**di ... va**/ zî yenê nûstiş. Nê bêj desteyê edatan, teniya wayîrê yew mana nîyê, ray rayan mana didine de zî yenê xebitnayene.¹³⁶

Kurmancî

Di bin sîya darê **de** rûniştibûn.

Zazakî

Binê seyda dare **de** ronîştibî. (bêliv)

¹³⁶ Bedirxan., Celadeta Alî & Roger Lescot, *Kürtçe Graber(kurmancî lehçesi)*, Avesta Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2009, r. 243

Di wê gavê **de**.

“Ez **di** newalekê **re** derbas bûm”.

“Ez **di** deştê **ve** hatim”.

Ay game **de**. (bêliv)

Ez yew zixur **ra** vêrarta. (navber)

Ez deşte **ro** ameya. (hundir û biliv)

7.2.2. Peyedatê “... **der**”¹³⁷

No edat mana “tede, mîyan de” dano û farisî de zî esto. Kurmancî de miqabilê nê edatî “**di...de**” yeno.

“Lajek keye **der** o”.

“Keyneke makteb **der** a”.

Lawik **di** malê **de** ye.

Keçik **di** dibistanê **de** ye.

7.2.3. Peyedatê “... **ra**”

Miqabilê nê edatê zazakî, kurmancî de edatê ciya yê sey “**ji, li, ji ber, di ber**” yenê vatiş û tira manayê ciyayî zî peyda benê.

Zazakî

Keyê mi sûke **ra** dûrî yo.

Ez Pîran **ra** yena.

“Ez o dew **ra** yena”.

Aye dew mîyan **ra** şîye.

Cilê sûrî dayê xo **ra**.

Tiya **ra** şinê.

Çinayê dayê xo **ra**, eba daya xo **ra**.

Rewîn keydê ma ver **ra** vêrart.

“Keyneke pexîleye **ra** bî nêweş”.

Kamaca **ra** yeno û şino kam ca?

Adirdê gîrî ver **ra** kes nêremeno.

Ênan **ra** yew.

Ez to **ra** hes kena

Hengimên tuyan **ra** şêrînê o.

Keye **ra** dûrî bikewê.

Kurmancî

Mala min **ji** bajêr dûr e.

Ez **ji** Pîranê têm.

Ez **ji** gund tême.

Ew **ji** nav gund derbas bû.

Lîbasên sor **li** xwe kirîye.

Ji vir diçin.

Çi **li** xwe kirîye, eba **li** xwe kirîye.

Rewîn **di ber** mala me derbas bû.

Keçik **ji ber** pexîliyê nexweş ket.

Ji kû da tê û kûda diçe?

Ji ber agirê xweş kes nareve.

“Yekî **ji** wan.”

“Ez **ji** te hej dikim”. (bireser)

Hingivîn **ji** tuyan şîrîntir e.

Ji mal dûr bikevin.

¹³⁷ Formê bîni: dir, de ro, derro, dir o. b. Grûba Xebate ya Vateyî, *Rastnustîşê Kirmanckî (Zazakî)*, Weşanxaneyê Vateyî, İstanbul, 2005, r. 82

7.2.4. Peyedatê "... rê¹³⁸"

Miqabilê nê edatê zazakî, kurmancî de desteyê edatê "ji ... re" yeno.

Zazakî

Dapîre ma **rê** estanikî vatê.
Rewînî to **rê** qeleme girewt.
Dixtorî ma **rê** darû nûşt.
Dewe **rê** sermîyanêko jêhatî lazimo.
Ez to **rê** bîya may û pî.

Kurmancî

Dapîrê **ji** me **re** çîrok digot.
Rewînî **ji** te **re** qelem kirrî.
Dixtorî **ji** me **re** derman nivîsand.
Ji gund **re** serokekî jêhatî lazim e.
Ez **ji** te **re** bûm dê û bav.

7.2.5. Peyedatê "... ro"

Kurmancî de vera nê edatê zazakî, tayê forman de veredatê "li..." û tayê foman de zî desteyê edatandê "di ... re", "di... ve", "bi ... re", "bi ... ve" yenê.

"Mar dar **ro** anciyeno bi cor."
Cayo ke ray bibo, pêra **ro** mevêre.
Merre qûlike **ro** şî.
Ez deşte **ro** ameya.
"Hewnê şewan xo ro herimnayê"
"Awe rîyê aye ro kenê"
Ma yew zixur **ro** veyartî.
"Mêrdek nêrdîwane **ro** vejîya cor".

Mar **bi** darê **ve** hilkişya jor.
Ciyê ku rê hebe, **di** şêverê **re** derbas nebe.
Mişk **di** kûnê **re** çû.
"Ez **di** deştê **ve** hatim".
Xewna şevan **li** xwe herimandîye.
Avê **li** rûyê wê dîkin.
"Em **di** gelîyekî **re** derbas bûn".
Mêrik **bi** derencê **re** hilkişya.

7.2.6. Peyedatê "ser"

Miqabilê nê peyedatê zazakî, kurmancî de "li ser" yan zî tena "ser" yeno.

Zazakî

Linge eyşta linge **ser**.
Dest nayo destî **ser**.
Pisîke vejîyaya dare **ser**.
Çaya to **serê** masî de ya.
Ma **serê** banî de ronîştî.
Ma şîyê rezan **ser**.

Kurmancî

Ling avêtiye **li ser** lingê.
Dest danîye **li ser** destî.
Pisîk derketiye **li ser** darê.
Çaya te **li ser** masê ye.
Em **li ser** banî rûniştine.
Em çûne **ser** rezan.

¹³⁸ Formê bînî: "rî, ri, re, 'r". bew. Grûba Xebate ya Vateyî, *Rastnustişê Kirmanckî (Zazakî)*, Weşanxaneyê Vateyî, İstanbul, 2005, r. 79

Lejkeran vist dewe ser .	Leşkeran avêt ser gund.
Dixtorî şîyê nêweşan ser .	Dixtor çûn ser nexweşan.
Ma vist ênan ser û ênan zî vist ma ser .	Me avêt ser wan û wan jî avêt ser me.

7.2.7. Peydatê “... ra na heta”

No edat, wezîfeyê peymawitişê wext û zemanî ano ca. Kurmancî de miqabilê ey desteyê edatê “**ji ... vir de/ve**” yeno.

Zazakî	Kurmancî
Ay rojî ra na heta .	Ji wê rojê û vir de .
Sernewe ra na heta , ma yewbin nêdiyo.	Ji sersalê vir de , me hevudu nedîtîye.
Ehmedê Xanî ra na heta ...	Ji Ehmedê Xanî vir de ...
Pîran ra na heta 70 km yo.	Ji Pîranê vir ve 70 km ye.

7.2.8. Peydatê “... rey de”

No edat, mana “pîya” û “pêwa” bîyayene dano. Kurmancî de miqabilê ey, desteyê edatê “**bi ... re/ra**” û “**pêra**” eynî wezîfî anê ca.

Zazakî	Kurmancî
Rewîn mi rey de ame.	Rewîn bi min re hat.
Zelale dapîrda xo rey de şî.	Zelal bi dapîra xwe re çû.
Gurgîn mi rey de ame.	Gurgîn bi min re hat.
Mi domanî xo rey de berdî.	Min zarok digel xwe birin.

7.2.9. Peydatê “mîyan”

No edat, mana “navbên” û “bêntar” de yeno xebitnayîş û eynî wext de sey “nêmedat”¹³⁹ zî wezîfe keno.

Zazakî	Kurmancî
Ez şîya mîyandê sûke.	Ez çûm nava sûkê.
Ma kewtî mîyandê vergan.	Em ketin nava guran.
Ma şîyê mîyandê rezan.	Em çûn nav rezan.

¹³⁹ Bedirxan., Celadeta Alî & Roger Lescot, *Kürtçe Gramer(kurmanci lehçesi)*, Avesta Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2009, r. 254

Mîyanê behre.

Ma **mîyanê** behre de asnaw kerde.

Dizd kewt **mîyandê** keyî.

Nava behrê.

Me **nav** behrê de avjenî kir.

Diz ket **nav** malê.

7.2.10. Peyedatê “**mîyan de**”

Miqabilê nê edatê zazakî, kurmancî de desteyê edatê “**di nav ... de**” yeno xebitnayîş.

Zazakî

Ênan **mîyan de**.

Keyê ma sûke **mîyan de** dîyar o.

Şarî **mîyan de** xo bêqîmet mekê.

Kurmancî

Di **nava** wan **de**.

Mala me **di nava** sûkê **de** dîyar e.

Di nava xelkê **de** xwe bêrûmet nekin.

7.2.11. Peyedatê “**mîyan ra**”

No edat, liv û têvgere dîyar keno û kurmancî de miqabilê ey “**di nav ... re**” yo.

Serokwezîr şeharî **mîyan ra** vêart.

Marmase awe **mîyan ra** gêreno.

Bolê vergan dew **mîyan ra** vêart.

Serokwezîr **di nava** bajar **re** derbas bû.

Marmasî **di nava** avê **de** digere.

Rivdeyê guran **di nava** gund **re** derbas bû.

7.3. Koma edatan

Ayê edatê ke çend veredatî û yew peyedatî ra virazyenê, ênan ra vajyeno komeyê edatan. Enî bêj edatî cumle mîyan de mana hete (teraf), zeman, mekan hal, liv û bêlivî dîyar kenê. Zafiya komeyê edatanê zazakî û kurmancî seycê yî û ênan ra tayê zî zemanî mîyan de bedêlîyayî û sivik bîyê; bîlhesa zî tayê veredat û peyedatê desteyê edatandê zazakî kewtî. No xûsuyet, kome û desteyê edatandê cêrênan de zî dîyar beno.

7.3.1. “**bi ... ra**” (aîdîyet, pîya)

Zazakî

Mamusa **bi** şagirtandê xo **ra** ameyê.

Walî **bi** mudirandê xo **ra** vejîyayê tefîş.

Maye **bi** qijekandê xo ra şîyê mekteb.

Mêwe **bi** hengurada xo **ra** wûşke bîya.

bi... ve (aîdîyet, pêra)

Kurmancî

Mamoste **bi** şagirtên xwe **ve** hatin.

Walî **bi** mudirên xwe **ve** derketiye tefîşê.

Dê **bi** zarokên xwe **ve** çû dibistanê.

Mêw **bi** tirîya xwe **ve** hişk bûye.

7.3.2. “bi... ya (a)”:

“bi ve”

No edat tayê cayan de sey yew peydatî û tayêna cayan de zî sey desteyê edatan vajyeno. Kurmancî de vera eye edatê “bi ve” yeno.

Mirdek **bi** cinê, laj û keyna xo **ya** ameyê.

Mêrik bi jin, law û keça xwe ve hatin.

Mamuse **bi** pancas şagirtandê xo **ya** şîyê.

Mamoste **bi** pêncî şagirtên xwe **ve** çûn.

Serok **bi** wezîrandê xo **ya** ame.

Serok **bi** wezîrên xwe **ve** hat.

Ko **bi** honikîya xo **ya** weş o.

Çiya **bi** hênikîya xwe **ve** xweş e.

Bize **bi** lingda xo **ya**, mêşna **bi** lingda xo **ya** leqyena.

Bizin **bi** lingê xwe **ve**, mêşin **bi** lingê xwe **ve** tê daleqandin

Bawkal **bi** tornandê xo **ya** şî.

Bavkal **bi** nevîyên xwe **ve** çû.

“**Bi** dizdî **ya** şono hênî kono qilêrin”¹⁴⁰

“**Bi** dizî ve diçe kanîyê qirêj dike.”

7.3.3. **ver bi ... ra** (het, îstiqamet)

ber bi ...ve (alî, îstiqamet)

Zazakî

Kurmancî

Ver bi mi **ra** ame.

Ber bi min **ve** hat.

Ver bi sûke **ra** şîyê.

Ber bi sûkê **ve** çûn.

Xece **ver bi** koyê Sîpanî **ra** şî.

Xecê **ber bi** çiyayê Sîpanê **ve** çû.

Verg **ver bi** koyan **ra** rema.

Gur **ber bi** çiyê **ve** revya.

7.3.4. **ver de ... (hete de)**

di ber ... de, li ber (li nik/ li cem)

Serwîse mektebî **ver de** vindena.

Serwîs **li ber** dibistanê **de** disekine.

Birca Beleke çemê Dîjle **ver de** ya.

Birca Belek **di ber** çemê Dîjlê **de** ye.

Keyedê ma **ver de** darêk esta.

“**Di ber** mala me **de** darek heye”.

Wûrdî hembazî berî **ver de** vindertî.

Herdu heval **li nik** derî rawestîne.

7.3.5. **ver ra** (hete ra-biliv)

di ber ... re (li nik/li cem-biliv)

Qesra Qencoyî **ver ra** vêrartî.

Di ber Qesra Qenco **re** derbas bûn.

Çemê Dîjle Diyarbekir **ver ra** vêreno.

Çemê Dîjlê **di ber** Diyarbekirê **re** derbas dibe.

Meteorêk dinya **ver ra** vêyarte.

Meteorek **di ber** dinyayê **re** darbas bû.

¹⁴⁰ Çem., Munzur, *Antolojîyê Hikayanê Kirmanckî (Zazakî)*, weşanên Weqfa Kurdî ya Kulturî li Stocholmê, r. 27

Temafîle mektebî **ver ra** vêrena.

Temafil **di ber** dibistanê **re** derbas dibe.

7.3.6. **ser ... ra**

Ma pirdê Malabadî **ser ra** vêartî.

Balafirê lejî dewda ma **ser ra** vêartî.

Refê boranan ma **ser ra** firayê.

Rişêleyê mîrçikan dewe **ser ra** gêraynê.

Kera dêsî **ser ra** (ser a) eyşte.

bi ser ... re/ di ser ... re

Em **di ser** pira Malabadî **re** derbas bûn.

Balafirên şer **bi ser** gundê me **re** derbas bûn.

Refê kevokan **di ser** me **re** firyan.

Rişêleyê çûkan **di ser** gund **re** digeriya.

“Kevir **di ser** dîwêr **re** avêt”.

7.3.7 **ser ro (ser o)**

Ma pirdê Malabadî **ser ro** ronîştî.

Mîrçike dare **ser ro** halên viraştî.

Banî **sero** vewre esta.

Kûrsî **ser ro** ronîştîş asan o.

Ênan **sero** îfade da.

Dêsî **sero** ronîştî.

li ser ... de

Em **li ser** pira Malabadîyê **re** rûniştin.

Çûkê **li ser** darê **de** hêlîn çêkirîye.

Li ser banî **de** berf heyê.

Li ser kûrsî **de** rûniştin hêsan e.

Li ser wan **de** îfade da.

Li ser dîwêr **de** rûniştîye.

7.3.8. **ser de**

Dewijî pêro ma **ser de** ameyê.

Hewrês ma **ser de** ame.

Zimistan ma **ser de** ame.

Çiyo nêbîyaye keneke **ser de** ame.

bi ser ...de

Gundî hemû **bi ser** me **de** hatin.

Aşît **bi ser** me **de** hat.

Zivistan **bi ser** me **de** hat.

Tiştê nebûyî **bi ser** keçikê **de** hat.

7.3.9. **bin ... de**

Dewa ma **bindê** awe **de** mende.

Keyê ma **bindê** hewerêsî **de** mendî.

Bindê keydê ma **de** xezîna çinî bî.

Kûrsî **bindê** mi **de** şikya.

“Bêrê **bindê** dare **de** ronîşê.”

Seyidwanî **bindê** wersî **de** mendî.

di bin ... de (bêliv)/ li bin (biliv)

Gundê me **di bin** avê **de** ma. (bêliv)

Xanîyên me **di bin** aşîte **de** man. (bêliv)

Di bin mala me **de** xezîne tune bû. (bêliv)

Kûrsî **di bin** min **de** şikest. (bêliv)

“Werin **li bin** darê rûnin”. (biliv)¹⁴¹

Seyidvan **di bin** aşîte **de** man. (biliv)

¹⁴¹ Celadeta Alî Bedirxan & Roger Lescot, *Kürtçe Graber(kurmanci lehçesi)*, Avesta Yayınları, çapa: 4., 2009, İstanbul, r. 249

7.3.10. **bin ... ra**

Tûtan sereyê xo **binê** lehêfi **ra** vet.
Gamasî sereyê xo **binê** aw **ra** vet.
Bindê pirdî **ra** ameyê.
Meymanî **bindê** dew **ra** ameyê.
Aşme **bindê** hewrî **ra** vejyaye.
Bindê çiman **ra** mi ra ewnîyanê.
Rayîr **bindê** keydê ma **ra** vêrart.
Maseyî **bindê** awe **ra** gêrenê.
Awe **bindê** erdî **ra** ameya.

ji bin/ ji bin ... ve/ di bin ... re

Zarokan serê xwe **ji bin** lihêfê derxist.
Gamasî serê xwe **ji binê** avê derxist.
“**Ji bin** pirê **ve** hatin”.
Mêvan **ji bin** gund **ve** hatin.
Hîv **ji bin** ewran **ve** derket.
“**Di bin** çavan **re** li min dinêrî”.
Rê **di bin** mala me **re** derbas bû.
Masî **di bin** avê **re** digerin.
Av **di bin** erdê **re** hatiye.

7.3.11. **seba... rê**

Seba Homayî **rê**.
Seba welatê xo **rê**.
Seba xerabîye rê nê, **seba** rindiye rê vaje. **Ji bo** xerabiyê na, **ji bo** başiyê bêje.

ji bo (ji bona)

“**Ji bona** xwedê”. (**Ji bo** Xwedê).
Ji bo welatê xwe.
Ji bo xerabiyê na, **ji bo** başiyê bêje.

7.3.12. **hete, hetê ... ra**

Mi **hete**.
Dedê xo **hete** maneno(a).
Rewîn resayo **hetê** Mizgefta Girde.
Ma şinê dapîra xo **hete**.
Şagirtî **hetê** mektebî **ra** şîyê.

bal, bal .. ve, bi alî ... ve

Bal min(**Ba** min./ **Bi alî** min.)
Bal apê xwe dimîne.
Rewîn gihiştîye **bal** Mizgefta Gewre.
Em diçin **bal** dapîra xwe **ve**.
Şagirt **bi alî** mektebê **ve** çûn.

7.3.13. **hete de**

Gurgîn dedê mi **hete de** maneno.
Homay **hete de** heq vinî nêbeno.
Mi **hete de** zexeliye çinîya.
Kitaba mi mamusayî **hete de** ya.

li cem/li nik

Gurgîn li cem mamê min dimîne.
Li nik xwedê heq wenda nabe.
Li cem min zexelî nîne.
Pirtûka min **li nik** mamoste ye.

7.3.14. **hete ra**

Gurgîn dedê mi **hete ra** ameyo.
Mi **hete ra** warişt şî.
Market **hete ra** raykewt ame.

ji cem/ ji bal/ ji bal ... ve

Gurgîn **ji cem** mamê min hatîye.
Ji cem min rabû çû.
Ji cem marketê birêket hat.

Dapîrda xo **hete ra** ameynê.

Ji bal dapîra xo **ve** dihat.

7.3.15. **pey ... de**

Dewa ma **pey** koyî **de** ya.

(Dewa ma **pey** koyî **de** ya).

Mamose ame **pey** mi **de** vindert.

Pey hewt koyan û hewt royan **de**.

Pey tenganiye **de** herayî ya.

di pişt... de

“Gundê me **di pişt** çiyê **de** ye”.

Mamoste hate **di pişt** min **de** sekinî.

Di **pey(pişt)** heft çiya û heft rûbaran **de**.

Di pişt tengasîyê **de** firehî ye.

7.3.16. **pey ... ra**

Pey ey **ra** gruba ma ameye.

Ferzan **pey** dêsî **ra** vazda şî.

Pey mi **ra** şima sekenê bikê.

di pişt ... re

Di pişt wî **re** gruba me hat.

Ferzan **di pişt** dîwêr **re** bazda çû.

Di pişt min **re** hun çî dîkin bikin.

7.3.17. **bi ... bê/ ebi ... bê**

Lajekî **bi** dest **bê** xo kerdo.

Mêrdekî **bi** fek **bê** xo vato.

“Keyneke **ebi** fek **bê** xo vato”.

Kê darba ke **bi** dest **bê** xo bidê xo ro, bêdarû ya.

bi ...

Lawk **bi** destê xwe kirîye.

Mêrik **bi** devê xwe gotîye.

Keçikê **bi** devê xwe gotîye.

Mirov derba ku **bi** destê xwe li xwe bide, bêderman e.

8. BESTOXÎ

Vateyê ke nameyan, karan (fîlan) û cumleyan hem hetê manaya û hem zî hetê şiklê ênan ra pêwa girê bidê, ênan ra vajîyeno bestox (girêdayox) û manaya xoser a bestoxan çinî ya. Eke bestoxî di vateyan yan zî komeyê vateyan pêwa girê bidê, hûrdî kelîmeyê zî hetê wezîfî ra benê seycê; ke di cumleyan pêwa girê bidê û bindê hukmêk de bîyarê pê hete, ya didine pêwa girêdaye yê yewine bena.

Zazakî

Rewîn **û** Gurgîn şiyê keye.

Hemberyan **û** hembazê ma hewlî.

Delale amey keye **û** şamî werde.

Ez şîya sûke **labelê** rew agêraya.

Kurmancî

Rewî **û** Gurgîn çûn malê.

Cîran **û** hevalên me baş in.

Delal hate malê **û** şîv xwar.

Ez çûm sûkê **lêbelê** zû vegeryam.

Keye **û** medresa ma bazar ra dîrî yê.

Mal **û** medreseya me ji bazarê dûr in.

Awayê viraştena xo ra bi umûmî hîrê grubê bestoxan estî:

8.1. Bestoxê sade yan zî yew heceyî

Ayê bestoxê ke tena yew vate ra ameyê pê û parçe nêbenê, ênan ra vajîyeno bestoxê sadeyî. Zazakî de bestoxê sadeyê ke zaf yenê vatiş: “û”, “zî”, “la”, “ya”, “ki/ke”, “eke”, “çi ke”, “ya/yan”, “eger” “gama”, “ama”, “coka” û “him/hem”. Kurmancî de zî “û”, “an”, “lê”, “ya”, “yan”, “da”, “ane/an ne”, “ango”, “gava”, “loma” û “yan/ya”¹⁴² wezîfeyê nê bêj bestoxan vînenê.

Zazakî

û

Ez **û** ti.

Dar **û** ber.

Şew **û** roj.

Mem **û** Zîne.

Kesk **û** sûr.

Cinî **û** mêrde.

zî

To **zî** va mi **zî** va.

Ma **zî** şî û şima **zî** şîyê.

Dîk **zî** waneno **û** zerenc **zî** waneno.

la

Ti bê **la** domanan xo de meya.

Roj germ o **la** şewe honik a.

Şewla zîrek a **la** Bejna hîna zîrek a.

eki/eke/eger

Eke ti wazenê bê eke ti nêwazenê meye.

Eger ti şî, mi **zî** xo reyde bere.

Kurmancî

û

Ez **û** te.

Dar **û** ber.

Şev **û** roj.

Mem **û** Zîn

Kesk **û** sor.

Jin **û** mêr.

jî

Te **jî** got min **jî** got.

Em **jî** çûn hun **jî** çûn.

Dîk **jî** dixwîne û kew **jî** dixwîne.

lê

Tu were **lê** zarokan bi xwe re neyîne.

Roj germ e **lê** şev hênik e.

Şewla **jî**rek e **lê** Bejna hîn **jî**rek e.

heke/eke/heger/eger

Eke ti dixwazî were **eke** tu naxwazî neye.

Eger tu çûyî, min **jî** bi xwe re bibe.

¹⁴² b. Beşê bestoxan ê kitaba Qanatê Kurdo, *Gramera Zmanê Kurdî (Kurmancî-Soranî)*, Celadeta Alî Bedirxan, & Roger Lescot, *Kürtçe Gramer (Kurmanci Lehçesi)*, Sadiq Behaeddîn Amêdî, *Rêzimana Kurdî (Kurmancîya jorî û jêrî ya hevberkirî)*

Eger hewr bibo varan vareno.
Eke zimistan ame vewre varena.

Eger ewr bibe baran dibare.
Eke zivistan hat berf dibare.

ke (ki, ko)

Çîyo **ke** ez wazena to hete çînyo.
Heta ke şewe bo, ma resenê keye.
Hêvî kena **ke** çend rojî ra pey tesîrê
germeye bişikyo.
Rewînî mi ra vat **ke** eyro vîstê meng o.

ku/ko/ki

Tiştê **ku** ez dixwazim li cem te nîn e.
Heta ku şev be, em digîjin malê.
Hêvî dikim **ku** ji çend rojan şûnde
tesîra germê bişikê.
Rewînî ji min re got **ku** evro bîstê heyvê ye.

Yan (ya)

Yan ti vaje **yan** zî ez do vaja.
Yan bike **yan** meke.
Ya kê roşenê **ya** şînê.

yan (ya)

Yan tu bêje **yan** ez dê bêjim
An bike **an** jî meke.
Ya meriv rûdine **ya** diçe.

8.2. Bestoxê (girêdayoxê) diletî

Nê bêj bestoxî, bi tekrarkerdena vateyêk ra virazîyenê û wexto ke cumleyê pêrabeste yê rêzkerdey yenê sazkerdiş, vernîya cumleyandê kilman de ca gênê û ênan pêwa girêdanê.

Tayê bestoxê diletî:

Zazakî

çi ... çi...

“Çi cinî çi mêrde, heme ameyê.”
Şêr şêr o; **çi** cinî ya û **çi** mêrde yo.
Kes nêzano **çi** wenê û **çi** piragênê.
Çi laj bo û **çi** keyna bo, seycê yî.

ge ... ge...

Ge ge şonê û **ge ge** yenê.
Ge ez yena **ge** ti bê.
Ge varan vareno **ge** vewre varena.
Ge çilmisyena û **ge** zey gulan geş bona.

Kurmancî

çi ... çi...

Çi jin **çi** mêr, hemû hatin
Şêr şêr e, **çi** jin e û **çi** mêr e.
Kes nizane **çi** dixun û **çi** li xwe dikin.
Çi law be û **çi** keç be, wekhev in.

ge ... ge.../geh... geh...

Ge ge diçin û **ge ge** tên.
Ge ez têm **ge** tu were.
Ge baran dibare **ge** berf dibare.
Geh diçilmise û **geh** wek gula geş dibe.

ha ...ha...

Ha emsar **ha** par.

Ha şewe **ha** roj.

Ha vat **ha** nêvat.

Awe **ha** ameya çok û **ha** ameya noq.

Vate ke vajîya **ha** zûrî û **ha** raşte.

ha ...ha...

Ha îsal **ha** par.

Ha şev **ha** roj.

Ha got **ha** negot.

Av **ha** hatiye çok û **ha** hatiye noq.

Peyv ku hate gotin **ha** derew û **ha** rast.

hem... hem.../him... him...

Hem mamosteyî **hem** şagirtî yenê.

Ferzan **hem** weno **hem** qalî keno.

Malzemeyê ey **hem** xilt o **hem** vay o.

hem... hem...

Hem mamoste **hem** şagirt têne.

Ferzan **hem** dixwe **hem** dipeyve.

Malzemeyê wê **hem** xilt e **hem** bûha ye.

ne... ne...

Ti **ne** bermenê **ne** wîyenê.

Ti **ne** kenê û **ne** wenê.

Hemberyanê ma **ne** şonê û **ne** yenê.

Ne him û **ne** gim.

ne... ne...

Tu **ne** digrî **ne** dikenî.

Tu **ne** dikî **ne** dixwî.

Cîranên me **ne** diçin û **ne** tên.

Ne him û **ne** gim.

ray... ray/ray rayan... ray rayan/

hewî....hewî...

Ray awe hênî ra yena **ray** nîna.

Ray ez ramena û **ray** o rameno.

Rayrayan ma benê û rayrayan ên benê.

Hewî mi ramit **hewî** ey ramit.

carna...carna/carek ... carek

“**Carna** av ji kaniyê tê **carna** nayê”.¹⁴³

Carna ez dajom û **carna** ew dajo.

Carna em dibin, **carna** ew dibin.

Carek me ajot **carek** wî ajot.

ya... ya

Ya bide **ya** bigîre.

Lingan sero mevindere **ya** şo **ya** roşe.

Şewe biya nême **ya** werze **ya** rakewe.

ya... ya

Ya bide **ya** bigre.

Li ser lingan mesekine **ya** here **ya** danîşe.

Şev bûye nêvî **ya** rabe **ya** rakeve.

yan... yan...

Yan ma yenê **yan** şima bêrê.

yan... yan...

Yan em tên **yan** hun werin.

¹⁴³ Qanatê Kurdo, *Gramera Zmanê Kurdî (kurmancî-soranî)*, Koral Yayınları, İstanbul, r. 276

Ma **yan** serkewenê **yan** vinî kenê. Em **yan** biserdikevin **yan** wenda dikin.
Zimistanî **yan** vewre varena **yan** varan. Zivistanê **yan** berf dibare **yan** baran.

tay... tay ...

Tay wîyenê û **tay** bermenê.
Tay girdî û **tay** wûrdî yê.
Tayê kenê **tayê** wenê.

hin... hin...

“**Hin** dikenin û hin digirîn.
Hin gir in û **hin** hûr in.
Hin dikin **hin** dixun.

zî ... zî

Cinêke **zî** mêrdek **zî** keye de nîyê.
Heyat şehar de **zî** û dewe de **zî** biyo vay.
Ma **zî** şîma **zî** seycê yî.

jî ... jî

Jin **jî** mêr **jî** ne li malê ne.
Jiyan di bajar de **jî** û di gund de **jî** bûye bûha.
Em **jî** hun **jî** wekhev in.

wazenê(a) ... wazenê(a)...

Wazenê şo sûke **wazenê** keyede roşe.
Wazena ma çay bişimê **wazena** qehwe.
Wazenê govend bigîre **wazenê** temaşe bike.

dixwaze ... dixwaze...

Dixwazî biçê sûkê **dixwazî** li malê rûne.
Dixwaze em çay vexwin **dixwaze** qehwe.
Dixwazî govend bigîre **dixwazî** temaşe bike.

8.3. Tayê bestoxê bînî yê ke bi di-hîrê çekûyana virazîyenê

Tayê bestox û edatî yan zî tena bestoxî bi xo, bi tayê vateyandê bînanê bêrê vatiş, nê bêj bestoxan virazîyenê û cumle mîyan de mananê ciya ciyayan danê.

Zazakî

...beno ke...

Roj û şewî vêrartî nêame, **beno ke**
tayê tebayê ey serî ser de ameyê.
Varan bivaro **beno ke** ma bimanê.
Beno ke verg bo û **beno ke** kutik bo.

...bes ke...

Çi lazim bo ez do bikera, **bes ke**
ti biwane.

Kurmancî

...dibe ku...

Roj û şev derbas bûn nehat, **dibe ku**
hin tişt bi serê wî de hatine.
Baran bibare **dibe ku** em bimînin.
Dibe ku gur be û **dibe ku** kuçik be.

...bes ku...

Çi pêwîst be ez dê bikim, **bes ku**
tu bixweyne.

Ez şêna şew û roj bixebitya, **bes ke** cayê mi xewle bo.

gama ke...

Gama ke aşîk kelibya defe dirneno.

Gama ke şewî derg bibê, roj kilm beno.

Gama ke mamoste yeno, şagirtî werzenê pay.

... ne ke ...

Ma dest ra nîna **ne ke** ma nêwazenê.

Xirabeye nêwazena **ne ke** nişêna bika.

Ez mird a **ne ke** şamî weş nîya.

coka

Trafîq qelabalix bî **coka** ma erey kewtî.

Meymanê ma bînê **coka** ma lez kerd.

Vewre varaya **coka** serd o.

çende ... hende

Mêrdim **çende** bixebityo **hende** betilyeno.

Ti **çende** borê madê to **hinde** hera beno.

Roj **çende** derg bo, şewe **hende** kilm bena.

Ez **çihende** wanena waya mi zî **hende** wanena. dixwîne.

gama

Gama averî yê tepayê ra rindêr a.

Gama çimê mi aye ginyayê, se ke awa serde mi sere de bikê.

Gama o ame ez ewca de nêbîya.

gama ke

Gama ke şima şiyê, ma weca de nêbî.

Es dikarim şev û roj bixebitim, **bes ku** ciyê mi xewle be.

gava ku...

Gava ku aşîq bikelibe def didirîne.

Gema ku şev dirêj bin, roj kin dibe.

Gava ku mamoste tê, şagirt radibin.

... ne ku ...

Ji dest me nayê **ne ku** em naxwazin.

Xerabî naxwazim **ne ku** nikarim bikim.

Ez têrim **ne ku** şîv nexweş e.

lewra, ji ber wê/wî

Terafîq qelabalix bû **ji ber wê** em dereng ketin.

Mêvanên me hebûn **ji ber wê** me lez kir.

Berf barîye **ji ber wê** serma ye.

çiqas ... ewqas

Meriv **çiqas** bixebite **ewqas** diweste.

Ti **çiqas** bixwî madê te **ewqas** fire dibe.

Roj **çiqas** dirêj be, şev **ewqas** kin dibe.

Ez **çiqas** dixwînim xuşka min jî **ewqas**

gava

Gava zû ji yê dereng çêtir e.

Gava çavê min li wê ket, wekî ku awa sar di ser min de bikin.

Gava ew hat ez li wê derê nebûm.

gava ku

Gava ku hun çûn, em li wê derê nebûn.

Gama ke aşik kelibya dawile dirneno.
Gama ke wer bibo her kes şirîg o.
Gama ke ga bimro çerme maneno,
mêrdîm bimro name maneno

hem... hem zî

Rewîn **hem** xebitya û **hem zî** wend.
Hem ez rakewena **hem zî** aye.
Hem şew xebityeno **hem zî** roj.
Hem govende gêna û **hem zî** deyrî vana.

yan yan zî

Yan ti bê etiya **yan zî** ma bere xo hete.
Yan ti **yan zî** ez.
Yan şino kar **yan zî** şino qahwexane.
qahwexanê.

verê ke (ki)

Verê ke zimistan bêro koçerî agêrenê.
Verê ke xwendî bêre qasid raykerd.
Verê ke şer bikê gizegiza ênan bî.

wa... bo

Wa rayîr **bo**, **wa** dûrî **bo**.
Wa xêr **bo**, **wa** erey **bo**.
Wa vêr **bo**, **wa** xorîn **bo**.
Wa varika mi nexşên **bo**, **wa** hakan nêko.

Gava ku aşiq bikelibe defê diçirîne.
Gava ku xwarin hebe her kes şirîk e.
Gava ku ga bimre çerm dimîne, meriv
bimre nav dimîne.

hem... hem jî

Rewîn **hem** xebitî û **hem jî** xwend.
Hem ez radikevim **hem jî** ew.
Hem şev dixebite û **hem jî** roj.
Hem govendê digêrîne **hem jî** distrê.

yan ... yan jî

Yan tu were vira **yan jî** me bibe cem xwe.
Yan tu **yan jî** ez.
Yan diçe ser kar, **yan jî** diçe

berî ku (ko/kû)/berîya ku

Berîya ku zivistan were koçer vedigerin.
Berî ku vexwendî werin qasid rêkirin.
Berîya ku şer bikin gizegiza wan bû.

bila ... be

Bila rê **be**, **bila** dûr **be**.
Bila xêr **be**, **bila** dereng **be**.
Bila bihûr **be**, **bila** kûr **be**.
Bila varuka min nexşîn **be**, **bila** hêkan
neke.

PEYNÎYE

Peynîya na xebate de, verê heme çî wazena bi çend vateyan behsê çimeyandê xebata ziwan û dîyalektanê kurdî bika. Heta ewro hetê cigêrayoxandê xerîban ra ziwandê kurdî ser o zaf xebatî ameyê kerdiş û nê xebatî çimeyê muhîm ê xebata ziwan û dîyalektanê kurdî teşkîl kenê. Labelê gerek ma yew heta zî bi îhtiyat nê eser û xebatan ra bewnîyê. Çimkî zafê “nê eserê ke terefê cigêrayoxandê rojawanî ra ameyê nûstiş, gelekê ênan yan qet ziwane kurdî nêzanê û yan zî zaf kemî zanê û xebate ênan zî biteferuat nîyê.”

Wexto ke dakira (mijar) ziwan bo, bi kilmevatena wazena rayna muhîmeya ey bîyara şima vîrî. Heme çîyo ke aîdê mêrdimî yo û mêrdimî eleqeder keno, bi ziwana îfade beno û tarîxê ey zî reseno dest pêkerdişê peydabîyayena qiseykerdena mêrdiman. Ancax bi wasîteyê ziwani ma şênê mîras û keda bawkalandê xo (mêrdimandê verê xo) bimusê, bişinasnê û dewrê neslandê neweyan bikê. Her millete zî bi ziwandê xo ya şinasyena, ziwan hişê millet û komelî yo, ay milletê ke ziwane xo vinî bikê, ray û şopa ênan zî werte ra wedaryena û peynî de yên bi xo zî vinî benê.

Armanca na xebate, çarçeweya xusûsîyetê esasî yê grûba ziwandê arî mîyan de cigêrayîşê tayê xusûsîyetanê xas ê ziwandê kurdî û dîyalektanê ênan a. Peydabîyayena na xebate de, tayê beş û qonaxan de raya (rêbaza) senkronîk, tayê beş û qonaxan de zî raya dîakronîk û teswîrî ameyê taqîbkerdiş. Na çarçewa de, di dîyalektê kurdî; zazakî (dimilî) û kurmancî, hetê tayê xusûsîyetandê dîyalektî, alfabe, fonetîk û morfolojî ra ameyê veracêkerdene. Sebeb çî beno wa bibo, wexto ke yew ziwandî ra dîyalektê cîyayî peyda bibê, behsê nîzdîyê û dûriya ênan, behsê pêmendîşê û cîyayîya ênan zî bena. Hetê esasê dîsîplînê lînguîstîkî ra bi hawayêko objektîf dîyarkerdişê ferqê mabêna her di dîyalektan, gerekîya raya xebata zanistî ya.

Peydabîyayen û bîyayena dîyalektanê cîyayan, rastîyêka tarîxî ya heme ziwanan a. Ziwandê kurdî zî bi dîyalektanê xo ya nê ziwanan ra yew o. Tayê kesî, zafbîyayena dîyalektanê kurdî, sey unsurêko negatîf qebûl kenê û vanê kurdî wayîrê ziwandê û kulturêko hempar (hevbeş) nîyê. Bawer kena ayê ke winî vanê, yan ziwandê kurdî û dîyalektanê eye baş nêzanê û yan zî zaf sivik fikirîyenê. Sey heme ziwandê dinyaya, bîyayena dîyalektanê cîyayan ê kurdî, lawazbîyayena ra zafêr, xezîneya bêver û bêpey ya veteyan û zengîniya ziwandê kurdî dîyar kenê. Labelê goreyê şertandê ewroyî yew bi yew nê dîyalektan sero xebate kerdiş, veracêkerden û dîyarkerdena xerîteya velabîyayena ênan, bar û wezîfeyêko giran ê ziwanzanayoxan o.

Ewro, ma biwazê nêwazê averşîyayîşê teknolojî û wasîteyê medya modren, yew heta seha nûsten û velabîyena dîyalektan hera kerda û heta bîna zî hîna zaf problemê dîyalektan vetî meydan û dîyalektan ver bi standardbîyen û homojenbîyene benê. Etiya de nûqtaya muhîm a ke ma bala xo bidê û haydarê aye bibê; bêguman pawitena heqê ciwîyena her yew dîyalekte mutlaq o, labelê bi name bê standartkerdena dîyalektan, gerek ma her yew dîyalekte ra yew ziwandêko cîya û xoser peyda nêkê.

Wexto ke mesela ziwandê yew millete bo, sey ke verê zî ame vatiş; ziwandê eserê têkilîya tarîxî ya yew millet o. No sebeb ra, zaf ziwanzanî yewbîyayena lînguîstîkî û yewbîyayena etnîkî-kulturî pêra cîya kenê. Na çarçova de wexto ke ma hetê grammer, vate û viraştîşê vateyan, têkilîya kulturî û tarîxî ra zazakî û kurmancî muqayese bikê, qet şuphe çînî yo ke ferqê mabêna ênan, sey ferqê di dîyalektandê yew ziwandî yî. Nê xusûsîyetî, heme ziwandê û dîyalektandê grûba hînd-awrupayî mîyan de û ayê bînan de zî estî.

Peynîya na xebate de, ma şênê vajê ke kurdî zî sey heme ziwanêndê dinya xo mîyan de dîyalekt bi dîyalekt cêra abirryena. Bîyayena dîyalektanê cîyayan, seba hemin ziwanan rastîyêka tarîxî ya, gerek kê naye sey çîdêk negatîf nê, sey xezîneyêk dewlemend a ziwanî bivînê. Ferq û nîzdîyeya ziwan û dîyalektanê bînan û bîlhesa zî yê koma arî çî hend o seke, yê zazakî û kurmancî zî kemî-vêşî ehend o. Bîlhesa wexto ke şîma bala xo bidê beşê fonetîk û morfolojîya na xebate, şîma do bivînê nê her di dîyalektî hetê xezîneya vateyan û nameyan, zemîran, sîfetan, karan, edatan û bestoxana çîqas seycê yî û çîqas yewbîna dûr î. Bêguman nîzdîyeya mabênê dîyalektandê kurdî, ferqê ênan ra zaf vêşî ya. Hetê tarîxî û kulturî ra zî, kok û rîçikê etnîkî yê qîseykerdoxandê nê ziwan û dîyalektandê eye şîno pêser û yew o.

ÇIMEYÎ (ÇAVKANÎ)

- Aksan, Doğan, *Her Yönüyle Dil*, 5. Baskı, Ankara, 1995
- Aktuğ, Halil, *Gramera Kurdî*, Avesta Yayınları, İstanbul, 2013
- Alakom, Rohat: *Kurdoloji Biliminin 200 Yıllık Geçmiş (1787-1987)*
- Amêdî, Sadiq Behaddîn, *Rêzimana Kurdî: (Kurmancîya Jorî û Jêrî ya Hevberkirî)*
- Amir Hassanpour, *Kürdistan'da Milliyetçilik ve Dil*, Avesta Yayınları, İstanbul, 2005
- Andranîk, Dêrsim, *Rêwîti û Erdnîgarî*, Deng Yayınları, Diyarbekir, 2009
- Aslanoğlu, Osman, *Kolay Farsça*, Kent Işıkları Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2009
- Aydın, Osman, *Li Kurdistana Bakur Struktura Demografîk*
- Badilli, Kemal, *Türkçe İzahlı Kürtçe Grameri (Kurmançça Lehçesi)*, Med Yayınları, İstanbul, 1992
- Bali, A., *Kürtçe Dilbilgisi (Türkçe İzahlı)*, Alan Yayınları, İstanbul, Mart 1992

- Bařbuę, Hayri, *İki Türk Boyu: Zazalar ve Kurmanclar*, Türk Kültürünü Arařtırma Enstitüsü, Ankara,1984
- Bedir Xan, Emîr Celadet & Roger Lescot: *Kürtçe Dilbilgisi*, Doz Yayınları, İstanbul, 1997
- Berz, Koyo, *Na Xumxum a*, weřanên Jîna Nû, Sweden, 1988
- Bilgin, M. Siraç, *Zarahuřtra Gathalar*, Doz Yayınları, İstanbul
- Blau, Joye, *Kürtçe Dilbilim ve Sözlük Çalıřmaları*, *Studia Kurdica*, no:1-3, Paris, Nisan 1985
- Bruinessen, Martın: *Studia Kurdica, Onyedinci yüzyılda Kürtler ve dilleri: Kürt lehçeleri üzerine Evliya Çelebi'nin notları*, no:1-3, 1985
- Bulut., Faik, *Kürt Dilinin Tarihçesi*, 2. Basım, Berfin Yayınları, İstanbul, 2006
- Ceram, C. V., *Tanrıların Vatanı Anadolu*, çeviren: Esat Mermi Erendor, Remzi Kitapevi Yayınları, ikinci bas. Ankara, 1984
- Çem., Munzur, *Kirmanca(zazaca) Gramer*, Deng Yayınları, İstanbul, 2003
 - Çem., Munzur, *Antolojîya Hikayanê Kirmanckî(Zazakî)*, Weqfa Kurdî ya Kulturî li Stokholmê
- Dersimî, Dr. Nûrî, *Kurdistan Tarihinde Dersim*, Doz yayınları, İstanbul, 2004
- El Dahoodi, Zuhdi, *Kürtler: Tarih, Kültür va Yařam Mücadelesi*, Deng Yayınları, 1995
- Emîn Zekî Beg, Muhamed, *Kürtler ve Kürdistan Tarihi*, Nûbihar Yayınları, İstanbul, 2012
- Eyuboęlu, İsmet Zeki, *Dilin Kapısı*, Pencere Yayınları, İstanbul, 2000
- Fischer, Steven Roger, *Dilin Tarihi*, çeviren: Muhtesim Güvenç, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2010
- Hadot, Pierre, *Wittgenstein ve Dillin Sınırları*, Doęubatı Yayınları, çeviren: Murat Erřen, Ankara, 2011
- Gunduz, Deniz, *Kirmancca(Zazaca) Dil Dersleri*, Vate Yayınları, 2006
- Gokalp, Ziya, *Kürt Ařiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler*, Sosyal Yayınları, Nisana 1992
- Gökberk, Macit, *Deęiřen Dünya Deęiřen Dil*, YKK Yayınları, 1997
- Izady, Mehrdad R., *Bir El Kitabı Kürtler*, Doz Yayınları, Aęustos 2004
- *İslam Ansiklopedisi*, Cilt:6, MEB, Eskiřehir Anadolu Üniversitesi, 1997

- Karaağaç, Prof. Dr. Günay, *Dil, Tarih ve İnsan*, Akçağ Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2005
- Kaya, Korhan, *Hindistan'da Diller*, İmge Yayınları, 2005
- Kesrevî, Armîn, *Xûd Amûzî Xetî Avestayî*, <http://zoroaster7.persianblog.com>
- Kıran, Zeynel, *Dilbilim Akımları*, Onur Yayınları, Ankara, 1996
- Kurdo, Qanat, *Gramera Zimanê Kurdî bi Kurmancî-Soranî*, Koral Yayınları, İstanbul, 1990
- Kuriş, Seyîdxan, *Zazalar ve Zazaca Yazınının Tarihçesi*
- *Kurmancî* (Rojnameya Taybetî ya Enstîtuya Kurdî ya Parîsê)
- *Kürt Tarihi*, Say: 5, İstanbul, 2013
- Kovara *Hêvî*,
- Lerch, Peter J. A., *Forschungen über die kurden und die iranischen Nordchaldar* (1857)
- Malmisaniş, *Ferhengekê Kirdkî-Pewlevkî-Kurmanckî*, Weşanên Apec, Sweden, 1997
- Malmisaniş, *Kird, Kirmanc, Dimilî veya Zaza Kürtleri*, Deng Yayınları, Kasım 1996
- Mc. Carus & Minorsky, *Kürtlerin Menşei ve Kürt Dili İncelemeleri*, İstanbul, 1963
- Xasî, Mela Ehmed, *Mewlûdê Nebî, İstanbul, 1994*
- Mîhrî, Mehmed (M. M.), *Mukaddimet-ül İrfan*, Necmî İstikbal Metbası, İstanbul, 1918
- Mukrîyanî, Kurdistan, “*Elîf û Bêy Kurdî Wênedar be Tîpî Latînî be Zarawekanî: Soranî, Badînî, Feylî, Hewramî*”, Çapxaneyê Kurdistan, Hewlêr, 1972
- Şahinoğlu, M. Nafiz, *Farsça Grameri(Sarf ve Nahiv)*, Kitapevi Yayınları İstanbul, 1997
- Paul, Ludwig, *I. Uluslararası Zaza Dili Sempozyumu*, Bingöl Üniversitesi yayınları, 2011
- Pamukçu, Fahri, *Gramerê Zazakî*, Veşayîşê Tiji, İstanbul, 2001
- Pîrî, Mohammad, *Farsça Öğrenelim*, 2. Baskı
- S. Veroj -A. Uçaman, *Verheng-Vajname: Kurmancî Hewramî-Dimilî-Senedajî*, War Yayınları, İstanbul, 2000
- Sevgen, Nazmî, *Zazalar ve Kızılbaşlar: Coğrafya-Tarih-Hukuk-Folklor-Teogoni*, Kalan Yayınları, Ankara
- *Studia Kurdika*, Instituta Kurde de Paris, no: 1-3, 2-6, 1990

- Xan, Şeref, *Şerefname*, Hasat Yayınları, 4. Baskı, 1990
- Xeznedar, Dr. Maruf, *Zimanê Kurdî*, www.kovarabir.com
- Word, Paul Van, *Tanrılar, Genler ve Biliş*, Kozmik Yayınları, İstanbul, 2006

